

Е-ДИСЕРТАЦИЈА

Наташа Киш

ДОПУНЕ ПРИДЕВА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Нови Сад, 2016.

Наташа Киш

ДОПУНЕ ПРИДЕВА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

НАПОМЕНА О АУТОРСКОМ ПРАВУ:

Ниједан део ове публикације не може се прештампати, репродуковати или употребити у било ком облику без писаног одобрења аутора, као носиоца ауторског права.

COPYRIGHT NOTICE:

No part of this publication may be reprinted, reproduced or utilized in any form without permission in writing from the author, as the holder of the copyright.

Ова монографија проистекла је из текста докторске дисертације, под насловом *Допуне придева и деадјективних именица*, која је одбрањена на Филозофском факултету у Новом Саду, дана 15. јануара 2013. године, пред комисијом у саставу:

- (1) Проф. др Владислава Ружић, ментор, Филозофски факултет, Нови Сад,
- (2) Акад. Милорад Радовановић, Филозофски факултет, Нови Сад,
- (3) Проф. др Ивана Антонић, Филозофски факултет, Нови Сад,
- (4) Проф. др Јасмина Московљевић Поповић, Филолошки факултет, Београд.

Сагласност за објављивање монографије дало је Наставно-научно веће Филозофског факултета, на седници одржаној дана 7. октобра 2016. године.

Монографија је приређена у оквиру пројекта бр. 178004, под називом *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ДОПУНЕ ПРИДЕВА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Апстракт

У овој студији посматран је однос комплементације у придевској синтагми. Задатак је био да се укаже на основне синтаксичко-семантичке карактеристике односа комплементације придева у савременом српском језику, а као два примарна циља издвојили су се проблем утврђивања морфосинтаксичких и семантичких карактеристика допуна придева као и семантичка класификација придева који у савременом српском језику добијају допуне.

Анализа показује да је однос комплементације придева нераскидиво повезан са функцијом коју придев има у реченици као и са инхерентном лексичком семантиком самих придева. Овај однос посматран је на нивоу прости реченице будући да придев може да добије допуну само уколико се налази у позицији лексичког језгра предиката, али и због чињенице да синтаксичко-семантичка структура прости реченице утиче на однос комплементације придева, при чему и посматрани придеви својим синтаксичким и семантичким карактеристикама истовремено утичу на структурирање реченице.

Осим синтаксичко-семантичких параметара, у анализи придева и типова допуна који се уз њих везују важну улогу имају прагматички параметри, односно нејезички контекст. На основу постављених критеријума издвојене су две врсте допуна: *обавезне (облигаторне) допуне* и *необавезне (факултативне) допуне*, које карактерише скалираност степена обавезности. Тек на основу остварене везе између придева и комплемента у одређеном језичком и нејезичком контексту, издвојене су и четири семантичке класе и већи број поткласа самих придева. Сprovedено истраживање показује да се врсте допуна као и степен њихове обавезности разликују у оквиру издвојених семантичких класа, али и

да у оквиру појединачних семантичких поткласа допуне показују различит степен обавезности.

У овом истраживању пошли смо од претпоставке да придеви као несамосталне, полисемантичке речи захтевају појаву допуне само у неком од својих значења, односно да у неким од својих значења не везују уз себе допуну, док у другим својим реализацијама са другачијом семантиком и у другачијем контексту изискују допуне, односно конкретизацију свог садржаја. Управо стога исти придеви, реализовани са различитим типовима допуна, могу припадати истовремено различитим семантичким класама.

Ова студија, осим својих примарних циљева, пружа основу за даља лексиколошка истраживања која би се бавила лексичком семантиком придева као врстом речи и као лексичким јединицама, али и да постави теоријску базу за израду поузданог граматичког речника придева са допунама.

Кључне речи: комплементација, допуне, придеви, синтакса, семантика, прагматика, српски језик.

COMPLEMENTS OF ADJECTIVES IN CONTEMPORARY SERBIAN

Abstract

This study investigates the relation of complementation in the adjectival phrase. The main task is to point to the main syntactic and semantic characteristics of adjective complementation in contemporary Serbian, and the following two topics are the most important: morphosyntactic and semantic characteristics of adjective complements, and the semantic classification of adjectives followed by complements in contemporary Serbian.

The analysis shows that the relation of adjective complementation is tightly connected to the function of adjectives in the sentence and to their inherent lexical semantics. This relation is analyzed at the level of the simple sentence because the adjective can be followed by a complement only if it is in the position of the lexical centre of the predicate and because the syntactic and semantic structure of the simple sentence affects adjective complementation; at the same time the studied adjectives influence the organization of the sentence as well.

Apart from the syntactic and semantic parameters, in the analysis of adjectives and their complement types pragmatic factors, i.e. the non-linguistic context, also play a very important role. On the basis of the set criteria two types of complements have been determined: *obligatory complements* and *non-obligatory complements*, with the level of obligation being graded. On the basis of the connection between the adjective and its complement in a specific linguistic and non-linguistic context four semantic classes and several subclasses of adjectives have been determined. The conducted research shows that the types of complements and their obligation level differ within the determined semantic classes, but also within the individual subclasses.

In this research the initial hypothesis is that adjectives, as dependent, polysemantic words require complements with only some of their mean-

ings. In other words, adjectives do not take complements with some of their meanings, whereas with other meanings and other contexts they do require complements, i.e. concretization of meaning. For this reason the same adjectives, followed by different types of complements, can belong to different semantic classes at the same time.

In addition to the postulated main aims, this study is a basis for further lexicological research, which should deal with the semantics of adjectives as parts of speech and as lexical units, but also for a theoretical background that could be used for designing a reliable grammatical dictionary of adjectives with complements.

Key words: complementation, complements, adjectives, syntax, semantics, pragmatics, Serbian.

СКРАЋЕНИЦЕ

Inf	инфинитив
živo(+)	живо
živo(-)	неживо
кол.	колектив
ОДет	обавезни детерминатор
Subj	субјекат
Obj	објекат
Compl	допуна / комплемент
Adj	придев
N	именица
N _{Nom}	именица у номинативу
N _{Gen}	именица у генитиву
N _{Dat}	именица у дативу
N _{Ak}	именица у акузативу
N _{Instr}	именица у инструменталу
N _{Lok}	именица у локативу
N _{Dev}	девербативна именица
V _{SemiCop}	семикопулативни глагол
V _{Cop}	копулативни глагол
Lex	лексичко језгро копулативног предиката
Cl	клауза / сентенцијална форма

СИМБОЛИ

/	алтернира
Ø	одсуство одређене језичке јединице у површинској реченици
[← ...]	реконструисана семантичка база на дубинском нивоу
[]	синтаксичка јединица која обавља одређену синтаксичко-семантичку функцију
+	повезује се

САДРЖАЈ

Предговор	15
1. Уводна разматрања.....	17
1.1. Предмет и циљеви истраживања.....	17
1.2. Структура корпуса	20
1.3. Валенција и рекција: преглед литературе.....	27
2. Теоријско-методолошки оквир истраживања.....	35
2.1. Допуњавање – комплементација	35
2.2. Комплементација придева	38
2.3. Допуне придева	42
2.4. Семантичка класификација придева.....	49
3. Допуне придевима различитих семантичких класа	59
3.1. Допуне придевима са значењем особине	59
3.1.1. Допуне придевима са значењем особине испољене у одређеној ситуацији или при вршењу какве радње	59
3.1.1.1. Допуне придевима са значењем особине неживог појма испољене у одређеној ситуацији или при вршењу неке радње	69
3.1.1.2. Допуне придевима са значењем особине типа способности.....	71
3.1.1.3. Допуне придевима са значењем особине типа значаја или важности	76
3.1.2. Допуне придевима са значењем особине која некога чини погодним или непогодним за остваривање одређеног циља.....	81

3.1.2.1. Допуне придевима са значењем особине неживог појма која га чини погодним или непогодним за одређену намену	84
3.1.3. Допуне придевима са значењем особине условљене одређеним начином понашања усмереног ка објекту	92
3.1.4. Допуне придевима са значењем особине еквивалентне глаголској радњи.....	99
3.1.5. Допуне придевима са значењем особине типа користи и штете	103
3.2. Допуне придевима са значењем односа	107
3.2.1. Допуне придевима за исказивање односа једнакости	109
3.2.2. Допуне придевима за исказивање односа неједнакости или супротности.....	118
3.2.3. Допуне придевима за исказивање других врста односа	122
3.2.3.1. Нереципрочни односи.....	123
3.2.3.1.1. Допуне придевима за успостављање просторног односа	123
3.2.3.1.2. Допуне придевима за успостављање аблативног односа.....	125
3.2.3.1.3. Допуне придевима за успостављање односа заснованог на хијерархији друштвеног или другог положаја или неких социолошко-психолошких односа.....	129
3.2.3.1.4. Допуне придевима за издвајање карактеристичне појединости.....	130
3.2.3.1.5. Допуне придевима за успостављање каузалног односа	133
3.2.3.2. Реципрочни односи	135
3.2.3.2.1. Допуне придевима за успостављање просторног односа	135
3.2.3.2.2. Допуне придевима са значењем социјативности	137

3.3. Допуне придевима са значењем психофизиолошког процеса	140
3.3.1. Допуне придевима са значењем психофизиолошког процеса изазваног референтом у функцији допуне	142
3.3.1.1. Допуне придевима са значењем физичког стања неживог, предметног појма изазваног референтом у функцији допуне	151
3.3.2. Допуне придевима са значењем осећања или расположења усмереног ка неком референту	152
3.3.2.1. Допуне придевима са значењем осећања или расположења усмереног ка неком референту, а изазваног каквом радњом објекта	160
3.3.3. Допуне придевима са значењем психофизиолошког процеса проузрокованог референтом у функцији допуне и усмереног ка том референту	161
3.3.4. Допуне придевима са значењем става или мишљења....	165
3.3.5. Допуне придевима са модалним значењем	174
3.3.5.1. Допуне придевима са значењем неодређене реалности – могућности извршења неке радње	174
3.3.5.2. Допуне придевима са значењем деонтичке модалности – обавезности извршења неке радње	176
3.3.5.3. Допуне придевима са значењем оптативне модалности	178
3.4. Допуне придевима са значењем партитивности и квантификације	182
4. Закључна разматрања	187
Извори	199
Литература	200
Прилог: Регистар анализираних придева	209

ПРЕДГОВОР

Монографија *Допуне придева у савременом српском језику* проистекла је из докторске дисертације под насловом *Допуне придева и деадјективних именица*, одбрањене на Филозофском факултету у Новом Саду пред комисијом коју су чинили проф. др Владислава Ружић, акад. Милорад Радовановић, проф. др Ивана Антонић и ванр. проф. др Јасмина Московљевић Поповић. Ова монографија чини само један део, текста докторске дисертације, допуњен и делимично измењен.

Желела бих на самом почетку да се захвалим проф. Владислави Ружић, која ме је као ментор у раду на тези усмеравала својим корисним сугестијама и саветима, члановима комисије на самој одбрани, као и рецензентима ове монографије.

Ову прилику искористила бих и да се захвалим особама које су умногоме допринеле како објављивању ове монографије тако и читавом мојем раду и развоју као научника. Свакако највећу захвалност осећам према акад. Милораду Радовановићу, који ми је пружао подршку и својим огромним искуством утицао на мене још од студентских дана па све до данас, када ја студентима преносим знања из лингвистике. Имала сам ту част и привилегију да од њега учим, али и да усвајам важне људске вредности, које су данас некако скрајнуте у други план.

И те како важно место припада проф. Ивани Антонић, мојој професорици и менторки приликом израде дипломског рада и магистарске тезе. Не само да је током низа година имала одговоре на свако моје питање и времена за драгоцене савете него је и била стрпљиви читалац текста ове монографије, велики стручни и пријатељски ослонац, без којег ова монографија не би била оваква каква је сада.

Ипак, ову монографију посвећујем својим девојчицама, Дуњи и Ленки, чије је рађање и одрастање текло упоредо са радом на докторској дисертацији и припреми ове монографије, и супругу Павлу,

који не само да ми је био најважнија подршка и у лепим и у тешким тренуцима него и истрајни читалац како докторске тезе тако и саме монографије.

У Новом Саду, октобра 2016.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

1.1. Предмет и циљеви истраживања

Према дефиницији придеви су „одредбене, несамосталне, речи које стоје уз именице да по нечему одреде оно што те именице значе: да означе какву особину тога, или покажу коме то припада, чему је намењено, од чега је то, за које је време или за које је место везано, или штогод слично” (Стевановић, 1989а: 247). Александар Белић (1998) указао је на проблем прецизног одређивања ове врсте речи уколико се као критеријум њиховог дефинисања узима значење, тј. ако се претпоставља да се ради о речима којима се износи особина именице. Белић истиче да се под *особином* не могу подвести многи придеви (нпр. *Петров*, *београдски*, *тамошњи*, *онострани* и сл.). Зато је боље одредити их *функционално-синтаксички*, а не *семантички*, што такође сматра непрецизним будући да су тиме обухваћене и придевске заменице (*тај човек*, *она жена*, *сваки Србин* итд.) (544). Према овом критеријуму Белић разликује *праве* и *неправе* или *изведене* придеве. Код правих придева остварује се јединство значења, функције и облика (*бео*, *обао*, *црн*), док су неправни придеви изведени од других категорија речи, те задржавају извесну везу или однос са њима (*Петров*, *београдски*, *ћутљив*, *плачљив*) (545).¹

У традиционалним граматикама српског односно српскохрватског језика опис семантичких, синтаксичких и морфолошких својстава придева у великој је мери уједначен.

Семантичка класификација тиче се опште поделе придева према њиховој инхерентној лексичкој семантици. Најчешће се издвајају: описни (квалитативни) придеви (*висок*, *црвен*, *добар*, *храбар*), присвој-

¹ Белић указује на то да „глаголски партиципи, који се такође атрибутски употребљавају, значе увек привремену особину, тј. такву која се приписује каквом лицу или предмету или у презенту или претериту или у футуру (...). Зато ако хоћемо да неко глаголско значење добије особине придевске, оно мора изгубити своје значење привремености.” *текућа вода*, *ћутљив човек* и сл. (1998: 546).

ни (посесивни) (*очев, сестрин, Марков, школски, човечји*), градивни (*златни, пешчани, оловни, свилени*), придеви временског односа (*данашњи, ондашњи, леташњи, прошлогодишњи*), придеви просторног односа (*доњи, десни, тамошњи, овдашњи*), придеви других односа (намене, нпр.) (*сточна пијаца, здравствена књижица*) (Станојчић, 1989: 81–82).² Павица Мразовић (2009: 305) придеве према значењу нешто прецизније дели на: квалификативне (*леп, срећан*); квантификативне у које спадају редни бројеви (*први, други*), збирни бројеви (*двоје, рукавица, четвора* врата) и остали придеви који означавају количину (*малобројан* скуп људи); референцијалне, и то: месне или временске (*овдашњи, јучерашњи*), класификативне (*домаћи, лекарски*); посесивне (*Петров, Јеленин*); придеве порекла (*београдски, енглески*); градивне (*гвозден, камен*). У *Нормативној граматици српског језика* (Пипер – Клајн, 2013: 121–124) придеви се према значењу и облику деле на *описне*, њима се непосредно исказују особине (*леп, црн, веран, хладан, силан* и сл.), и *односне* којима се означавају особине посредно. Односни придеви могу бити: *прави* (нпр. *градски, речни, гласовни* и сл.), *присвојни* придеви (*мајчин, очев, сестрин, братов, Теслин, Немањин* и сл.) и *односно-присвојни* придеви (*мачји, птичји, сврачји* и сл.)

Опис синтаксичких особина придева тиче се превасходно службе коју придеви имају у реченици. По правилу се издвајају четири функције: функција атрибута, односно адноминалног детерминатора, функција лексичког језгра копулативног предиката, функција предикативног атрибута, односно актуелног квалификатива, а има придева који се појављују у некој од именичких функција (*сит гладном* не верује).³

Морфолошка својства придева, везана за деклинабилност, компарацију и придевски вид, традиционалне граматике исцрпно описују.⁴

² Слична дефиниција и подела придева према значењу наводи се и у *Граматици хрватског језика* (Silić, 2005: 133–134).

³ Павица Мразовић (2009: 326–336) детаљније представља придевску фразу, односно, синтагме у којима се као управна реч појављује придев а зависни елементи су различити додаци или одредбе и допуне, чије синтаксичко-семантичке карактеристике ауторка такође наводи.

⁴ Другачији приступ категоризацији речи у српском језику понудила је Јасмина Московљевић. Ова ауторка сматра да је за разлику од досадашњих класификација речи на врсте, заснованих на семантичким и/или морфолошким критеријумима, боља класификација која почива на синтаксичкој дистрибуцији језичких јединица (Московљевић, 1998: 125). Јасмина Московљевић указала је на то који су параметри

У овој студији предмет интересовања јесу придеви посматрани на синтаксичко-семантичком нивоу. Примарни задатак је да се у оквиру *придевске синтагме* анализира однос придева као управног члана синтагме и његове допуне односно комплемента. Стога се као основно поставља питање врсте односа у оквиру саме синтагме као синтаксичке јединице коју чине управна реч, у нашем случају придев, и зависни члан који одређује, детерминише управну реч, односно који је допуњује, експлицира њен садржај. Нужно је у том смислу утврдити критеријуме на основу којих ће се ова два типа односа унутар синтагме разликовати, будући да ће анализа која следи показати да се у придевској синтагми може говорити о скалираности, односно благим прелазима од одредбе или додатка до допуне, од онога што се сматра необавезним до онога што се сматра обавезним чланом. Циљ нам је да укажемо на основне карактеристике односа *комплементације* придева у савременом српском језику, те се као два централна проблема издвајају *категоризација допуна* придева – утврђивање њихових морфосинтаксичких и семантичких карактеристика, и *семантичка класификација* придева који у савременом српском језику добијају допуне.

Овако постављена анализа и њени резултати треба да послуже као основа за будући рекцијски речник придева, односно речник придева са њиховим допунама, што би свакако био допринос нашој науци о језику будући да у србистици не постоји нити један свеобухватан рекцијски или валенцијски речник како глагола тако ни именица ни придева. Изузетак у том смислу представљају *Речник глагола са допунама* Владиславе Петровић и Косте Дудића (1989) и *Српско-мађарски речник глаголске рекције* (Бурзан – Петровић – Вајда, 1992). Према речима аутора првог речника, он представља „само први корак у настојањима да се конституисање српскохрватске глаголске фразе постави у центар будућих истраживања” (Петровић, 1989: 10).⁵ Истраживање представље-

релевантни за лексичко-синтаксичку супкатегоризацију глагола у српском језику (Московљевић, 1998), као и на неке од основних проблема у дефинисању глаголских класа у својој студији *Огледи о глаголској поткатегоризацији* (2008). У неким будућим истраживањима било би значајно показати како се овај метод класификације може применити на придеве.

⁵ Значајан корак у том погледу представља граматички речник основних глагола српског језика намењен странцима ауторке Биљане Бабић (2011). Овај мофолошко-синтаксички речник, урађен у оквиру Центра за српски језик као страни

но у овој књизи треба да постави теоријску основу и пружи релевантне граматичке и семантичке податке за израду једног таквог рекцијског речника придева. Додатна истраживања, засебне анализе неких у раду отворених питања, као и проширивање корпуса неопходни су за израду релевантног и поузданог граматичког речника те врсте.

1.2. Структура корпуса

Репрезентативност и поузданост истраживања, према постављеним циљевима у овом раду, мора почивати на великом броју прегледаних примера преузетих из различитих функционалних стилова⁶ савременог српског језика.

Прва фаза у формирању корпуса била је свакако најкомплекснија будући да је најпре требало пронаћи релевантан извор придева који у савременом српском језику захтевају конкретизацију и употпуњавање свог значења,⁷ а потом и пронаћи довољан број примера њихове конкретне употребе у одређеном контексту. Стога је корпус на којем се заснива спроведено истраживање настао циљаним претраживањем шестотомног *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске, а једним мањим делом и једнотомног Матичиног *Речника српског јези-*

на Филозофском факултету у Новом Саду, садржи осим релевантних података о категоријалним особеностима посматраних глагола и податке о њиховој рекцији.

⁶ Под функционалним раслојавањем подразумева се неуједначеност у различитим видовима испољавања језика, која настаје као последица различитих улога и задатака које човек добија у животу, односно које намећу домен, ситуација и тема саопштавања. С обзиром на то, овај тип раслојавања дели се на: дисциплинарно или „професионално”, ситуационо и тематско. Дисциплинарно раслојавање подразумева да се праве разлике, посебно лексичке, синтаксичко-семантичке и текстуалне, између стилова права, администрације, науке, новинарства, политике, књижевности, филма, есејистике, технике, итд. (Radovanović, 1986: 116, 171). Као резултат дисциплинарног раслојавања настаје оно што се у лингвистичкој литератури најчешће подразумева под појмом функционални стилови. Бранко Тошовић издвојио је пет функционалних стилова: научни стил, публицистички стил, књижевно-уметнички или белетристички стил, административни и колоквијални или разговорни стил (Тошовић, 1988).

⁷ С обзиром на чињеницу да из читаве студије треба да проистекне речник придева са допунама, анализом су морали бити обухваћени сви придеви у савременом српском језику. Једини поуздан начин да се такви подаци прибаве био је ослањање на рецентан речник српског језика.

ка (у даљем тексту РМС и РСЈ). Издајани су придеви који према свом значењу, наведеном у речничкој дефиницији, морају или могу везати уз себе одређену врсту допуне. Као резултат прве фазе ексцерпције придева издвојено је близу 600 придева. Међутим, након анализе придева употребљених у конкретним реченицама тај број је сведен на 358 придева који захтевају допуну будући да за реализацију допуна уз неке од придева, упркос њиховој инхерентној лексичкој семантици која за то има потенцијала и на основу које су придеви иницијално издајани, нисмо нашли потврде, па тако нису ни обухваћени анализом.

Са циљем да се прикупи што већи број стилски и граматички коректних примера употребе издвојених придева, као примарни извор грађе послужио је електронски *Корпус савременог српског језика* Душка Витаса (www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php), допуњен по потреби примерима преузетим из различитих текстова објављених путем интернета.⁸ Овај начин прикупљања грађе омогућио је увид у текстове из различитих научних области, из права и администрације, као и новинске текстове који се могу сматрати извором и показатељем актуелних збивања и тенденција у српском језику, а који у појединим случајевима нису у складу са језичком нормом. Ипак, све примере који су несагласни језичком стандарду искључили смо из анализе. На овај начин прикупљено је и анализирано око 9000 различитих примера.

Важно је истаћи да су посматрани само придеви који везују уз себе неку врсту допуне, односно они придеви који се у неком од својих значења реализују са одговарајућом допуном. Тако, на пример, придеви *сигуран* и *тврђ* имају више различитих значења, али су у обзир узета само она у којима придев захтева употпуњавање и конкретизацију значења. У РМС наводи се да ови придеви могу имати следећа значења:

- сигуран**, -рна, -рно 1. који није изложен опасности, добро заштићен. 2. а. који заслужује пуно поверење, сталан у својим осећајима и напорима, који се неће изменити, одан, поуздан. б. на кога се може ослонити, чврст, солидан. 3. а. који одговара истини, стварности, поуздан, тачан;

⁸ Само у ретким случајевима када у електронском корпусу нису пронађени очекивани примери појединих врста допуна, као додатни извори су послужили ауторски текстови објављени путем интернета. Најчешће се ради о текстовима у електронским издањима часописа или о радовима из различитих научних области.

несумњив, неизбежан. б. који је без погрешке, тачан, исправан. 4. а. који се не колеба, чврст. б. који чврсто верује у нешто, уверен, убеђен. (РМС)

тврђ, тврда, тврдо (одр. тврди; комп. тврђи) 1. а. чије су честице чврсто збијене, који пружа јак отпор продору сечива и других оруђа, терету и сл.; који се тешко обрађује. б. који не мења облик под теретом, који се не угиба под телом, нееластичан. в. обложен, прекривен каменом, асфалтом и сл. г. који је с мало течности и влаге, компактан, чврст (о храни); замешен с више брашна (о тесту); препечен, сув (о хлебу, колачу и сл.). д. који је начињен од доброг, издржљивог материјала, који се дуго може употребљавати, отпоран према хабању, кидању, цепању и сл., јак. 2. а. начињен од камена и другог чврстог, отпорног материјала; осигуран утврђењима, погодан за одбрану, тешко освојив. б. бројан и добро наоружан, јак. в. фиг. покр. имућан, богат. 3. а. који може да поднесе велике напоре и ударе, издржљив, отпоран. б. (од нечега) покр. који се добро одупире нечему, отпоран према нечему. — Тврђ од зиме као пас. Н. посл. Вук. Жена је (тврда од смрти) као мачка. И. 4. а. постојан, непоколебљив; неизменљив. б. који искључује сваку сумњу, сигуран, поуздан; необорив. 5. испуњен напорима, тежак, мукотрпан. б. а. уздржљив у испољавању осећања, јак у савлађивању бола. б. неосетљив, немилосрдан, бездушан, окрутан. 7. а. који изражава строгост и хладноћу, одлучан, одсечан, оштар. б. крут, уштогљен. 8. тврдоглав, упоран; туп, глуп. 9. (често у изразима: ~ на пари, ~ на речи и сл.) претерано штедљив, шкрт. 10. чврст, дубок (о сну). 11. који у врло великој мери садржи карактеристику појма означеног именицом уз коју стоји, велики, жесток, тежак. 12. фон. неумекшан, непалаталан. (РМС)

Придев *сигуран* обухваћен је анализом само када је употребљен у значењу 4. а. *који се не колеба, чврст. б. који чврсто верује у нешто, уверен, убеђен*, док је придев *тврђ* посматран у ситуацијама када разлика значења 3. а. *који може да поднесе велике напоре и ударе, издржљив, отпоран. б. (од нечега) покр. који се добро одупире нечему, отпоран према нечему. б. а. уздржљив у испољавању осећања, јак у савлађивању бола. б. неосетљив, немилосрдан, бездушан, окрутан*.

Специфичну групу придева сачињавају они који већ у инхерентној лексичкој семантици садрже податак о односу или релацији која се успоставља између два или више појмова. Сама релација често је

реципрочног типа, што у највећем броју случајева подразумева да ће један учесник у релацији бити у позицији субјекта реченице, док ће други бити исказан у виду допуне придева. Ипак, уочен је одређени број придева овог типа који се никада не реализују са одговарајућом допуном или се најчешће појављују у атрибутској функцији, што није предмет анализе ове студије. Такви су придеви: *асиметричан*,⁹ *дијаметралан*, *диферентан*, *инконзеквентан*, *контрастан*, *међузависан*, *надовезљив*, *наспраман*, *неуједначен*, *узајаман*. Уп. примере:

Од прве половине седмог века, утицај је постао *узајаман*.

Али, само слике и цртежи наговештавају да је уметник био заљубљен у војвоткињу и да је, бар неко време, страст била *узајамна*.

Била је нужна *узајамна* испомоћ, за жетву су се сви морали окупити.

Објасните *узајамну* зависност биљног и животињског света.

Политичка слобода и економска слобода *међузависни* су.

Ови процеси су *међузависни*.

Идеално би било да школа, с обзиром на њен неспорни васпитно-образовни ауторитет, хијерархијски и *међузависни* однос ученик-учитељ-школске и државне власти, систем оцењивања, награђивања и кажњавања, ...

Већина аутора користиће дате појмове власти и система, под којим се подразумева склоп *међузависних* елемената.

⁹ Овде дајемо значења тих придева према РМС:

асиметричан, -чна, -чно — коме недостаје симетрија, несразмеран;

дијаметралан, -лна, -лно — који је на другој страни дијаметра, који је потпуно другојачији; опречан, супротан;

диферентан, -тна, -тно — различит, разнолик;

инконзеквентан, -тна, -тно — недоследан;

контрастан, -тна, -тно — 1. који чини контраст, који се очитује као контраст;

међузависан, -сна, -сно — међусобно зависан, узајамно зависан;

надовезљив, -а, -о — који се може надовезати, наставити, продужити;

наспраман, -мна, -мно — који се налази, стоји наспрам чега, према чему;

неуједначен, -а, -о — 1. који није једнак с другим, који се разликује од другог.
2. који садржи знатне разлике, који је у себи различит, хетероген;

узајаман, -мна, -мно — који је намењен од једног лица другом и обрнуто;
међусобан;

Да ли два *наспрамна* бескрајна зида, или један, распорен, унутар кога стојимо и сами начас узидани, ...

Отео му се узвик изненађења или бола, а затим је сео на тло, издајући један прст који је одрао или угануо о *наспрамни* зид ћелије.

Један број придева ексцерпираних из РМС према свим својим синтаксичким и семантичким карактеристикама требало би да отвара место одговарајућој допуни, али у самом корпусу нема примера који би то потврдили. Разлози за то првенствено су архаичност¹⁰ придева (*гаман, гожљив, истовит, јаростан, кан, контен, науман, невикао, невредан, неврстан, немио, ненавидан, непријазан, несправан, неустручљив, одвисан, полезан, попашан, посигуран, поспешан, примљив, справан, сучестан, такмен, ухаран, учан*) или чињеница да су они данас део хрватског стандардног језика. Кроатизмима се данас сматрају придеви са префиксом *су-* типа *сузначан, сукладан, суобразан*, затим *несравњив, устрајан* и сл.

На самом почетку важно је указати на перспективу анализе спроведене у овој студији. Реченица као синтаксичка јединица хијерархијски је устројена и представља само површинску реализацију одређене базичне структуре. Линеарна синтаксичка анализа која би обухватила само површинске реченичне структуре, показало се, није адекватна перспектива посматрања проблема комплементације придева. Наиме, као основно наметнуло се питање да ли овај однос треба посматрати само у оквиру придевске синтагме или се због синтаксичко-семантичких особености придева анализа мора подићи и на ниво реченице.

Под појмом *синтагма*, као што је већ речено, подразумеваћемо синтаксичку јединицу или скуп речи синтаксички повезаних коју чине зависна реч и реч коју ова одређује или допуњује (Стевановић, 1989б: 153). Све синтагме утемељене су на једном од трију односа зависности: *конгруенцији, рекцији* или *прикључењу*.¹¹ Када је реч о рекцијским односима, према степену обавезности и предвидивости облика завис-

¹⁰ Анализом нису обухваћени придеви које бележи РМС без одредница као што су *архаизам, покрајински, разговорни језик* и сл. али који су према језичком осећају ауторке застарели и не користе се у савременом српском језику, што потврђује сама чињеница да примери нису уочени у корпусу.

¹¹ Видети детаљније у *Нормативној граматици српског језика* (Пипер – Клајн, 2013: 266–279).

ног члана разликују се *јака* и *слаба* рекција (Пипер – Клајн, 2013: 278). У придевској синтагми присутне су и јака и слаба рекција, а у свакој придевској синтагми утврђен је редослед компонената: придев на првом месту и именица или предлошко-падежна конструкција на другом месту (Samardžija, 1986a: 40). Међутим, ако се пође од става да придев може да добије допуну само уколико се налази у позицији лексичког језгра предиката,¹² да ли то онда имплицира да се ради о коплементизацији предиката просте реченице или пак само његовог лексичког језгра, што онда читаву анализу враћа само на ниво придевске синтагме. Анализа која следи треба да пружи одговор на ово питање. Оно што се већ сада може констатовати јесте да је однос комплементације придева нераскидиво повезан са функцијом коју придев има у реченици.

Ради се о четири основне функције придева у простој реченици: функција конгруентног атрибута, апозитива, предикативног атрибута и лексичког језгра предиката. Већ смо навели да придев добија допуну само када је део предиката, тачније, када се налази у лексичком језгру копулативног и семикопулативног предиката. Функције предикативног атрибута и апозитива¹³ у базичној структури могу се посматрати као адноминални реченични детерминатори у чијем се предикату такође налазе придеви. Тако се предикативним атрибутом¹⁴ исказује особина ограничена на трајање радње исказане површинским предикатом: *Дошла је весела*. ('она је дошла' + 'она је била весела') (Пипер – Клајн, 2013: 306). Док је Милорад Радовановић, говорећи о реченичној кондензацији,¹⁵ указао на то да се у функцији површинске, нереченичне

¹² Владислава Ружић сматра да је о рекцији придева могуће говорити само када се они нађу у функцији лексичког језгра експлициране или имплициране копулативне предикације (Ружић у: Пипер и др., 2005: 546).

¹³ Апозитив или придевска апозиција јесте издвојена придевска одредба у одређеном виду, која може стајати испред или иза именице са којом конгруира и увек представља специфичан синтаксички израз посебног семантичког предиката (Пипер у: Пипер и др., 2005: 72).

¹⁴ У позицији предикативног атрибута најчешће се налазе придеви који као делови дубинског копулативно-именског предиката успостављају координирану синтаксичку везу са глаголом, глаголским предикатом. Они конгруирају са субјектом или објектом приписујући му неко обележје, актуелно у датом тренутку (Ружић у: Пипер и др., 2005: 513).

¹⁵ Реченична кондензација одређује се као појављивање нереченичних језичких средстава у функцији саопштавања реченичног садржаја. Милорад Радовановић

предикације која није непосредно деривирана из неког предиката у финитном глаголском облику, већ је предикација само имплицирана и може се на основу правила дате језичке компетенције у конкретном контексту реконструисати, између осталог, налазе *апозитивна образовања* (нпр. Он је, *неискусан*, морао погрешити [*← Зато што је неискусан*]) (Radovanović, 1990: 14). Остаје питање у вези са којим у литератури постоје неслагања. Може ли се говорити о комплементацији придева када се овај нађе у позицији атрибута?

Иво Прањковић сматра прихватљивим Јункерово (Junker, 1969: 191, наведено према: Pranjković, 1993: 51) мишљење да са валенцијског¹⁶ становишта нема битних разлика између атрибутивно употребљеног и предикативно употребљеног придева: *нераду склон човек* и *човек је склон нераду*. Ипак, чак и када је придев употребљен као конгруентни детерминатор именице, у његовој се базичној структури може реконструисати релативна атрибутска клауза: *нераду склон човек је стигао на посао* и *човек који је склон нераду стигао је на посао*.

Дакле, у формирању корпуса ове студије као подједнако релевантни параметри узимани су лексичко значење придева и функције коју у реченици придеви добијају. Ево и неколико примера који показују посматране функције:

1. Придев у копулативно-именском предикату (Популарну културу стварају подређени који *нису помирљиви* са својим положајем у друштву. *Не буди презрив* према мноштву, пусти да те

сматра да је кондензација заснована на две врсте односа. У првом случају, површинска, нереченична предикација, представљена реченичним кондензатором, директно је деривирана из одговарајућег дубинског семантичког еквивалента. Кондензатори овог типа јесу: вербиди (партиципи и инфинитив), девербативне и деадјективне именице, енглески герунд, девербативни прилози и девербативни придеви. У другом случају нереченична предикација, представљена реченичним кондензатором, није непосредно деривирана из одговарајућег дубинског семантичког еквивалента. У ову врсту кондензатора спадају: апозитивна образовања, именице које нису ни девербативне ни деадјективне, просентенцијализатори и реченични еквиваленти (Radovanović, 1990: 13–14).

¹⁶ Иво Прањковић следи Енгелову теорију зависности према којој се *рекција* дефинише као општа способност једне класе речи да управља другим класама речи, а *валентност* као посебан облик рекције односно рекцију супкласе речи (наведено према: Mrazović, 1979: 53).

забави. Играли смо за част, али и за Југославију која је увек до сада била максимално *коректна* према нама.)¹⁷

2. Придев у семикопулативном предикату (Као *меродавне* за до-казивање власништва, Удружење *сматра* грађанске из 1939. године. У свом научном и педагошком раду *остала је верна* до-број традицији Београдског универзитета, коју је и обогатила и модернизовала. ... присуство јода цвеклу *чини драгоценом* у бор-би против атеросклерозе и код успоравања процеса старења.)

3. Придев као апозитив (Априлска пензија, скромна и *недовољна* за најосновније потребе, стигла је и већ је, кажу, потрошена. Овај тип оружја-алатке, *користан* за војнике, туристе, ловце, риболо-вце и авантуристе, први су популарисали солингени ковачи.)

4. Придев као предикативни атрибут (Војници је с љубављу при-мају, *захвални* на њеној пажњи. Веома *обдарена* за певање, на-порно је радила на томе да постане уметница.)

1.3. Валенција и рекција: преглед литературе

Ова студија усмерена је ка дескрипцији и експланацији односа допуњавања односно комплементације придева у савременом српском језику. Будући да се ова тема доводи у везу са проблемима валенције и рекције, најпре би ваљало указати на схватања и тумачења ових про-блема у различитим лингвистичким школама и традицијама. Намера нам је да прецизно утврдимо појмовно-терминолошки апарат који ће бити коришћен у нашем истраживању, при чему се првенствено ми-сли на појам *допуне* и односа *комплементације* јер се они, како ћемо видети, у оквиру различитих школа, различитих теорија валенције и рекције, различито дефинишу и употребљавају.

¹⁷ Сви примери који сачињавају грађу овог рада, као што је речено, ексцерпирани су из електронског *Корпуса савременог српског језика*, а само у изузетним случајевима из РМС или из одређених текстова објављених путем интернета, те стога у самој анализи поред примера неће бити посебно навођени извори.

Под појмовима *валенција* (Valenz, сочетаемость) или *комбиновање речи* (word combinations) подразумева се општа способност речи да се спајају, односно удружују у синтагматске или парадигмантске скупове. Ова се способност речи испољава на најмање два плана: синтаксичком и семантичком, па се према томе може говорити о *граматичкој спојивости* (grammatical collocation, синтаксическая сочетаемость) и *лексичкосемантичкој спојивости* (семантическая сочетаемость) (Ружић, 2006а: 157).

Творац теорије валентности, француски структуралиста Тенијер, овај појам везује пре свега за глагол као центар реченице, који има способност да окупља, односно везује уз себе остале реченичне чланове, такозване актанте, првенствено именице и именске изразе (Пипер и др., 2005: 517),¹⁸ а само његово учење названо је вербоцентризам. Тенијерови следбеници, настављајући идеју о глаголу као средишњем реченичном делу развијају, теорију зависности која је у лингвистици позната као депеденцијална граматика. Заступници депеденцијалне граматике формирали су две лингвистичке школе: лајпцишку и манхајмску. Главни представници ових школа јесу Хелбиг и Енгел.

Павица Мразовић у свом раду *Развој теорије зависности* (1979) указује на основне принципе на којима почивају теорије ове две школе. Хелбиг је спојио „Тенијерова запажања о способности глагола да уз себе вежу одређени број и одређену врсту допуна са схватањима лингвиста који припадају школи генеративно-трансформационе граматике”. Хелбиг разликује дубинску и површинску структуру, што су појмови које преузима из генеративно-трансформационе граматике, и настоји да односе валентности локализује између та два нивоа (Мразовић, 1979: 36). Валентност је по Хелбигу структурални феномен који представља апстрактни однос глагола према допунама. Синтаксичка или структурна валентност за њега је способност глагола да отвори празна места која попуњавају обавезне и факултативне допуне. Као основни критериј за повезивање глагола са допунама наводи *синтаксичку нужност*, али, како Павица Мразовић наводи, није увек сасвим јасно шта се под тим појмом подразумева (Мразовић, 1979: 37). Хелбигов модел немачке реченице подразумева седам глаголских допуна: субјекат, предикатив, четири објекта (у акузативу, дативу, генитиву, као и предлошки објекат) и

¹⁸ Тенијер дели глаголе према броју актаната које за себе везују на глаголе *нулте валенције*, *једновалентне*, *двовалентне* и *тروвалентне*.

прилошку ознаку. Хелбигов је став да има глагола који отварају место управо прилошким ознакама. „Ово значи да граница између допуна и додатака није подударна са границом између објеката и приложних допуна” (Samardžija, 1986: 2), односно Хелбиг тиме издваја, с једне стране, прилошке допуне (то је мања група), а са друге стране, прилошке одредбе (знатно већа група). Говорећи о валентности, Хелбиг наводи да би целовита обрада валентности глагола морала обухватити три „радне етапе”: *квантитативну етапу* у којој би за сваки глагол морао бити установљен тачан број допуна; *квалитативну етапу* у којој би бројевима било означено колико допуна мора добити глагол да би реченица била граматична и трећу радну етапу која би укључила семантичке податке о допунама (Samardžija, 1986: 2–3).

Према Урлиху Енгелу, творцу манхајмске верзије граматике зависности, за сваки језик може се констатовати сређено повезивање једног елемента с другим, те да се сви зависни односи могу на очигледан начин и приказати (Мразовић, 1979:53). Појмове које у својој теорији користи Енгел делом је прихватио од својих претходника, али је неке од основних појмова дефинисао другачије. Тако *рекцију* дефинише као општу способност једне класе речи да управља другим класама речи, а *валентност* као посебан облик рекције или рекцију супкласе речи (Мразовић, 1979: 53). Енгелов модел валенцијских односа у реченици утемељен је на морфосинтаксичким карактеристикама допуна будући да семантичке компоненте није укључивао међу критерије на основу којих је допуне разврставао на разреде, којих је по њему у немачком језику укупно десет (Samardžija, 1986: 5).¹⁹

У словенском свету, када је реч о питањима валенција и рекције, свакако најважније место припада Апресјану и руској лингвистичкој школи. Апресјан је, полазећи од Тенијерових идеја, у руској лингвистици примењивао такозвани закон „семантичког слагања” (закон семантического согласования), при чему је за Апресјана и његове следбенике основа реченице њена садржинска константа, непроменљива база (содержательный инвариант) (Всеволодова, 2000: 538).²⁰

¹⁹ За нашу тему значајна је примена теорије зависности коју у својој студији *Придјев и придјевске допуне у њемачком и босанском језику* представља Мелиха Хрустић (Hrustić, 2010).

²⁰ Детаљнији приказ Апресјанових теоријских поставки у домаћој литератури дала је Гордана Штрбац (2006, 2011).

Проблем валентности у „руској” лингвистичкој школи заузима важно место. Општи модел спојивости речи подразумева опис употребе језика на различитим нивоима. Котелова наводи да се она реализује на два структурна нивоа: синтаксичком и фразеолошком. Спојивост речи као лексема са одређеном синтаксичком формом јесте *синтаксичка (граматичка) спојивост*, док је спојивост са другом речју, лексемом *фразеолошка (лексичка) спојивост*.²¹ Овако рашчлањен појам спојивости треба да покаже где заправо ваља описивати спојидбена својства језичких јединица: на нивоу, у термину којим је формулисана веза *спојивост СА ЧИМ* (спојивост речи са облицима и другим речима – у синтакси и фразеологији) или на нивоу, у термину којим је формулисана веза *спојивост ЧЕГА* (спојивост речи – у лексикологији) (Котелова, 1975: 83). У анализи лексичке спојивости важно је разликовати *апсолутну* и *релативну* спојивост. Апсолутна спојивост карактеристика је речи као такве, независна од услова њене реализације, у појединостима присуства одређеног смисаоног задатка, док се релативна остварује при једном или другом услову, када је присутан неки смисаони задатак (Котелова, 1975: 53).

За Апресјана семантичка валентност подразумева валентност која спаја синтаксички зависне речи и све оне из којих се види промена тумачења његовог значења. Семантичка валентност непосредно произилази из лексичког значења речи (Апресјан, 1995: 120). Апресјан то показује примером глагола *арендовать* (узети у закуп). У ситуацији узимања у закуп главни су следећи учесници односно *семантички актанти*: субјекат (онај који изнајмљује), први објекат (оно што се изнајмљује), онај од кога се изнајмљује, други објекат (оно за шта се изнајмљује – новац) и временски рок (на колико дуго се изнајмљује). Ови су актанти обавезни јер свака измена у њиховом саставу или броју довела би до промене ситуације, тј. трансформације у неку другу ситуацију. На пример, ако се изостави податак о временском року, ситуација изнајмљивања се мења у ситуацију купити-продати, без податка о цени добија се ситуација зајма итд. С друге стране, ништа у ситуацији изнајмљивања не захтева да се каже у којој ситуацији се она врши, када, где и са којим циљем се врши. Све те одредбе могу се појавити уз

²¹ Апресјан разликује три врсте спојивости: семантичку, лексичку и морфосинтаксичку (Апресјан, 1995: 338).

дати глагол, али не као карактеристика тог глагола као лексеме, већ као представника одређене граматичке класе (Апресјан, 1995: 120). Овај аутор указао је и на један проблем, који је у тесној вези са принципима анализе који су примењени у овој студији, а који се односи на то да при одређивању валентности број учесника може да се мења. Неки се актанти појављују у одређеним ситуацијама, а у неким не, тако да се они могу сматрати *факултативним актантима*. Као пример за факултативни актант Апресјан наводи глагол *ударити*, који условљава појаву актанта типа објекат *ударити нешто / по нечему*, а факултативно се може појавити актант типа средство *ударити нешто / по нечему нечим* (Апресјан, 1995: 120).

Синтаксичка спојивост речи јесте способност да лексема добије уз себе зависне синтаксичке форме, а анализа ове врсте спојивости показује парадигматске карактеристике синтагматских спојева речи (Дорофеева, 1986: 20). Бавећи се проблемом синтаксичке спојивости глагола у руском језику, Дорофејева је указала на једну битну карактеристику ове врсте односа, која је условљена комуникативном функцијом исказа. Наиме, ова ауторка прави разлику између *обавезне* и *необавезне*, факултативне синтаксичке спојивости (Дорофеева, 1986: 23–29). Својство *обавезности* у језичком систему подразумева да се један језички елеменат не појављује без другог. У том смислу обавезна синтаксичка спојивост јесте апсолутно својство лексеме, које се реализује у свим њеним облицима (24). С друге стране *необавезна* синтаксичка спојивост јесте способност лексеме да се употребљава како са допунама тако и без њих (25). Оно што је у овом приступу, из угла теме наше студије, најзначајније јесте то што Дорофејева не посматра синтаксичку спојивост као двочлани скуп, већ као *скалу* на чијим су супротним половима обавезна и необавезна синтаксичка спојивост. Између њих је благи прелаз од онога што је обавезни елеменат до онога што се у мањој или већој мери може сматрати факултативним (25). Овај проблем Апресјан види нешто другачије у том смислу што не говори о степенима обавезности: ако валентност *i* речи *A* одредимо као синтаксички факултативну, онда реченица, која садржи реч *A* са неискazanом *i* валенцијом, јесте правилна. Уколико валентност *i* речи *A* одредимо као синтаксички обавезну, онда је реченица са речју *A* без валенције *i*, неправилна, на пример, именица *организатор* има факултативни објекат (*он је био организатор те вечери* или само *он је био*

организатор), док именица *оснивач* обавезно везује објект (он је био оснивач тог друштва) (Апресјан, 1995: 149).

Надаље, Дорофејева (1986: 42-43) је показала да се у руском издвајају две групе глагола с обзиром на однос обавезне спојивости и семантичке структуре: I тип чине глаголи са обавезном синтаксичком спојивошћу, а II тип чине глаголи без обавезне синтаксичке спојивости (*выздоровать* = оздравити,²² *завтракать* = доручковати, *простудиться* = прехладити се, *глохнуть* = глупети). У оквиру првог типа издвајају се два подтипа: I₁ глаголи који у свим својим значењима имају обавезну синтаксичку спојивост (*напомянуть* = 1. напомињати; 2. личити, *обусловить* = 1. условити, уговорити; 2. проузроковати, изазвати) и I₂ глаголи који само у неким својим значењима имају обавезну синтаксичку спојивост (*думать* = 1. мислити, размишљати; 2. мислити, сматрати, држати, *жить* = 1. живети, постојати; 2. живети, становати, боравити, *отвечать* = 1. одговарати, одазивати се; 2. одговарати, сносити одговорност; 3. слагати се, пристајати, одговарати).

Ови приступи проучавању валенције и рекције имали су утицаја и на лингвистичку традицију на овим просторима. Када је реч о домаћој науци о језику, Енгелов модел у својим анализама примењује, између осталих, Павица Мразовић. Она под рекцијом, попут Енгела, подразумева општу способност неког елемента да за себе веже неки други елемент (тако глагол може да веже све врсте речи, групе речи, и целе реченице, док прилог не може за себе везати глагол, али може да управља неким другим групама речи). Валенција је посебна врста рекције која важи само за једну подгрупу једне одређене врсте речи. Валентност је обележје свих пунозначних речи: именица (*чежња за неким / нечим*), придева (*спреман да ...*), заменица (*они са села*), прилога (*лево од врата*) (Мразовић, 2009: 38). Тако, на пример, ако се погледа валенција различитих група глагола у српском језику, уочава се да постоји група глагола који за себе везују именичку фразу у акузативу (*учити некога / нешто*), затим постоје глаголи који за себе везују само инфинитив или зависну реченицу (*дати се преварити, одлучити да...*) итд.

Попут Павице Мразовић и Ласло Деже (Dezső, 1997), компаративно посматрајући валенцију у српском и мађарском језику, под овим

²² Значења руских глагола наведена су према речнику *Русско-сербскохорватский словарь* (1967).

појмом подразумева синтаксички однос у којем надређена реч, глагол, именица или придев, везују за себе тачно одређени падежни облик.

С друге стране, у новијој српској лингвистици, када се ради о валенцији и рекцији, присутнији је Тенијеров односно приступ руских лингвиста. Даринка Гортан-Премк појам валентности схвата као способност глагола да управља већим или мањим бројем речи које се за њега везују, а глаголску рекцију као компоненту опште глаголске вредности која условљава могуће директне, непосредне семантичко-синтаксичке односе зависних именичких речи према глаголу као главној, управној речи у синтагми (Гортан-Премк, 1977: 327). Глаголску рекцију, по речима ауторке, условљавају семантички садржај глаголске речи, али и општи систем семантичко-синтаксичких односа зависних речи према глаголу и начин његовог граматичког уобличавања у језику (Гортан-Премк, 1977: 327). Управо ће анализа допуна придева у српском језику која је предмет нашег истраживања показати релевантност ових фактора.

Овако схваћен појам рекције везује се не само за глаголе већ и за именице, придеве и прилоге, али је у домаћој науци о језику највише пажње посвећено проблему глаголске рекције.²³ Иако је читав низ радова у којима се указује на синтаксичко-семантичке околности које утичу на промене рекције глагола, поменућемо само неке од њих. Миодраг Лалевих у раду *О појавама везаним за глаголску рекцију* (1957) прати рекцију глагола кретања и мировања, указујући, између осталог, на то да трпни глаголски придеви у функцији правих придева и именице које су изведене од ових глагола задржавају све специфичности и формалне и садржајне које имају и одговарајући глаголи, тако да им је и рекција иста (*обући се у одело: обучен у одело; притискивати на дно: притисак на дно* итд.) (1957: 256–257). Миливој Павловић у раду *Рекције и функције* (1962) наглашава да поједини глаголи у једној ситуацији могу имати у себи довољну количину одређености и потпуности, али у другим ситуацијама вршење радње употпуњава се објектом. Ова појава присутна је и код придева, јасно условљена другачијим семантичким и прагматичким факторима, а о томе ће бити речи у самој анализи. Ирена Грицкат у раду *Из проблематике прелазности српскохрватских*

²³ Појам *рекције* уведен је у нашу граматичку традицију раније од појма *валенције* средином прошлог века.

глагола (1973) подсећа на глаголе који су у једном свом семантичком одсеку непрелазни (нпр. *ватра гори*), али који добијају и нови одсек, где је семантика глагола прелазна (нпр. *горети ћумур*), а свој рад посвећује проблему секундарне транзитивизације.

Напоследку, неизбежно је поменути и одређење појма валентности у *Синтакси савременога српског језика* (Пипер и др., 2005), које даје Владислава Ружић. Она попут Даринке Гортан-Премк валентност глагола посматра као њихову општу способност да окупљају, групишу, везују за себе друге речи у реченици, пре свега именске речи и изразе. Ауторка одређује валентност у ужем, језичком смислу, као спајање, повезивање или комбиновање глаголских и именских речи и израза на синтаксичко-семантичком плану. Владислава Ружић напомиње да је такво удруживање речи засновано на лексичкосемантичкој вези међу њима, али и на граматичким правилима која важе за сваки језик посебно. Број учесника у ситуацији односно број актаната зависи првенствено од валенције предиката, али он показује варијабилност, будући да не морају сва потенцијално остварљива места у реченици бити и формално попуњена. Стога и ова ауторка прави разлику између факултативне и обавезне валентности (Ружић у: Пипер и др., 2005: 517). С друге стране, под појмом рекције ова ауторка подразумева „посебан, граматикализован, облик зависног односа који се првенствено сагледава на синтагматском нивоу, између две пунозначне (аутосемантичне) речи. Једна граматички доминантна реч – глагол, именица, придев – без обзира на то у ком је облику употребљена, управља датом везом, а друга је регирана” (Ружић у: Пипер и др., 2005: 537). „У рекцијској вези којом управљају одређени глаголи, затим именице изведене од њих или придева, као и неке семантичке групе придева, именском речју у одговарајућем падежном облику денотира се предметни или непредметни садржај који је тако укључен у семантички потенцијал управне, граматички доминантне речи да га спецификује и проширује” (Ружић у: Пипер и др., 2005: 538). Дакле, зависни члан у овим синтагмама је комплемент или допуна управне речи.

У нашој студији полазимо од таквог теоријског одређења појма *рекција*, док се валенцијским карактеристикама придева овом приликом нећемо детаљније бавити.

2. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

2.1. Допуњавање – комплементација

Синтаксичко-семантички однос допуњавања или комплементације предмет је многих студија и у домаћој и у иностраној лингвистичкој литератури. Њега одликује изузетна сложеност пре свега због тога што може бити сагледаван из различитих аспеката, односно на различитим језичким нивоима. У домаћој науци о језику важно место у расветљавању како теоријских тако и конкретних питања везаних за однос допуњавања припада Владислави Ружић. Ова ауторка је тој теми посветила бројне радове²⁴ као и студију *Допунске реченице у савременом српском језику* (2006а, 2006б). Владислава Ружић аутор је и поглавља у граматици *Синтакса савременог српског језика* под насловом *Проста реченица као синтаксичка целина* (Ружић у: Пипер и др., 2005: 477–571), посвећеног, између осталог, реченичним функцијама, а с тим у вези и односима детерминације и комплементације, те рекцији глагола, именица и придева. Тако ова ауторка указује на то да се „допуњавање (тј. комплементација)²⁵ садржаја појединих речи или израза који припадају одређеним лексичко-граматичким класама огледа у њиховој међузависности, што се испољава првенствено на синтаксичком плану. То је заправо један вид зависног синтаксичко-семантичког односа који се успоставља између два члана синтагме или реченице – управног и допунског – дакле, између речи или израза које треба испунити, тј. допунити смислом и друге, зависне речи или класе које имају улогу допуњавача.” Управне речи могу бити глаголи, именице и придеви, односно глаголско-именички изрази, непотпуног значења или пунознач-

²⁴ Петровић, 1989, 1990, 1992, 1994, 1999, 1999а, 2000.

²⁵ У студији *Допунске реченице у савременом српском језику* одређујући појам комплементације упућује на речи Дејвида Кристала да је то и даље нејасно подручје лингвистичких анализа (2006а: 156).

не речи и изрази.²⁶ „У позицији зависног дела јављају се различите врсте допуна које доприносе структурно-семантичкој завршености, целовитости дате синтаксичке везе” (495). Сходно томе, допуном или комплементом може се сматрати синтаксичко-семантичка јединица – реч, предлошко-падежна конструкција или клауза, која представља зависни део по правилу десно од управног члана (Ружић у: Пипер и др., 2005: 495).

Подела и типологизација допуна у српском језику условљена је чињеницом да се допуне могу посматрати са различитих аспеката: морфолошког, синтаксичког, семантичког и прагматичког. Управо стога Владислава Ружић указује на неопходност примене различитих критеријума. Применивши, на пример, структурно-функционални критеријум, ауторка допуне дели у две велике групе: *лексичке* и(ли) *предикативне* тј. предикатске допуне и *граматичке* допуне. „Прве немају функционално-синтаксичку самосталност (али имају семантичку); друге су конститутивни делови реченице (или зависни делови глаголских, именичких, придевских и приложних синтагми) и при том су значењски целовите као и речи које допуњују” (Ружић у: Пипер и др., 2005: 496). Граматичке допуне уз глагол представљају „предмет’ (у ширем смислу) ван ситуације и независно од њеног носиоца, оно што, другим речима, учествује у датој ситуацији, обележеној глаголском јединицом, оно што је неопходно за дату ситуацију или је на неки начин детерминише” (Петровић, 1992:124). Следећи структурно-функционални и семантички критеријум, ауторка је све глаголске допуне овог типа распоредила у четири подтипа: допуне са „објекатским” значењем (допунски објекат – значење „материјалне садржине” и значење „намене”): *писати песму, јавити се девојци*; допуне са „прилошким” значењем (допунски адвербијал – значења „места, времена, начина, мере, узрока, средства”): *боравити на селу, одржати скуп у среду, држати се као победник, вредети злата, оптужити га због пљачке, сећи маказама*; допуне са значењем „саучесника” у радњи (допунски агентив – значење „извора” и значење „партнера”): *чути од друга, дружити се са вршњацима*; допуне са значењем „својства, стања, ранга”

²⁶ У даљој анализи показатељемо који су услови под којима пунозначни придеви добијају допуне.

носиоца радње или предмета (допунски предикатив): *постати сликар, сматрати га поштеним*.

Лексичкосемантичким допунама именује се ситуација (активност), док се управном глаголском лексемом указује на „фазу” у реализацији радње, на „егзистирање неке појаве”, или на „трансформацију” односно „модификацију” у било ком погледу: *почети истраживање, настаје мрак, влада тишина, претвара се у пару, изазвати гнев*.

Говорећи о основним карактеристикама придевске рекције, Владислава Ружић примећује да се рекција придева наизглед подудара са глаголском рекцијом, јер се махом ради о девербативним придевима. Беспредлошки акузатив не може се појавити уз придеве који су у семантичкој или деривационој вези са прелазним глаголима будући да придеви немају категоријално обележје прелазности. Рекцијски облик уз придеве изведене од прелазних глагола одговара другој допуни истоветног глагола, пошто је носилац датог обележја означеног придевом у ствари пацијенс транзитивне предикације: *наменити* кога, шта коме, чему ↔ *бити намењен* коме, чему. Ауторка примећује и да је рекција придева изведених од медијалног непрелазног глагола, као и других непрелазних глагола, обично идентична рекцији тих глагола (Ружић у: Пипер и др., 2005: 546).

Што се тиче значења придева и њихових допуна, ауторка констатије да су то придеви којима се неком носиоцу, некој особи, приписује психофизиолошко стање или својство, а да је допуном означена предметност на коју прелази, коју обухвата, на коју се односи дато стање или својство, те се тако семантички садржај придева ограничава на дату активност, на ситуацију у којој се испољава.

Наглашавајући да је занемарљив број студија посвећених рекцији придева и питањима њиховог допуњавања у србистичкој и широкој словенској литератури, Владислава Ружић (2006б: 232–243) отворила је питање рекције у придевској синтагми када је говорила о клаузама које имају функцију допуне придева. Том приликом ауторка приказује састав, облик и структуру предиката у чијем је саставу придев који везује уз себе допуну.

Истраживањем које следи покушаћемо да пружимо увид у основне синтаксичко-семантичке карактеристике придева који захтевају уз себе појаву допуне, као и да истакнемо синтаксичко-семантичке карак-

теристике самих допуна, те да на тај начин допринесемо сагледавању овог недовољно истраженог поља.

У том послу поћи ћемо од теоријског одређења појмова допуњавање односно комплементација и допуна односно комплемент које даје Владислава Ружић. Неопходно ће пак бити утврдити и издвојити специфичности односа допуњавања придева будући да се они на синтаксичко-семантичком плану понашају другачије од глагола и именица.

2.2. Комплементација придева

Посматрамо ли придеве на сличан начин као што је Дорофејева посматрала глаголе у руском језику, можемо претпоставити да се према инхерентној лексичкој семантици издвајају две групе придева, *пунозначни* придеви који се употребљавају самостално када се нађу у предикатској функцији и *пунозначни* придеви који захтевају конкретизацију, спецификацију или проширење значења и који представљају управни члан у придевској синтагми. Првој групи припадају придеви различитих семантичких класа, односно различитих значења: *плав*, *омладински*, *дрвен*, *блед*, *јутрошњи*, и сл. Другу групу придева чине они који унутар синтагме развијају однос *јаке рекције*. Такви су придеви: *вољан*, *корелативан*, *дорастао*, *овисан*, *оран*, *припијен*, *склон*, и сл. Насупрот овим јасно омеђаним групама придева стоји велики број оних код којих се као синтаксичко-семантичка карактеристика издваја оно што је Дорофејева назвала *факултативном синтаксичком спојивошћу*. Под дејством различитих језичких, синтаксичких и семантичких, и нејезичких фактора,²⁷ многи придеви употребљавају се и без допуна али и са различитим врстама допуна:

Својеглав је и агресиван у лову, а иначе је пријазан, срдчан и питом.
Белислав не да кћери за тебе; знам: не треба се врзати, да се не обрадују што си завидан.

Богдан Журајица био је пријазан *према људима* и трудио се да то буде.

²⁷ Дорофејева је, између осталих, указала на важност укључивања екстралингвистичких фактора у анализу синтаксичке спојивости речи (1986, 63).

Владо је нарочито био пријазан са партнерима који су из великих фирми долазили у банку из других градова, ...

Летење је било велика предност птице и човек *joj* је био завидан.

Бог ми је дао таленат да будем уметник и да себи могу тако нешто да приуштим. И нека људи не буду завидни *на томе*, јер све су то . . . Глупости.

Од велике је важности да се укаже на то да постоје разлике у степену обавезности допуна придевима а самим тим и разлике у типовима допуна. Стога ћемо се посебно осврнути на околности од којих зависи одсуство или пак појава допуна, као и на особености самих допуна.

Несумњиво је да се највећи број ексцерпираних придева одликује полисемијом, али за наше је истраживање значајно да придеви у неким од својих значења не захтевају допуну, док у другим својим реализацијама са другачијом семантиком изискују допуне, односно конкретизацију свог садржаја. Поставља се питање у коју ћемо их онда категорију сврстати, што је и те како релевантно у сваком покушају прављења речника придева са допунама. Погледајмо само неке од примера који то показују.²⁸

вредан – 1. марљив, радан. – *Вредна и скромна, посао није бирала али лична задовољства јесте.* 2. који вреди, који има вредност, драгоцен. – *Да је то заиста тако, да је човек стварно толико вредан, не бисмо данас нудили бубреге на продају. Колико је то фантастично, показује чињеница да је Пејнтбол постао бизнис који је данас вредан око 800 милиона долара.* 3. а. који заслужује (нешто), достојан (чега). – *Ниси вредан да имаш тако красну женицу.* б. кадар, способан. (РМС)

вољан – 1. који чини од своје воље, добровољан. – *Па гдје пукне земљица пода ме, ту ћу вољан и ја лећи у њу.* 2. склон, спреман, приправан. – *Требало је видети да ли је он вољан за акцију. За пола шоље вина и четврт литре рума војник је вољан да се са сваким туче.* 3. који је добре воље, доброг расположења, расположен. 4. који може нешто учинити или чим располагати, који има власт над чим, властан.

²⁸ У речничким одредницама посматраних придева издвојене су допуне које придеви добијају само када се реализују у датим значењима.

– Вољан си са својим **чинити** ита хоћеш. **5.** жељан. – Тако је очекивао вољан глас од Перке. **6.** који долази, произилази од свесног деловања воље, хотимичан. – Стил Николајевићев је вољна афектација. **7.** који се чини по слободној вољи, слободан. – *Онда их (војнике) вољним кораком одведох пред казан.* (РМС)

немоћан – **1.** који је без (физичке) снаге, слаб, малаксао, изнемогао. – *Он је био малаксао и немоћан, а у души му је било мрачно и путо.* **2.** који није у стању да што учини, који је одраз немоћи, који је без снаге, моћи да би могао постићи жељени или постављени циљ. –.... а ФМП Железник који га је „створио” потпуно је немоћан у **покушају** да га врати. Аутору је најпре било стало до историјске истине, а онда и да буде уз жртве немоћне **да кажу своју истину**. (РМС)

Издваја се и група вишезначних придева који у сваком од својих значења добијају различите допуне.²⁹

заслужан – **1.** који има заслуге за што. – *Митрополит Иринеј Ђорђевић је заслужан што је село Врнчани дало и другог митрополита - Иринеја Ковачевића*. **2.** достојан, вредан. – *Ја бих се вечно радовао и трудио бих се да будем заслужан тог **вашег поверења**.*

одан – **1.** трпни придев, **2.** привржен, веран. – *остао је одан **свом учитељу Еразму***. **3.** који има склоност, страст, слабост према чему. – *Отац-Шима, крупан ... лијен, одан **пићу**.*

спреман – **1. а.** који се потпуно спремио, опремио, опремљен; припремљен – *Онда је (Еским) спреман да лови и по узбурканом мору*. **б.** склон, расположен да учини нешто, готов, вољан – *Ми смо ту и на све спремни, воља нам наша расте с бројем невоља твојих*. **в.** стручно способан, **2.** приправљен, припремљен за употребу – *Допремио је и своје коње и кола ... стоје увијек спремна за покрет*.

²⁹ Допуне придевима *заслужан* и *одан*, разликују се првенствено према значењу, док допуне придеву *спреман* осим семантичких показују и морфосинтаксичке разлике.

Посебно су занимљиви придеви који према инхерентној лексичкој семантици не захтевају појаву допуне, али у одређеном контексту, када се помоћу њих неком носиоцу приписује особина или психофизиолошки процес који га карактерише само у одређеним ситуацијама, доменима живота или приликом вршења само одређених акција, такви придеви добијају допуну. Допуном се у том случају врши конкретизација и прецизирање значења датог придева,³⁰ односно предикације чији је он део.

... па се за то многима у Западној Европи мировна настојања проте Драшка Тодоровића и нису чинила баш много искрена.

... стога је Фуријеов циљ успостављање „света који ће бити сасвим искрен у љубави”, света из кога ће бити прогнане све стеге и „тобожњи срам” ...

Кличкени је био искрен када је породични живот приказивао као свој неостварени сан.

Добар је, слуша ме, иако је помало лењ.

Ако смо раније и лењи били да овог нашег губитеља убијемо, сада је време да будемо вредни ...

Јечао је и дозивао у помоћ. А ја сам био немоћан, на свега десет метара од њега.

..., Евдокимов закључује да једини прикладан одговор може бити да је Бог немоћан у својој лудој љубави према људима због које се добровољно и одриче своје моћи.

Слична је ситуација и са придевима који означавају особину неког носиоца. У зависности од тога да ли се ради о мање или више трајној особини, с једне стране, или се, с друге стране, дата особина испољава само у односу према неком појму, усмерава ка неком објекту, допуна се не појављује, или је пак њено присуство неопходно. Овде се, дакле, не ради о томе да придев добија обавезне или факултативне допуне у зависности од своје инхерентне семантике, већ искључиво у зависности од прагматичких параметара, односно од денотиране ситуације у којој је придев употребљен неререференцијално или ререференцијално.

³⁰ Према дефиницији допуна или комплемент семантички садржај једне речи проширује, допуњује или конкретизује (Ружић у: Пипер и др., 2005: 482).

Никад то не би приметила јер је шкрт.

Али пресудну улогу у његовом опредељењу одиграо је професор српске књижевности Павле Поповић, који је иначе био шкрт *према својим даровитим ученицима*.

Зрела особа није претерано и око свега забринута а ни безразложно љубоморна.

Сигмунд је најпре био љубоморан *на једног Мартиног рођака*, Макса Мејера, коме је она пре сусрета са својим будућим вереником била наклоњена.

С обзиром на уочене специфичности придева, истраживање је код вишезначних придева ограничено само на она значења у којима придев добија допуну. Уколико вишезначни придев у различитим значењима добија различите допуне, сврставали смо га с обзиром на то својство у различите класе и поткласе. Отуда ће се неки придеви појавити на више места у спроведеној анализи.

2.3. Допуне придева

Допуњавање или *комплементација* јесте однос који почива на синтаксичко-семантичком односу између два члана синтагме или реченице, управног и зависног, допунског. *Допуна* или *комплемент* јесте зависни део којим се испуњава, тј. допуњује смислом управни члан синтагме – одређени глагол, именица, придев или прилог. Комплемент може бити свака синтаксичка јединица (номинална конструкција или клауза) која проширује, употпуњује или конкретизује семантички садржај управне речи,³¹ у нашем случају придева. *Рекција* (или управљање) представља само један вид граматикализоване *допунске* везе у којој управна реч управља датом везом јер условљава појаву *одговарајућег облика* зависног члана (Ружић у: Пипер и др., 2005: 482-483). Сам појам комплементације шири је од појма рекције будући да се овај тиче првенствено падежног облика зависне речи или синтагме употребље-

³¹ Већ је раније речено да ћемо у овом истраживању појмове *допуњавање* или *комплементација* и *допуна* односно *комплемент* схватати према тумачењу које даје Владислава Ружић (Ружић у: Пипер и др., 2005: 481-484).

не са предлогом или без предлога (Пипер – Клајн, 2013: 276). Рекција према степену обавезности и предвидивости облика зависног члана може бити јака и слаба. *Јака рекција* подразумева обавезност зависног члана, она је граматички сасвим предвидива или врло предвидива (у случајевима двојне рекције), а лексички је више или мање предвидива. Код *слабе рекције*, с друге стране, употреба зависног члана није обавезна, а избор облика зависи од лексичког значења управног и зависног члана. Ова је веза граматички и лексички слабо предвидива, а сам зависни члан може и изостати (Пипер – Клајн, 2013: 278).

Сprovedено истраживање показало је да се приликом анализе допуна придева осим синтаксичко-семантичких параметара морају узети у обзир и прагматички параметри. У појединим примерима комплементација придева не може се подвести ни под јаку нити под слабу рекцију будући да је појава допуне условљена првенствено нејезичким контекстом.

Поставља се онда питање како дефинисати и разликовати те допуне придева. Први корак у решавању овог питања јесте утврђивање основних критеријума за идентификацију и класификацију допуна придева. Задатак је да се утврди степен обавезности допуна као и њихове морфосинтаксичке карактеристике.

Издвојићемо најпре критеријуме на основу којих ћемо разликовати врсте допуна придева. То су:

А) (не)предвидивост облика допуне условљена семантичким садржајем и синтаксичко-семантичким карактеристикама придева;

Б) (не)обавезност појављивања допуне, тачније могућност употребе придева са допуном или без ње;

В) промена информативности исказа условљена референцијалном или неререференцијалном употребом придева – када појава допуне условљава промену семантичке класе којој придев припада као и значења читавог исказа у чијем је предикату придев.

На основу ових параметара разликују се две врсте допуна придева: *обавезне (облигаторне) допуне* и *необавезне (факултативне) допуне*.³²

³² Ови термини одабрани су првенствено за потребе овог истраживања а на основу резултата анализе грађе.

Дакле, као прву врсту допуна издвајамо *обавезне допуне*, будући да главни члан у датим синтагматским везама условљава одговарајући облик зависног члана или тип допуне:

А ако сте вични *сликању*, онда то не може бити проблем.

За пола шоље вина и четврт литре рума војник је вољан да се са сваким туче.

Деј ми је признао да је веома одан *својој вери*, али да је његова сестра Фатима, коју је васпитавала ропкиња Шпањолка, у дубини душе хришћанка.

Индијанци су хватали белце и давили их у мору, а затим су више недеља будно мотрили тела утопљеника да би видели јесу ли подложна *труљењу*.

СТИЖУ вести да је канцелар Шредер склон *идеји* да немачке фирме предузму тај дуг и претворе га у инвестиције у руску привреду или – акције.

Ове су допуне *обавезне* и предвидиве на синтаксичко-семантичком и информативно-комуникативном плану, а придеви који су њима допуњени према својим рекцијским особеностима одређују се као једнорекцијски. Ова врста допуњавања одговара ономе што је Дорофејева означила као *обавезну синтаксичку спојивост*. У анализи ће бити посебно наглашено да ли придев у свим својим значењима добија *обавезну допуну* или се она везује само за нека значења посматраног придева.

Друга, знатно већа група придева реализује се, под утицајем различитих језичких и нејезичких чинилаца, са допуном или без допуне, што онда имплицира да овакве придеве одликује *факултативна синтаксичка спојивост*. Факултативна синтаксичка спојивост резултат је садејства лексичког значења управног придева и осталих реченичних чланова, првенствено синтаксичких и семантичких својстава појма у функцији допуне као и појма у функцији граматичког субјекта реченице, којем се приписује нека особина, стање или се успоставља нека релација између њега и осталих реченичних чланова. Ову врсту допуна одредићемо као *факултативне допуне*. Термин факултативна допуна односи се на сваку синтаксичку јединицу (номиналну конструкцију или клаузу) која проширује, употпуњује или конкретизује значење управног придева, али која се не одликује *обавезношћу* и предвидивошћу појављивања будући да је њена појава условљена деловањем

језичког и нејезичког контекста. *Језички контекст* биће овде схваћен као укупност синтаксичко-семантичких особина читаве реченице у којој је придев конститутивни део експлициране или имплициране предикације. Тако је, као теоријску могућност, Котелова раздвојила синтаксичку спојивост речи на *активну* и *пасивну*, при чему је активна спојивост „прве” речи [прим. аут. „управне”] са „другом” [прим. аут. „допуном”], а пасивна јесте спојивост „друге” речи са „првом” (Котелова, 1969: 191). У својој студији о синтаксичкој спојивости глагола Дорофејева је показала шта подразумева анализа ова два различита смера једног односа.³³ Ми ћемо покушати да покажемо релевантност анализе „активне” спојивости у смислу анализе придева као управног члана зависне синтагме, односно његовог семантичког садржаја као и његових синтаксичких особености, док ће за употпуњавање слике о допунама придева у српском језику често од велике важности бити и посматрање „пасивне” спојивости, односно синтаксичко-семантичких карактеристика допуна које се везују за одређене семантичке типове придева. Владислава Ружић у том смислу, позивајући се на лингвистичка истраживања 70-их година двадесетог века, подсећа да „елемент који изискује појаву одређене допуне управља њоме, мада и тај други елемент у датој вези може да утиче на избор првог елемента, дакле у питању је углавном међуусловљеност њихових семантичких и граматичких обележја” (Ружић, 2006а: 155), што показује релевантност анализе и осталих реченичних елемената.

Под појмом *нејезички контекст* подразумеваћемо оне чиниоце који произилазе из животне ситуације, у најширем смислу схваћене, и чије деловање непосредно или посредно утиче на употребу придева у конкретном језичком исказу, односно на све прагматичке параметре чији је утицај присутан у сваком исказу.

Из наше анализе искључени су, међутим, придеви који тек у везаним синтаксичким позицијама добијају одговарајуће допуне. Анализом, сходно томе, нису обухваћени придеви употребљени у следећим ситуацијама:

- Придеви у позицији лексичког језгра предиката са значењем „допадања” или „интересовања”, при чему је у позицији граматичког субјекта појам изазивач, каузатор датог психофизиолошког процеса, а

³³ Детаљније о томе видети у: Дорофеева, 1986: 17–22.

функцију допуне тачније логичког или семантичког субјекта обавља појам носилац датог психофизиолошког процеса.³⁴ Појава допуне условљена је, као што је речено, структуром реченице, тј. распоредом осталих учесника у датој ситуацији, нпр.:

Комунисти? Ако су овакви комунисти, онда су *ми* мили.

Какав аутомобил? Петровић се уозбиљи – а видело му се по очима да *му* је цео разговор забаван и смешан.

Лаки је причу о Богољубу већ чуо од Хари, он *му* није интересантан у безбедносном погледу.

• Уколико придеви у свом основном значењу немају допуну, у ситуацији када су детерминисани одредбом којом се утврђује мера заступљености особине о којој реферише придев, везују уз себе сен-тенцијалну допуну. Њоме се указује на догађај до чијег остварења не долази због тога што је особина превише или недовољно заступљена. У тој клаузи презент је комутабилан са потенцијалом: *она је сувише потиштена да измисли / би измислила тако нешто*. Према Милки Ивић (1970: 52–53) потенцијал наглашава нереализованост догађаја о којем се реферише у зависној клаузи, ако се радња зависне клаузе протумачи као остварива, презент се не може заменити потенцијалом: *он је довољно храбар да им се супротстави*. Ми се тим типом допуна нећемо посебно бавити у овом раду јер су придеви обавезно детерминисани прилошким квантификатором који условљава њихово везивање за клаузу.

³⁴ Владислава Ружић је указала на то да именским речима у позицији формалног субјекта, са значењем изазивача најчешће отварају место глаголи „допадања, интересовања” и др. „Рекција тих глагола у српском јесте дативско-номинативска, јер се обавезно удружују у простој реченици с именским изразима у дативу и номинативу”: *Њему се свиђа та девојка*. „Допуном у номинативу реферише се, дакле, о појави или предмету који на одређени начин утиче на стварање датог стања, тј. расположења код њихових носилаца... Само у овом случају говоримо условно о *субјекатској допуни* у реченици, али то на семантичком плану није агенс, већ тзв. псеудоагенс, односно каузатор” (Ружић у: Пипер и др., 2005: 497). Када се у позицији предиката нађу придеви са значењем „допадања” или „интересовања”, они показују исте синтаксичко-семантичке особине као глаголске лексеме тог значења, те на исти начин утичу на структурирање реченице.

... били су **довољно поштени** да не одају једни друге, **довољно** вешти да сакрију свете везе које их спајају, **довољно јаки** да се поставе изнад свих закона . . .

Поготово стога што је конкуренција **толико** изједначена да најмање десет екипа реално процењује да може да стигне до трофеја.

Несхваћен од галериста, а **превише млад** и амбициозан да би идеју о „крају уметности” схватио и као престанак сопствене уметничке делатности, Бирен проглашава своје штрафте...

... лично увређен сумњама у пословање његове консалтинг фирме, делом зато што верује да је посао Комисије у **тој мери** битан да не сме бити на самом почетку обележен контроверзама и трзавицама...

... лаж не чини нам се правом зато што је одвећ целовита, одвећ „чврста”, сувише сврсисходна или пак **недовољно** делотворна да би личила на стварну.

Павица Мразовић (2009: 332) ову врсту сентенцијалних допуна као и одговарајуће номиналне допуне (попут италиком истакнутих конструкција у примерима: Овај задатак је *нашем детету* **превише тежак**; Овај ручак није **довољно добар** за наше госте; Ја сам му **сувише строга**), одређује као нормативне допуне које представљају посебну врсту градуативних допуна уз позитив. Према речима ауторке, овим се допунама износи достизање или прекорачење неке норме.

• Милка Ивић (1970: 52) издвојила је и придеве који се сврставају у групу „нерестриктивних”,³⁵ а ипак добијају допуну у виду клаузе са везником *да*. Допуном уз такве придеве указује се на то да дата особина има значаја искључиво у односу на догађај о којем допуна реферише: *ти си велики да те мама носи, лењ је да оде код лекара*. На појаву допуне, уочава Милка Ивић, утиче дубинска јединица експектативности (Ехр). „Информација Ехр појављује се испред зависне реченице у дубинској структури као својеврстан реченични адвербијал, сигнализирајући својим присуством да се реализовање радње означене предикатом тек очекује” (1970: 48). У случају предиката са придевом у лексичком језгру то се може приказати као *велики си да те мама носи* = велики си + да буде + мама те носи.

³⁵ Појам нерестриктивни придеви односи се на придеве који по правилу не захтевају допуну било ког типа (Ивић, 1970: 52).

• Као посебну врсту допуне придевима издвајамо беспредлошки инструментал којим се именује носилац особине именоване придевом. Милка Ивић указује на чињеницу да има придева којима се исказује инхерентна особина неког појма а који захтевају *рестриктивну* допуну, јер се њихово испољавање може замислити као локализовано на одређеним деловима јединке о чијој се особини ради, нпр. *танак струком* (Ивић, 1970: 52). Ова употреба инструментала блиска је употреби инструментала уз компаратив када је инструменталом обележен појам као интегрални део субјекта на коме се испољава особина по којој се субјекат пореди са другим појмом: *Петар је виши стасом од Николе* (Ивић, 1954: 247–248). Ауторка напомиње да се у савременом српском језику све више уочава тенденција сужавања употребе слободног инструментала, те да је данас знатно чешћа реченична структура: *образ јој је руменији*, уместо: *она је образом руменија*. Упркос томе, у нашем су корпусу уочени овакви примери инструментала, углавном уз лексему *слаб*:

... увиђајући да је за њега самог, па и за старијег му сина Растка – који се уосталом изметнуо на мајку, *слаб телом* и безвољно повучен – касно да надокнади болни недостатак, ...

Стасом је *слаб*, *хром*, али *јак*их мишица.

... хорде људи што су каскали шумама, верали се уз литице или пловили твојом површином, окретни и у шуми и на води, *слаби телом* али великих хтења, истрајни на начин на који то још нико никад није био, ...

Нама је познато да је апостол Петар у почетку био *слаб духом* и да се одрекао Христа, али затим је горко заплакао, покајао се, и било му је ...

Како је човек *слаб духом* и не познаје себе... а такви смо сви... или ми се чини да су сви такви јер сам ја такав...

Зато је он и био *слаб духом*, јер није имао подршке ниоткуда.

Овде придев заправо служи за то да субјекатском појму припише неко својство (*он је слаб телом* → *тело му је слабо*). Исто тако се појављује и конструкција локатива са предлогом у:³⁶*она је танка у струку, он је широк у раменима*, али такви примери нису уочени у нашем корпусу.

³⁶ Видети детаљније у: Batistić, 1972: 195.

- Уколико се придеви употребљавају приликом поређења два појма или више њих, и при томе ради о поређењу по неједнакости (Станојчић, 1989: 253), обавезна је појава поредбене допуне уз придеве у облику компаратива, а под извесним околностима, и суперлатива.

Она је лепша *од своје сестре*.

Твоја хаљина је дужа *него моја*.

Уколико се поређењем достиже највиша вредност онога са чиме се неки садржај пореди, појављују се допуне и уз облик суперлатива придева (Мразовић, 2009: 332).

Тај замак је најраскошнији *од свих*.

Манастир Студеница је најпознатији *међу свим манастирима у Србији*.

2.4. Семантичка класификација придева

Приликом семантичке класификације придева нисмо имали одговарајуће узорце у српској лингвистици односно у сербокroatистици. Значајна је у том смислу Апресјанова идеја о постојању *семантичког језика* који има улогу посредника у формулисању реченица и њиховом правилном разумевању (Апресјан, 1967: 9), те да између синтаксичких и семантичких својстава језика постоји нераскидива узајамна веза, тако да су они језички изрази који имају слична синтаксичка својства нужно и значењски блиски и обрнуто. Следећи ову идеју, а на основу целокупне анализе самих допунa, *семантичка класификација* придева није вршена само према њиховом семантичком садржају, већ се показало неопходним да се истовремено узме у обзир и њихова употреба у конкретној реченици, односно важни параметри приликом анализе биле су и семантичко-синтаксичке карактеристике осталих реченичних чланова, пре свега појмова у позицијама граматичког субјекта реченице и допуне,³⁷ и, што је посебно важно истаћи, утицај нејезичког контекста. Котелова указује на то да проблеми са

³⁷ За правилно интерпретирање значења придева *похлепан* потребно је узети у обзир и зависни део синтагме, будући да у зависности од природе појма у позицији допуне придев има различита значења: *он је похлепан за новцем* и *он је похлепан за храном*. У овом другом случају придев има значење *халаљив*, *прождрљив*.

спојивошћу неретко долазе не из језика већ од нејезичких утицаја. Томе умногоме доприноси то што се спојеви стварају изван контекста и нису поткрепљени одговарајућим текстовима (Котелова, 1975: 73).

Иво Прањковић покушао је да семантичку поделу придева изведе управо из угла њихових валенцијских и рекцијских карактеристика. У тексту *Спојидбена својства именских ријечи* (1993: 46–55) овај аутор наводи да је основно својство придева да се њима обележава својство (особина предмета), то се обележавање може „конкретизовати” на више начина: семантички, синтаксички и морфолошки. Позивајући се на Сомерфелта и Шрејбера (K. E. Sommerfeldt i H. Schreiber), каже да семантичка конкретизација јесте особина придева да означавају неки реалитет који се у нашој свести одражава као својство. С обзиром на то да ли је иманентно стварима или није, то својство може бити „унутрашње” или „спољашње”. Придевима који означавају „унутрашње” својство преноси се обавештење о квалитету предмета који се обележава, нпр. *бела хаљина*. Такви се придеви називају *квалитативним*. „Спољашње” својство се темељи на саодносу једног предмета према другоме, нпр. *јуче-рашње новине*. Придеви који означавају такву врсту својства називају се *релацијским*. Са синтаксичког становишта гледано, битна је функција коју придев има у реченици, да ли је у функцији атрибута или у функцији предикатива. Морфолошка обележја придева односе се на њихову деклинабилност, разликовање рода и компарацију (50).

Прањковић сматра да су за разлику од именица,³⁸ валенцијска својства придева битна и за само њихово одређење. У њихово би одређење морала ући информација о томе да су то речи код којих је прво празно место попуњено, а да им се (евентуална) остала празна места попуњавају мање или више факултативно. Та је особеност придева условљена пре свега њиховим семантичким особинама: будући да су то речи које означавају својства, нужно је да буду уведене и информације о подређености језичким јединицама (речима) које означавају носиоце особине, а с тим су онда у вези и синтаксичка, функционална обележја придева, тј. њихова атрибутивна или предикатска служба (51).

Иво Прањковић је дао неке смернице у проучавању валенције и рекције придева. Овај аутор се у овом погледу слаже са мишљењем

³⁸ Прањковић наводи да је у проучавању валенцијских својстава именица најбоље кренути од значења (1993: 46).

Сомерфелта и Шпрајбера (Sommerfeldt, 1983: 27, наведено према: Pranjković, 1993: 51) који придеве деле према њиховим валенцијским особинама на *апсолутне* и *релативне*. Апсолутни придеви су једновалентни, они отварају место само за носиоца именоване особине, док су релативни двовалентни или вишевалентни, тј. отварају места за остале актанте. Добра особина ове поделе јесте у томе што неки (семантички) релациони придеви могу бити и једновалентни (*језикословни проблем*), а што се „изворно” квалитативни могу, валенцијски барем, релативизовати: *(учитељ) добар (према) деци*, односно осим за носиоца особине отварају место за још једног учесника, за другог актанта.

Иако се ради о истраживању које у потпуности припада домену лексикологије, важно је издвојити студију Рајне Драгићевић *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику* (2001). Ова ауторка урадила је творбену и семантичку анализу придева са значењем људских особина и пружила драгоцене информације које се тичу проблема везаних за опис лексичког значења придева уопште као и лексичког значења једне одређене категорије придева.

Рајна Драгићевић показала је због чега се значењски системи придева знатно ређе испитују од значењских система именица. Наиме, значења придева као и именица формирају одређене системе. Међутим, за разлику од именица, придеви су несамоствалне одредбене речи којима се одређују именице. Основна им је функција конкретизација именице уз коју стоје и њихово се значење не може свести на конкретан објекат.³⁹ „Семантички садржај придева и његове несамоствалне елементе доживљавамо као статичке и динамичке одредбе именичких појмова, а то води анализи семантичких садржаја тих појмова и компликује анализу придева” (166).

Ова ауторка ограничила је своје истраживање на придеве са значењем људских особина, и то првенствено на њихове примарне семантичке реализације и начине на које долази до њихове полисемантичке дисперзије, као и синонимијске и антонимијске односе у које ступају. Рајна Драгићевић показала је и да компоненцијална анализа није погодна за анализу придева, за разлику од анализе методом прототипа, будући да је систем придева са овим значењем хијерархијски органи-

³⁹ Рајна Драгићевић напомиње да се развој именичких значења лако прати код именица конкретног значења (2001: 165), али се и апстрактне именице такође доживљавају или разумеју као конкретни објекти (2001: 166)

зован, те се може говорити и прототипичним и периферним придевима којим се описује људска личност (Драгићевић, 2001: 164).

Јасно је да су анализа Рајне Драгићевић и семантичка класификација придева у овој књизи вршене на различитим језичким нивоима, различитим методама и у другачијем појмовно-терминолошком апарату, али би свакако било значајно упоредити резултате до којих долазе и издвојити сегменте у којима су комплементарне.

У анализи проведеној у овој тези извршена је семантичка типологија придева, тако што су значење придева посматрана истовремено на лексичком и на синтаксичко-семантичком нивоу.

Твртко Прћић (1997: 20–37) дао је преглед врста значења и њихових карактеристика посматрајући их кроз парове. Издвајају се, пре свега, *лексичко* и *реченичко* значење. Лексичко значење јесте значење лексичких јединица, лексема али и лексичких афикса и идиома и оно најчешће зависи од укупног значења реченице, па и текста у целини (Prčić, 1997: 21). Реченичко значење је значење синтаксичких јединица, првенствено реченица, и одређено је, по правилу, укупношћу значења појединачних лексема у њеном саставу и у обавезној је спрези са граматичким односима међу њима (Prčić, 1997: 21). Аутор затим издваја дескриптивно и асоцијативно значење, дословно и пренесено, системско и текстуално и, напоследку, намеравао и протумачено значење. Ми ћемо се посебно осврнути на *системско* и *текстуално* значење будући да се она тичу окружења у којем се лексема јавља. Како Прћић наводи, то окружење је *језички контекст*, опредељен интеракцијом најмање двају чинилаца: с једне стране, одабиром појединих лексичких јединица на парадигматској равни, а са друге стране, њиховим секвенцијалним редоследом на синтагматској равни, укључујући и граматичке односе међу њима (Prčić, 1997: 27). Језички контекст настаје „у глобалном оквиру” *ванјезичког контекста* који представља сплет општих и посебних просторних, временских, друштвених, индивидуалних, али и општекултурних чинилаца, који доприносе успостављању, одвијању и остварењу неке комуникације (Prčić, 1997: 27). Управо због утицаја ове две врсте контекста на значење лексеме, издвајају се *системско значење*, које се везује за лексему у (апстрактном) семантичком систему језика лишеном контекста (Lyons, 1977: 591, наведено према Prčić, 1997: 27), и *текстуално значење*, везано за лексему употребљену у конкретном контексту.

Један од кључних проблема лексикологије јесте питање одређења лексичког значења, као и могућих приступа његовој анализи. Због многих проблема који се тичу односа језика, мишљења и стварности „нема сагласности у научним погледима на лексичко значење, па је због тога било различитих покушаја да се оно одреди” (Драгићевић, 2010: 56). Твртко Прћић (1997: 34-69) пратио је традиционалне и савремене приступе овом питању и понудио је свој модел лексичког значења који се заснива на Лајонсовом моделу. Лајонсов модел лексичког значења садржи три елемента: *смисао*, *денотацију* и *референцију*, а Прћић је томе додао и четврти елемент – *асоцијацију*. Смисао лексеме чини скуп обележја којима се дефинише извесна класа ванјезичких ентитета. Денотација представља однос између лексеме и одговарајуће класе ванјезичких ентитета. Под појмом референција подразумева се идентификација једног или више ентитета из те класе у конкретној комуникацијској ситуацији, а асоцијација чини скуп додатних обележја, која ограничавају референцију (Prčić, 1997: 39). Лајонс истиче да денотација припада лексеми независно од њене употребе, а референција се мења у зависности од конкретног контекста (Lyons, 1981: 57).

У лексикологији постоје различити приступи проучавању лексичког значења. Преглед и детаљан опис ових приступа дала је Рајна Драгићевић у својој књизи *Лексикологија српског језика* (Драгићевић, 2010: 65–128). За нашу анализу значајни су резултати истраживања ове ауторке који показују да је за утврђивање лексичке семантике придева најпогоднија анализа прототипа,⁴⁰ док су остале методе, првенствено компоненцијална анализа, али и концептуална анализа, асоцијативна метода итд., неприменљиве на придеве (Драгићевић, 2010: 84–88).

Како анализа лексичког значења придева методом прототипа подразумева постојање одређених семантичких класа придева издвојених према различитим критеријумима у оквиру којих би се могли уочавати прототипични придеви, сматрали смо да би најпре требало извршити семантичку типологију придева који у савременом српском језику добијају допуне.

Одлучили смо се, стога, да нашу анализу ограничимо на посматрање одређених делова лексичког значења придева, тачније оног еле-

⁴⁰ Анализу придева са значењем *једнакости* помоћу прототипа примењена је у раду *Лексичка семантика придева типа ЈЕДНАК и СЛИЧАН* (Киш, 2011).

мента који Прћић назива *смисао*, а који сачињавају дијагностичка и не-дијагностичка обележја (Prčić, 1997: 40–54) односно архисема и семе нижег ранга (Гортан-Премк, 1997: 43). Наиме, рекли смо да смисао лексеме чини скуп обележја којима се дефинише извесна класа ванјезичких ентитета. Твртко Прћић прави разлику између тих дескриптивних обележја, одређујући једна као дијагностичка, која одражавају типична, семантички релевантна, својства неког ванјезичког ентитета, и друга као недијагностичка, која имају нижу семантичку релевантност јер изражавају додатна, редундантна својства (Prčić, 1997: 42). За разлику од Прћића, Даринка Гортан-Премк говори у том смислу о семантичким компонентама, разликујући архисему, као интегралну семантичку компоненту, односно интегралну сему за целу лексичко-семантичку групу речи, и семе које су несамостални делови семантичког садржаја и које носе апстрактне информације о индивидуалним карактеристикама лексема (Гортан-Премк, 1997: 43). Ова обележја сачињавају семантички садржај лексеме и наведена су у речничкој дефиницији лексема. Свака лексема има свој основни семантички садржај, основно значење, док секундарна значења лексеме настају семантичким трансформацијама ових обележја. Даринка Гортан-Премк разликује четири врсте трансформација односно четири типа семантичке дисперзије: платисемију, метонимију, синегдоху и метафору⁴¹ (Гортан-Премк, 1997: 48).

Овде смо најпре посматрали основни и секундарни семантички садржај лексеме, односно основно значење и секундарна значења придева наведена у шестотомном РМС, и покаткад, ради упоређивања, консултовали смо једнотомни *Речник српскога језика* (РСЈ). Анализирана су, дакле, *системска значења* придева, након чега су посматрана и *текстуална значења* придева заснована на употреби придева у конкретном контексту. Ово је важно нагласити јер придеви удружени са допунама многе семантичке елементе добијају тек у садејству са минималним језичким, као и нејезичким контекстом.⁴²

⁴¹ Код платисемије, метонимије и синегдохе индуктор трансформације је архисема, а код метафоре семе нижег ранга (Гортан-Премк, 1997: 48-49). У својој књизи *Полисемија и организација лексичког система у српском језику* (Гортан-Премк, 1997) ауторка детаљно описује све типове семантичке дисперзије.

⁴² Важну улогу у томе имала је анализа синтаксичко-семантичких карактеристика допуна које се појављују уз придеве. Милош Ковачевић је, на пример, за семантичку типологију узрока узео лингвистички критеријум сматрајући „да би се

Дакле, у семантичкој класификацији придева који у савременом српском језику добијају допуне пошло се од семантичког садржаја, односно инхерентне лексичке семантике садржане у речничкој дефиницији придева, а потом су анализирана значења која придеви добијају употребљени у утврђеним реченичним функцијама. На семантичку класу којој придев припада умногоме утиче његова реализација на синтаксичко-семантичком плану, тачније морфосинтаксичке и семантичке особености допуне која се за њега везује као и особености осталих реченичних чланова, првенствено појма у позицији граматичког субјекта као носиоца именоване особине, процеса или релације. Важно је у том смислу да ли појмови у функцији субјекта или допуне имају ознаку живо (+/-), људско (+/-).⁴³

Као релевантан параметар при класификацији придева издваја се и критеријум референцијалност / нереференцијалност. Ова се категорија првенствено односи на глаголе који имају способност да именују радњу у референцијалном смислу „само онда када је исказује као стварност, актуелну у садашњости, прошлости или будућности; иначе је нереференцијално употребљен,” објашњава Милка Ивић у свом раду *Начини на које словенски глагол овременује понављању радњу* (1983: 37). Референцијалне радње схватамо као јединичне, док су нереференцијалне радње концептоване као мноштво. Срето Танасић у раду који се бави управо овом проблематиком, *Опозиција референцијалност/нереференцијалност и пасивна дијатеза* (2001: 33–40), каже да се у литератури обично наводе три типа мноштва: дистрибутивност, мултипликативност и итеративност. Прва два представљају референцијални начин исказивања радње, док је трећи нереференцијални (36). Танасић истиче да се ово својство не приписује само глаголским предикатима, већ важи „за сваку ситуацију исказану било којим типом предиката” (35), упућујући на руског лингвисту В. С. Храковског који из тог разлога даје предност термину *мноштво ситуација* над термином *мноштво радњи*.

одређено значење прогласило типом, оно мора бити изражено ‘посебном’ језичком формом којој је то значење основно” (Ковачевић, 1988: 2).

⁴³ Само се за особу може рећи да је *квалификована* за нешто, док једино неки број може бити *дељив* са неким другим бројем. Али има и придева помоћу којих се особина подједнако приписује и живим и неживим појмовима: Иван / новац је *битан* за нешто.

Стога, када се неком појму помоћу копулативно-именског предиката приписује особина у општем смислу, као мање или више трајно својство, такву ситуацију можемо тумачити као неограничено мноштво ситуација у којима се испољава дата особина, дакле у неререференцијалном смислу и тада допуне нема. Међутим, у некој конкретној, издвојеној ситуацији, када се дата особина везује, за одређени домен живота, за вршење неке радње или однос према неком другом појму, придев је употребљен референцијално, као јединична ситуација, и тада добија другачија синтаксичко-семантичка својства. Неће се више радити о приписивању особине неком појму, већ о осећању, расположењу које се испољава у некој ситуацији према неком другом појму, конкретног или апстрактног значења, о начину понашања и сл. Придеви тада везују за себе различите допуне којима се исказује објекат осећања односно објекат упућивања.

Издвојене су четири семантичке класе⁴⁴ придева у српском језику који добијају допуне: 1. придеви са значењем *особине*, 2. придеви са значењем *односа* између два или више учесника у релацији, 3. придеви којима се означава *психофизиолошки процес* и 4. придеви са значењем *партитивности* и *квантификације*. О оквиру ових семантичких класа издвојен је већи број поткласа:

1. Придеви са значењем особине

1.1. Особина испољена у одређеној ситуацији или при вршењу какве радње

1.1.1. Особина неживог појма испољена у одређеној ситуацији или при вршењу неке радње

1.1.2. Особина типа способности

1.1.3. Особина типа значаја или важности

1.2. Особина која некога чини погодним или непогодним за остваривање одређеног циља

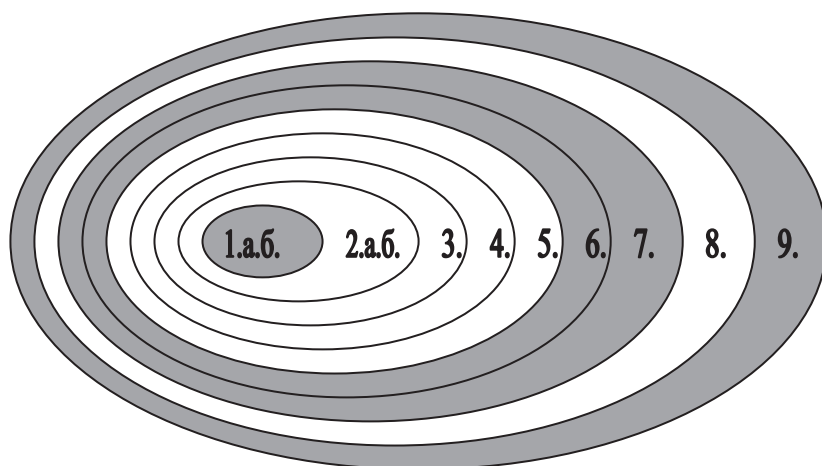
1.2.1. Особина приписана неживом појму која га чини погодним или непогодним за одређену намену

⁴⁴ Твртко Прћић прави терминолошку разлику између „катеорије” и „класе” јер је *катеорија* апстрактна и везује се за смисао, а *класа* је конкретна и везује се за денотацију.

- 1.3. Особина условљена одређеним начином понашања усмереног ка објекту
- 1.4. Особина еквивалентна глаголској радњи
- 1.5. Особине типа користи и штете
2. Придеви са значењем односа
 2. 1. Придеви за исказивање односа једнакости
 2. 2. Придеви за исказивање односа неједнакости или супротности
 2. 3. Придеви за исказивање других врста односа
 - 2.3.1. Нереципрочни односи
 - 2.3.1.1. Придеви за успостављање просторног односа
 - 2.3.1.2. Придеви за успоставље аблативног односа
 - 2.3.1.3. Придеви за успостављање односа заснованог на хијерархији друштвеног или неког другог положаја или неких социолошко-психолошких односа
 - 2.3.1.4. Придеви за издвајање карактеристичне појединости
 - 2.3.1.5. Придеви за успостављање каузалног односа
 - 2.3.2. Реципрочни односи
 - 2.3.2.1. Придеви за успостављање просторног односа
 - 2.3.2.2. Придеви са значењем социјативности
3. Придеви са значењем психофизиолошког процеса
 - 3.1. Психофизиолошки процес изазван референтом у функцији допуне
 - 3.1.1. Физичко стање неживог, предметног појма изазвано референтом у функцији допуне
 - 3.2. Осећање или расположење усмерено ка неком референту
 - 3.2.1. Осећање или расположење усмерено ка неком референту, а изазвано каквом радњом објекта
 - 3.3. Психофизиолошки процес проузрокован референтом у функцији допуне и усмерен ка том референту
 3. 4. Став или мишљење
 3. 5. Модална значења
 - 3.5.1. Неодређена реалност – могућност извршења неке радње
 - 3.5.2. Деонтичка модалност – обавезност извршења неке радње
 - 3.5.3. Оптативна модалност
4. Придеви са значењем партитивности и квантификације

Приликом поделе придева према инхерентној лексичкој семантици посматрана су сва значења једне придевске лексеме, али су анализирана само она значења у којима придев захтева проширење, прецизирање или конкретизацију садржаја.⁴⁵ Стога ће се многи придеви наћи истовремено у више семантичких класа или поткласа.

Тако придев *добар* има више могућих значења која условљавају појаву различитих допуна, или пак потпуно одсуство било какве допуне. На графикону се види упрошћени приказ тих значења, при чему се у центру налази основно, примарно значење, а остала се значења шире деловањем неких од типова семантичке дисперзије. Затамњена поља представљају значења у којим придев добија допуну.

Слика 1. значења придева *добар*

добар - **1. а.** који је позитивних особина, **б.** који је племенитих особина. **2. а.** приличан, знатан, велик. **б.** који је пуне или препуне мере. **3.** јак, здрав. **4.** имућан; угледан. **5.** родан, плодан. **6.** користан. **7.** лековит. **8.** скуп; супр. јефтин. **9.** угодан, пријатан.⁴⁶

⁴⁵ Појединачна значења сваког придева на основу којих су сврставани у одређене класе биће навођена у фуснотама.

⁴⁶ Значења су наведена према РМС.

3. ДОПУНЕ ПРИДЕВИМА РАЗЛИЧИТИХ СЕМАНТИЧКИХ КЛАСА

3.1. Допуне придевима са значењем особине⁴⁷

3.1.1. Допуне придевима са значењем особине испољене у одређеној ситуацији или при вршењу какве радње

Придевима из ове семантичке класе носиоцу особине у позицији граматичког субјекта реченице приписује се особина, али таква особина која се испољава само у одређеним ситуацијама, које подразумевају вршење неке радње или се ради о одређеном сегменту или домену живота. Ту можемо говорити о „нерестриktivним”⁴⁸ придевима који су заправо „рестриktivни” онда када се дато обележје веже за појам у позицији субјекта у одређеном синтаксичко-семантичком контексту.

Овој семантичкој групи придева припадају придеви чије су семантичке дефиниције преузете из РМС, с тим што су селекована она значења у којима се они могу реализовати као рестриktivни. У самим дефиницијама код неких придева откривамо на шта се односи дата особина, односно када се испољава или пак како се манифестује, каквог је интензитета и сл. Придеви као што су *добар, доследан, експедитиван, еластичан, постојан*, сврстани су у ову семантичку класу на основу свог текстуалног значења које се реализује тек када је лексема употребљена у конкретном контексту (Prčić, 1997: 27).

⁴⁷ На самом почетку потребно је указати на разлику у употреби синтагма *допуне придева* и *допуне придевима*. У генитиву множине именица *придев* употребљена је као експликативни генитив којим се врши идентификација управне речи, односно именице *допуна*. У синтагми *допуне придевима* зависни члан је у дативу и има објекатско значење. Ово је условљено референцијалном употребом синтагме кад и именица *придев* мора бити допуњена одговарајућом конструкцијом којом се конкретизује њено значење.

⁴⁸ Видети у: Ивић, 1970: 3.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom}(\text{živo}(+))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [Y N_{\text{DevLok}}]$$

делотворан	+ У Лок	који повољно делује, благотворан, успешан, ефикасан ⁴⁹
доследан	+ У Лок	који је у својем деловању и мишљењу сталан, постојан
експедитиван	+ У Лок	окретан, брз у свршавању послова
еластичан	+ У Лок	прилагодљив, сналажљив, широк у схватањима
енергичан	+ У Лок	који је пун енергије, одлучан, који се снажно читује, који има снажан учинак
ефикасан	+ У Лок	успешан, сигуран
изричит	+ У Лок	који потпуно исказује, изражава нешто, одређен; директан
индолентан	+ У Лок	равнодушан, немаран, лен
искрен	+ У Лок	који изражава оно што мисли и осећа, у кога нема претварања, отворен
искусан	+ У Лок	који има доста искуства, праксом стеченог знања, вештине, познавање ствари; који одражава животно искуство
истрајан	+ У Лок	који у чему истраје, издржљив; упоран
комотан	+ У Лок	2. в. нехајан, немаран, неопрезан, безбрижан
користан	+ У Лок	1. који доноси корист, који доноси неки добитак, који је на корист
лош	+ У Лок	б. који је слабог квалитета, који не одговара намени; који оставља негативан утисак
независан	+ У Лок	који не зависи ни од кога, самосталан; слободан

⁴⁹ Значења придева из сваке семантичке поткласе биће навођена према системском значењу преузетом из РМС. Бројеви који се налазе уз поједине дефиниције преузети су из речничке одреднице и сигнализују да ли се ради о основном, примарном значењу или о секундарним значењима.

незасит	+ У Лок	који се не може ничим заситити, задовољити, ненасит
неискрен	+ У Лок	који није искрен, притворен, који је супротан ономе што се мисли или осећа
немилосрдан	+ У Лок	који је без милосрђа, немилостив, неумољив
ненадмашан	+ У Лок	који се не може надмашити, изванредан
непоколебљив	+ У Лок	(непоколебив) који се не може поколебати; чврст, постојан, доследан
постојан	+ У Лок	3. а. сталан у својим склоностима, навикама, 3. б. чврст, непоколебљив
слаб	+ У Лок	8. који има склоност, страст према чему (обично негативном)
уздржан	+ У Лок	1. трпни придев, 2. уздржљив
умерен	+ У Лок	2. који уме да ограничи своје прохтеве, уздржљив, скроман
упоран	+ У Лок	1. а. који се упире, опиरे, непопустљив, који остаје при своме б. истрајан, издржљив
невешт	+ У Лок	који нема вештине, који нешто не зна, не уме, неискусан
непопустљив	+ У Лок / допунска клауза са везником КАД ⁵⁰	који неће да попусти, непомирљив, тврдокоран; упоран, тврдоглав, задрт
неумерен	+ У Лок / допунска клауза са везником КАД	који нема мере у чему, неуздржљив, претеран; ненасит

⁵⁰ Допунске клаузе у функцији комплементизатора тема су помињане студије Владиславе Ружић (2006а, 2006б). Јасмина Московљевић је, бавећи се сентенцијално прелазним глаголима у раду *О дистрибуцији комплементизатора у савременом српском језику* (2004), издвојила десет класа глагола у односу на врсту комплементизатора који се уз њих јављају. Ова ауторка настоји да утврди може ли се предвидети врста везника као индикатора клаузе одређене семантике и закључује да је то само делимично могуће урадити на основу семантике глагола, те да је при интерпретацији допунске клаузе од великог значаја опозиција *фактивно : нефактивно* (Московљевић, 2004: 64)

неодлучан	+ У Лок / ПО ОДет ПИТАЊУ / ПО ПИТАЊУ Ген ⁵¹ / У ПОГЛЕДУ Ген	1. који се не може одлучити, који нема снаге да се одлучи, колебљив
успешан	+ У Лок / ИЗ Ген / НА ПОЉУ Ген	који је успео, који је постигао успех; који доноси успех
недоследан	+ У Лок / ОДет	1. који одступа од својих начела, схватања, који мења своје ставове
добар	+ У Лок / СА Инстр	који показује вештину у вршењу неке радње (ово значење није забележено у РМС, већ представља реконструисано текстуално значење)
вешт	+ У Лок / СА Инстр ⁵²	1. који добро зна, уме, познаје, разуме што, спретан, умешан

Табела 1

Ради се о придевима који се према инхерентној лексичкој семантици могу одредити као пунозначни и не захтевају проширење или употпуњавање свог значења. Са одговарајућом рестриктивном допуном, међутим, мења се и њихово значење. Наиме, уколико се неком појму приписује особина у општем смислу, то подразумева мање или више трајну особину и тада се придев реализује без допуне. Али ако ту особину субјекатски појам стиче, односно поседује само у неким ситуацијама, то значи да је она не само привременог карактера већ да се испољава искључиво у некој сфери његовог деловања, тј. ограничава се на његове говорне, интелектуалне или какве друге активности. Тада придев добија *факултативну допуну*. Овим се допунама значење придева конкретизује у смислу везивања за тачно утврђене ситуације или домене живота. На појаву допуна ове врсте утичу спољашњи фактори проистекли из конкретне употребе самог исказа.

⁵¹ Предлошка конструкција *по питању*, иако честа у употреби у савременом српском језику, сматра се супстандардном формом.

⁵² Придев *вешт* појављује се у идиоматизованим структурама са акузативном допуном са предлогом на (*вешт на речима*), али ове врсте спојева неће бити обухваћене нашом анализом.

Комисија је иначе потпуно независна у свом раду, што је речено и приликом њеног оснивања.

Сјајно пише, понаша се храбро, у *мишљењу* је независан и мудар ...

... стога је Фуријеов циљ успостављање „света који ће бити сасвим искрен у љубави”, света из кога ће бити прогнане све стеге и „тобожњи срам” ...

... али и оцењују да Коштуница није био довољно искрен у *изјави* да није знао да ће Милошевић бити испоручен, рекао је Богосављевић ...

Ти си стварно искрена у *својим интервјуима*, а у једном од њих си рекла да су ти у Италији од хране највише недостајали чварци?

Био је веома енергичан у *свим својим идејама*, и веома борбен.

... док се не дају јасни одговори на њихова питања, РСЈ и РСС морају хитно да реагују а не да и даље буду недоследни у *неким својим одлукама*.

Допуном се експлицира ситуација или домен живота у оквиру којих се дата особина испољава. Носиоцу особине предикатом се приписује психофизиолошка особина, тј. „духовна” особина, али таква да се испољава само у одређеним ситуацијама.

По форми, допуна је по правилу конструкција локатива са предлогом у, а појам у позицији допуне је девербативна именица или права именица која имплицира предикацију, и која такође има функцију кондензатора реченичног садржаја.⁵³ Очекивано би било да се значење ових придева допуњује експлицираном сентенцијалном формом наведеног значења. Међутим, анализа корпуса показала је да само два придева као допуну добијају клаузу.

Функцију допуне ових придева добија још неколико различитих конструкција истог семантичког типа: генитивне предлошко-падежне конструкције и инструментал са предлогом са.

... (познавали су унутрашње органе, природу су посматрали систематски, веома су били успешни на пољу привреде и технологије).

Општа визија, то није њена јака страна, као ни чиста апстракција: само једна девојчица је успешна из математике међу 12 дечака, тврде истраживачи.

Богата клијентела од Денвера до Јерусалима, наоружана озбиљним новцем и вешта са каратима, одједном више није сигурна да ли да се шепури својим дијамантима!

⁵³ У *Списима из синтаксе и семантике* Милорад Радовановић (1990) говори о процесу кондензације реченичног садржаја и даје типологију кондензационих средстава.

Када је реч о синтакси и семантици падежа у савременом српском језику, допринос Иване Антонић свакако је изузетно велики.⁵⁴ Говорећи о *експликативном* локативу као семантичкој допуни глаголима, именицама и придевима, ова ауторка наводи да се уз придеве типа: *немилосрдан, постојан, самосталан, ефикасан, издржљив, упоран*, појављује локатив са предлогом у у функцији кондензатора клаузе са везником *кад*, која допуњује семантику придева тако што пружа *временско-ситуациони оквир* унутар којег важи испољена особина (Антонић у: Пипер и др., 2005: 282). Ове се клаузе могу реконструисати у семантичкој бази анализираних допуна, али се, као што смо рекли, оне само по изузетку реализују у површинској реченици.

...те снаге ће бити делотворне у обављању својих послова. [← КАД буду обављале свој посао]⁵⁵

Милиционар је умео и могао све, што се тиче разоружавања ривала на средини поља, све сем умећа да буде експедитиван у завршници акција. [← КАД се акција завршава]

... почетком марта 1993. побегао је, „увређен”, из земље, оптужујући власт да је била незасита у „рекетирању” приватних банкара: прве ратне године дао им је четири милиона ДЕМ, 1992. [← КАД је „рекетира-ла” приватне банке]

Али, истину говорећи, у љубави нисам тако постојан. [← КАД волим неког]

Званични Вашингтон још уздржан у карактеризацији напада на амерички ратни брод у аденској луци Њујорк, 13. октобра ... [← КАД карактерише напад]

Што се тиче синтаксичко-семантичких карактеристика придева овог типа, издвајају се придеви који самостално употребљени, без

⁵⁴ Ивана Антонић ауторка је поглавља *Синтакса и семантика падежа* у оквиру *Синтаксе савременог српског језика. Проста реченица* (Антонић у: Пипер и др., 2005: 119, 300), као и бројних радова посвећених појединачним падежима.

⁵⁵ Реконструкције семантичке базе посматраних придева биће вршене само уколико је неопходно представити одређене синтаксичко-семантичке специфичности.

допуне, означавају мање или више трајну особину која се приписује некој особи, и тада се ради о њиховој нереференцијалној употреби. У том случају може се уз придев у позицији лексичког језгра предиката употребити именица општег значења, којом се само упућује на то да је у питању људско биће, именице типа *особа, човек, жена, људи*.⁵⁶ Та се особина, с друге стране, у референцијалној употреби допуном ограничава само на одређене ситуације. Такви су придеви: *експедитиван, енергичан, искусан, истрајан, лењ, ненадмашан, непоколебљив*.⁵⁷

Један део уочених вишезначних придева у једном од својих значења може добити допуну овог типа, односно у једном од својих значења ови придеви могу бити употребљени без допуне (тада упућују на особину у општем смислу) или са допуном која им сужава значење на одређену ситуацију. Такви су придеви: *вешт, делотворан, добар, лош, комотан, невешт, недоследан, неодлучан, слаб, умерен, упоран*.

Затим, ту су и придеви који имају само једно значење, али у зависности од употребе у конкретном контексту ови придеви могу развити различите додатне семантичке компоненте, па сходно томе и бити допуњени различитим врстама допуна. Ово уочавамо код придева: *искрен, независан, незасит, немилосрдан, непопустљив, успешан*.⁵⁸

Надаље, морамо издвојити придев *неумерен* који у позицији лексичког језгра копулативног предиката добија обавезну допуну ове семантике. Без допуне којом се исказује радња при чијем вршењу се испољава дата особина, исказ је неинформативан. Додајмо још да овај придев може вршити истовремено и прилошку детерминацију имплициране предикације. Да ли ће прилошка детерминација бити присут-

⁵⁶ О исказивању уопштеног и неодређеног агенса видети у: Radovanović, 1990, 209–219.

⁵⁷ Примери исказивања особина у општем смислу: Мигуеле нам је причао колико сте енергични и колико сте успели само својим трудом и памећу. [← колико сте енергична особа]; Ако нисмо квалификовани, проницљиви, искусни, ако не умемо да радимо, поштено је да се повучемо. [← ако нисмо искусне особе].

⁵⁸ У даљој анализи видећемо све врсте допуна које добијају ови придеви. Илустрације ради, придев *искрен* појављује се допуњен конструкцијама различитих значења: у + Лок, *према* + Дат, *са* + Инстр: *то ће и учинити ако је искрен у свом позиву да се мирним путем превазиђу сукоби на подручју општина Бујановац, Прешево и Медвеђа; ... није био довољно искрен према онима који би имали прилике да га опет доведу у губернаторску столицу; Био је онда врло искрен са мном.*

на, зависи од природе имплициране радње као и од појма у позицији субјекта, тачније од информационог фокуса реченице.

Свако је понекад неумерен у *јелу и пићу*, па чак мршави. [← свако понекад *неумерено* једе и пије]

Међутим, наши грађани знају често да буду неумерени у *одређивању* цене, додаје Самарџија. [← наши грађани знају често да буду неумерени *кад одређују цене*]

Увек смо били неумерени *на и када је реч о одабиру драмских писаца*.

У савременом српском језику велики број придева којима се исказују како карактерне црте тако и физичка својства особа али и предметних појмова, будући пунозначни, или како их Милка Ивић назива „нерестриктивни” (1970: 52), не захтевају допуњавање свог значења. Факултативна допуна се, међутим, појављује када се те особине везују искључиво за догађај о којем допуна реферише. У функцији комплемента појављују се конструкција акузатива са предлогом *за* и допунска клауза са везником *да*.⁵⁹

Аутомобили са овим знаком имају лошу лимарију, а и трап је осетљив *за домаће путеве*. [← да се вози по домаћим путевима]

... они прилажу уз улазницу за филм или позоришну представу, како би се и на тај начин људи учинили осетљивим *за проблеме* деце без родитеља. [← да схвате проблеме деце без родитеља]

... међу њима и група „навијача“ која је била вешта *да своје „навијање“ још како искористи у приватне сврхе*.

Конструкцију предлога *за* са акузативом овога типа Ивана Антонић (Антонић у: Пипер et. al., 2005: 232) одређује као детерминатор експликативне околности типа основ или критеријум. Овом се конструкцијом исказује критериј према којем се субјекатском појму приписује особина исказана придевом. Будући да се значење већине придева физичких или духовних особина неке особе може конкретизовати на овај начин, тј. везати само за одређене ситуације, било би излишно сваку од

⁵⁹ У овим клаузама употребљава се само презент због присуства јединице експектативности. Видети на страни 47.

тих ситуација посебно регистровати или пак наводити у будућем речнику придева са допунама, тако да то у овој нашој студији није ни рађено.

Важно је напоменути да придеви ове семантичке поткласе, као што је то случај са придевом *неумерен*, могу имати функцију прилошког детерминатора.⁶⁰ Поједини придеви имају способност да квалификују истовремено и особу носиоца особине и радњу коју та особа обавља, будући да се квалификацијом радње истовремено квалификује и њен вршилац.⁶¹

Морам признати да сам прилично лоша у *прављењу* киселог теста. [← ја сам прилично лоша кад правим кисело тесто ← ја прилично лоше правим кисело тесто]

Србија је слаба у *борби* против корупције. [← Србија је слаба кад се бори против корупције ← Србија се слабо / лоше бори против корупције]

У „Крушику” су после оптужби били енергични у *одговору* да се баш због свега тога води строго рачуна да се са шутом не изнесе нешто од убојних средстава ... [← били су енергични када су одговарали / енергично су одговорили]

Касних осамдесетих и раних деведесетих, Милошевић је био успешан у *уверавању* већине Срба у своје „добре намере”. [← Милошевић је био успешан када је уверавао већину Срба / Милошевић је успешно уверавао већину Срба]

Нпр. ако кажемо да је неко умерен у *јелу*, та особа се неће понашати тако да једе док је не заболи стомак, али неће јести ни премало, ... [← неко је умерен у ситуацији кад једе / неко умерено [= не много] једе]

⁶⁰ О прилошкој евалуацији придевима видети у: Ivić, 2005: 17–18 и Batistić, 1972: 197.

⁶¹ Виши језички нивои, ту се пре свега мисли на ниво дискурса односно текста, утичу на однос учесника унутар једног исказа. У зависности од тога да ли је у фокусу носилац особине и особина која га карактерише или радња приликом чије реализације се дата особина испољава, придев ће заузети централну реченичну позицију, позицију предиката, или ће пак променити морфолошку категорију, и као прилог у позицију зависног реченичног члана, прилошке одредбе, детерминисати глаголску радњу: *Да ли сте због тога тако немилосрдни у „трагању за изгубљеним временом”?* или *Већ први бик немилосрдно је ранио грофа.*

На ову особину неких од придева овог типа указује и Татјана Батистић (1972: 197) подсећајући да се и у нашим традиционалним граматицима говори о локативу у функцији допуне придевима у обрасцима типа *у овом послу вешт човек*, када се особина коју изражава придев приписује субјекту при вршењу радње која је исказана лексичким експонентом у локативу. Татјана Батистић наводи да је јасно да се у таквим примерима примарно детерминише вршилац радње с којим придев конгруира у роду и броју, али да се посредно врши детерминација саме радње. Ауторка то показује примером употребе придева *упоран*, јер, ако је неко *упоран у свом раду на неком проблему*, то заиста значи да је та особа *упорна*, али и да истовремено *упорно ради* (на том проблему).

Али ако је у питању каква интелектуална сфера у којој се испољава дата особина, онда се придевом не врши прилошка детерминација дате интелектуалне радње, већ се искључиво квалификује субјекатски појам:

Прихватним центром у Пешевару од почетка управљао је јордански Палестинац др Абдула Азем, високи интелектуалац, умерен у *схватањима*, противник „слепог терора”.

[← високи интелектуалац, умерен [је] У СИТУАЦИЈИ [када формира схватања / тумачи стварност]]⁶²

Напослетку, већ у овој првој класи придева које анализирамо, уочава се да постоје различити степени обавезности семантичких допуна. Значајно би било утврдити њихово место на скали која се протеже од обавезних (што бисмо означили као крајњу леву тачку) до факултативних допуна (које се налазе на крајњој десној тачки скале). Различит степен обавезности показују, на пример, придеви *лењ* (чија се допуна готово поклапа са крајњом десном тачком скале обавезности) и *истрајан* (више усмерен ка крајњој левој тачки).⁶³

⁶² Видимо да семантика појма у позицији допуне утиче на реализацију и тумачење семантике управног придева.

⁶³ Занимљиво решење овог проблема покушала је у руском да понуди Белошапкина (1977, 51–53). Ова ауторка је комбинацијом три критеријума (предвидљивост, обавезност / факултативност, природа синтаксичког односа) издвојила пет видова зависног синтаксичког односа.

3.1.1.1. Допуне придевима са значењем особине неживог појма испољене у одређеној ситуацији или при вршењу неке радње

У овој се поткласи налазе придеви којима се неком предметном или апстрактном појму приписују особине које се, као и у случају придева из претходне поткласе, испољавају само у одређеној ситуацији или приликом вршења неке радње.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom(Zivo(-))}} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex[Adj]} + \text{Compl [Y } N_{\text{DevLok}}]$$

делотворан	+ У Лок	2. успешан, ефикасан
драгоцен	+ У Лок	2. врло користан, потребан
конкурентан	+ У Лок	2. који је способан за конкуренцију, такмичење
користан	+ У Лок	1. који доноси корист, који доноси неки добитак, који је на корист
подесан	+ У Лок	који се може употребити за што, који одговара каквим захтевима, потребама, прикладан, погодан, згодан, користан
ефикасан	+ У Лок / ПРОТИВ + Ген ⁶⁵	успешан, сигуран
неприменљив	+ У Лок / На Ак ⁶⁶	који се не може применити, који не одговара, неупотребљив

⁶⁴ Значење генитивне конструкције са предлогом *против* може се одредити као *опозитивно*. То је генитив којим се исказује супротстављање или противљење некоме или нечему (Антонић у: Пипер ет ал., 2005: 175). Казимјеж Фелешко ову конструкцију сврстава у групу оних којима се исказује неправи објекат уз глаголе чија је заједничка одлика да „означе радњу која је непријатељска у односу на особу (појаву, институцију) означену у именском делу предлошко падежне конструкције” (Фелешко, 1995: 149). Када се ова конструкција појави као допуна придеву *ефикасан*, она кондензује клаузу са имплицираним глаголским предикатом са значењем супротстављања, а при том је придев истовремено оријентисан и ка субјекту и ка имплицираном предикату: *Он делује антисептично и антибактеријски, врло је ефикасан против различитих запаљења*. [→ он је врло *ефикасан* кад се бори против различитих запаљења / он се врло *ефикасно* бори против различитих запаљења].

⁶⁵ Конструкција *на* + акузатив као допуна придеву *неприменљив* синонимна је локативној конструкцији која се као прототипична појављује уз придеве овог значења: „Други значајан елемент документа који је усвојила ЕУ јесте подсећање на то да је Косово случај ‘sui generis’, *неприменљив на друге ситуације*, с обзиром

успешан	+ У Лок / КОД Ген ⁶⁷	који је успео, који је постигао успех; који доноси успех
---------	------------------------------------	--

Табела 2

Особине исказане овим придевима помоћу *факултативне допуне* везују се за одређене ситуације. Носилац особине није вршилац радње исказане допуном, већ је њен учесник у смислу средства које има добре, потребне особине, пожељне приликом вршења дате радње. Допуна је девербативна именица или права именица у форми локатива са предлогом у која кондензује допунску калузу са везником *кад*. Допуном се даје временско-ситуациони оквир у којем се испољава особина, тачније, радња или активност у којима се носилац особине оцењује као корисно средство, али као и у случају претходне поткласе придева, ни овде се у површинској реченици придев по правилу не допуњава сентенцијалном формом.

... мекиње су делотворне у *терапији* обољења желуца. [← КАД се лече обољења желуца]

... присуство јода цвеклу чини драгоценом у *борби* против атеросклерозе и код успоравања процеса старења. [← КАД се боримо против атеросклерозе]

Најкатегоричнији су путари који тврде да они овај материјал, као веома подесан у *градњи и реконструкцији* зајечарских улица, користе још од 1975. године и ... [← КАД се граде и реконструишу зајечарске улице]

Могућност прилошке детерминације имплициране предикације исказане допуном уочавамо у реченицама у којима су у позицији предиката придеви *ефикасан* и *успешан*:

на тежину догађаја који су се тамо одиграли”, наводи Грос [неприменљив у *другим ситуацијама*]; Монетаристичка аргументација је неприменљива на *реални свет* [неприменљива у *реалном свету*].

⁶⁶ Допуна у виду конструкције *код* са генитивом синонимична је са основним моделом допуне (у + Лок): Исто тако је успешна *код* *bronхитиса*, *запаљења ждрела* и *хроничне промуклости*, *атеросклерозе* и *неких срчаних болести* [успешна у *лечењу бронхитиса...*]

Пошто пречишћава крв, она је веома успешна у *лечењу* кожних болести попут себореје, екцема и псоријазе. [← она веома успешно *лечи* кожне болести]

Потврђено је да је врло ефикасан у *ублажавању* мигрене, реуматских болова, неких дигестивних проблема, у менопаузи. [← врло ефикасно *ублажава* мигрене]

3.1.1.2. Допуне придевима са значењем особине типа способности

Придеви који припадају овој поткласи имају значење психофизиолошке особине која се субјективно вреднује као позитивна и која има и додатну семантичку компоненту у смислу да се њоме исказује постојање способности, пре свега интелектуалних, стечених образовањем или урођених, али и мануалних, за вршење неке радње. Може се рећи да је њима означено само постојање односно непостојање *предиспозиција* за вршење радње или функционисање у некој ситуацији или у неком домену живота. Носилац особине има све потребне и неопходне психофизиолошке карактеристике које га чине адекватном и способном особом за извршење акције. Јасно је да је и у овом случају носилац особине појам са ознакама живо(+), људско(+). Допуном се експлицира за коју активност конкретно нека особа има адекватне особине, односно способности.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom(живо+)}} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex[Adj]} + \text{Compl [3A } N_{\text{DevAk}} / \text{Cl]}$$

компетентан	+ 3А Ак / допунска клауза	2. који располаже с довољно знања, који је упућен у каквој области знања
меродаван	+ 3А Ак / допунска клауза	б. који доноси или садржи коначну оцену нечега, компетентан, позван
недорастао	+ 3А Ак / допунска клауза	2. а. који нема потребне способности за нешто, неспособан
неквалификован	+ 3А Ак / допунска клауза	који је без квалификација потребних за обављање неког посла
некомпетентан	+ 3А Ак / допунска клауза	који није компетентан, немеродаван; ненадлежан
непозван	+ 3А Ак / допунска клауза	2. фиг. који није меродаван, нестручан, неовлашћен

неспособан	+ ЗА Ак / допунска клауза	1. који је без способности, недорастао за што
обдарен	+ ЗА Ак / допунска клауза	1. трпни придев, 2. даровит, надарен, талентован
подобан	+ ЗА Ак / допунска клауза	3. кадар, способан
предиспониран	+ ЗА Ак / допунска клауза	унапред одређен за нешто; склон чему, осетљив на нешто (нпр. на неку болест); унапред припремљен за нешто
рођен	+ ЗА Ак / допунска клауза	б) имати изразитих способности, имати дара за нешто
квалификован	+ ЗА Ак / допунска клауза ⁶⁸	РМС не бележи овај трпни придев као засебну придевску лексему. ⁶⁹
надарен	+ ЗА Ак / допунска клауза	који има дара за нешто, обдарен, талентован

⁶⁷ Код придева *квалификован*, *надарен*, *способан* и *талентован* осим наведеним допунама, домен у којем се дате особине испољавају може бити исказан другим придевом у функцији обавезног детерминатора: *...и све што је касније рађено у овом великом систему, водили људи који нису стручно квалификовани; Уметнички надарена омладина хрлила је у мали, задимљени подрум само да би чула хитове који су се вртели на Радио Луксембургу ... са руским „Гаспромом”, гас би требало да настави да стиже и наредних дана, тако да ће сви они који су платежно способни и могу да измирују обавезе према испоручиоцима гаса, овог енергента имати у довољним количинама; Британски физичар Ч. Г. Баркла (1877–1944), добитник Нобелове награде за физику 1916. године, био је музички талентован*. Обавезни детерминатори су по дефиницији они „језички облици који се из дате конструкције с управном речју Х не могу избацити без релевантних последица на информативном плану” (Ivić, 1983: 180). Њиховим испуштањем се или добија бесмислени исказ или се мења граматичка функција речи Х. О обавезној детерминацији видети радове Милке Ивић: *О словенским обавезним детерминаторима и О семантичким околностима од којих зависи обавезна детерминација квалификативног типа* (1983), и Милорада Радовановића: *О „обавезној детерминацији” као језичком поступку и О „граматици неotuђиве посесије” и „имплицитној обавезној детерминацији”* (1990).

⁶⁸ Овај придев не наводи се у РМС као посебна лексема јер се ради о трпном глаголском придеву. Међутим, анализа грађе показује да је развио самостално придевско значење, те је зато и узет у обзир у нашој анализи. На исти начин посматрани су и сви остали трпни придеви са придевски значењем, а које не бележе РМС и РСЈ. О овом проблему видети детаљније у: Тир, 1997.

способан	+ ЗА Ак / допунска клауза / инфинитив	који је у стању, који је кадар да нешто учини, који може одговорити чему
кадар	+ ЗА Ак / допунска клауза / инфинитив	који је способан, који може (нешто учинити)
вичан	+ Дат / ЗА Ак / У Лок / допунска клауза	2. искусан, вешт, спретан; 3. који нешто добро познаје, зна, зналачки, стручан
дорастао	+ Дат / ЗА Ак / допунска клауза	способан, довољно јак или развијен за што
даровит	+ ЗА Ак	који има нарочитих способности за нешто, талентован
талентован	+ ЗА Ак	који има талента, даровит, обдарен, надарен; у којем се испољава таленат творца, аутора
позван	+ допунска клауза	2. б. способан, спреман

Табела 3

Уочава се да позицију допуне попуњава девербативна именица или права именица у функцији кондензатора реченице којом се саопштава активност или радња за чије вршење појам у позицији граматичког субјекта има потребно знање, образовање или физичке предиспозиције. Допуна је по правилу конструкција акузатива са предлогом *за* или семантички еквивалентна допунска клауза. Ређе се у тој функцији појављују инфинитив⁶⁹ и слободни датив.

Чиста љубав ... учинила је моје срце подобним *за најплеменитије усхите*.

Мађарске владе, које су се руководиле ставом грофа Андрашија да „Словени нису подобни *да владају*”, већ да се „њима мора владати”, одбијале су сваки разговор о српској аутономији.

Онај ко је способан *да као по неком такту баца велике кораке*, тај је способан *за утврђивање*.

⁶⁹ Инфинитив који се овако употребљава је такозвани инфинитив Б типа, инфинитив у функцији допуне. Детаљније о значењима и употреби инфинитива видети у раду Милке Ивић (1972).

Србија има између осталих несрећа и ту што је смештена између само неколико ретких народа, који су у историји били способни *створити* империје.

МУП Србије није дорастао *задатку*.

Скупштина је дорасла *за борбу* са Двором.

Он хоће да докаже да је дорастао *да води земљу*.

У својој студији *Акузатив са предлогом у савременом српском језику* Нада Арсенијевић (2003б: 133–186) посматрала је глаголске, именичке и придевске синтагме у којима се као допуна појављује акузатив блокиран предлогом. Када је реч о придевској синтагми (2003б: 180–182), ауторка је класификовала акузативне конструкције према семантици управног придева и издвојила придеве са значењем: а) способности, б) психофизичке особине и в) значаја. Као прототипичне придеве са значењем способности издваја придеве *надарен* и *способан* који бивају допуњени акузативном конструкцијом са предлогом *за*.

Говорећи о различитим употребама придева *добар* који иначе у инхерентној лексичкој семантици нема податак о способностима носиоца особине, Милка Ивић (2005: 18) уочава да се овим придевом у позицији предиката релативизује изнета позитивна оцена у том смислу што се њено важење повезује искључиво са оним о чему се у акузативној конструкцији саопштава. То се односи само на ситуације у којима је носилац особине са ознаком живо(+): *Он би био добар за директора*. Сличну рестрикцију значења, односно његову релативизацију видимо код придева из ове поткласе, с тим што су сви ови придеви семантички маркирани. За разлику од придева *добар*, који ово значење добија тек употребљен са одговарајућом *факултативном допуном*, већина придева ове поткласе има у семантичком садржају податак о томе да постоје или не постоје потребне особине, на основу којих се за неку особу може рећи да је способна или неспособна, а *обавезном допуном* употпуњује се значење придева тиме што се експлицира активност за чије обављање или вршење је неопходно постојање способности.

Власт у Србији није дорасла *да реши овај проблем*.

Ти ниси дорастао *за асистента*.

МУП Србије није дорастао *задатку*.

Отац јој рече да никада неће бити кадар за такву љубазност, али је следеће недеље изнајмио за златник ливрејисаног лакеја, који је отпратио мајку у цркву, ...

Пажња изразито попушта, па болесник није кадар да се усредсреди на предмет разговора.

Ноге имам да сам кадар стићи и утећи.⁷⁰

Онај ко је способан да као по неком такту баца велике кораке, тај је способан за утркивање.

Србија има између осталих несрећа и ту што је смештена између само неколико ретких народа, који су у историји били способни створити империје.

... са руским „Гаспромом”, гас би требало да настави да стиже и наредних дана, тако да ће сви они који су платежно способни и могу да измирују обавезе према испоручиоцима гаса, овог енергента имати у довољним количинама.

Придеви *даровит, компетентан, некомпетентан, неспособан, способан, талентован* могу се употребити без допуне уколико се одnose на општу способност или неспособност, дакле, када се мисли да је особа у сваком смислу способна или неспособна.

Они су озбиљни, стручни, компетентни, морални и треба да се врате и да раде свој посао.

... ДОС је „спор, инертан и у неким случајевима некомпетентан”.

... а то показују и нека истраживања, јер су многи водећи директори, уз часне изузетке, до сржи корумпирани и углавном неспособни.

Знала сам да си паметан и способан, али нисам знала, а и ти ми никада ниси говорио да си толико волео медицину.

Придев *талентован* у реченици се може појавити без допуне, али је на основу контекста увек јасно о каквом је таленту реч:

Упоредо са студијама уметности био сам активан и као музичар, многи су ми говорили да сам веома талентован [прим. аут. за музику]

⁷⁰ Преузето из РМС.

3.1.1.3. Допуне придевима са значењем особине типа значаја или важности

Субјективна процена психофизиолошких особина појма са ознаком живо(+), људско(+) може обухватити једну додатну семантичку компоненту у смислу оцене важности и значаја који појам у позицији субјекта, одређено лице или више лица, има у допуном означеној ситуацији или приликом вршења неке радње. Важно је напоменути да неки од придева из ове поткласе, који су семантички немаркирани, могу исказивати значај или важност и неживих конкретних и апстрактних појмова. Ти ће придеви бити подвлачењем издвојени у односу на оне којима се особина приписује првенствено некој особи будући да семантичка компонента живо(+/-), којом се одређује појам носилац особине, битно утиче на структурирање и значење читаве реченице.

У оквиру овог значењског типа мора се направити разлика између придева са значењем важности и оних којима се субјекатском појму приписује значај за вршење допуном исказане активности. Наиме, под категоријом важности подразумеваћемо постојање ауторитета у смислу друштвеног, хијерархијски утврђеног положаја. Дакле, *важност* неке појму пружа како друштвена позиција тако и улога која произилази из његових позитивних особина. С друге стране, појам *значаја* упућује на велику вредност и улогу коју неки појам има у одређеној активности или домену живота, али без података о томе да постоји и друштвени положај коју би тај значај обезбеђивао.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom}(\text{живо}(+/-))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [3A N_{\text{DevAk}} / \text{CI}]$$

заслужан	+ 3А Ак / узрочна клауза		1. који има заслуге за што
квалификован	+ 3А Ак / узрочна клауза		2. надлежан, меродаван (овај придев забележен је само у РСЈ, док га РМС не бележи)
компетентан	+ 3А Ак / узрочна клауза		1. који има власт, овлашћење да нешто решава, оцењује, суди, надлежан, меродаван
<u>меродаван</u>	+ 3А Ак / узрочна клауза		а. који има права да доноси пуноважна решења, надлежан, овлашћен

надлежан	+ ЗА Ак / узрочна клауза		1. који има право (по своме звању, положају, стручности и сл.) да одлучује о нечему, меродаван, компетентан
ненадлежан	+ ЗА Ак / узрочна клауза		који није надлежан, непозван, неовлашћен, некомпетентан
непозван	+ ЗА Ак / узрочна клауза		2. фиг. који није меродаван, нестручан, неовлашћен
одговоран	+ ЗА Ак / узрочна клауза		2. а. везан с одговорношћу, важан, утицајан, руководећи, б. меродаван, надлежан, позван
позван	+ ЗА Ак / узрочна клауза		2. в. меродаван, надлежан, одлучујући
<u>пресудан</u>	+ ЗА Ак / узрочна клауза		2. од кога зависи даљи развитак, најважнији
суштински	+ ЗА Ак		који се односи на суштину, битан, главни, основни
неопходан	+ ЗА Ак / У Лок / допунска клауза		без кога се не може, преко потребан
вредан	+ Ген		2. који вреди, који има вредност, драгоцен
<u>недостојан</u>	+ Ген / допунска клауза		а. који није достојан нечега, незаслужан
<u>достојан</u>	+ Ген / ЗА ак / допунска клауза		1. који је заслужио што, вредан чега; 2. који својом вредношћу одговара чему, угледан, частан
<u>значајан</u>	1. + ЗА Ак / ПО Лок / допунска клауза	2. + Дат / ЗА Ак ⁷¹	1. који је од значаја, који има (у чему) велику улогу, важан, вредан, знаменит
<u>битан</u>	1. + ЗА Ак / У Лок	2. + Дат / ЗА Ак	који чини суштину, основни, главни; карактеристичан
<u>важан</u>	1. + ЗА Ак	2. + Дат / ЗА Ак	1. који има велики значај, вредан, значајан

Табела 4

⁷¹ Придеви *значајан*, *битан* и *важан* могу добити две допуне.

Подвученим придевима значај се приписује подједнако појмовима са ознаком живо(+) и живо(-), док се придеви *битан*, *неопходан* и *суштински* употребљавају искључиво када се упућује на значај неживог предметног појма.

Уколико пођемо од појма у позицији субјекта којем се приписује особина, уочићемо да се код семантички маркираних придева може претпоставити да ли ће појам бити са ознаком живо(+) или живо(-). Тако се придевима *заслужан*, *компетентан*, *меродаван*,⁷² *надлежан*, *ненадлежан*, *непозван*, *одговоран*, *позван*, особина приписује искључиво појмовима са обележјем аниматности. То су придеви са значењем *важности* у смислу у којем смо га ми одредили. Допунама придева тог типа експлицира се домен, ситуација или активност у којима се улога субјекатског појма, произашла из положаја заснованог на друштвеним односима или на квалитетима особе, оцењује као важна. Важност неке особе произилази, дакле, из њеног положаја који је чини релевантном за доношење одлука битних за неку ситуацију.

Митрополит Иринеј Ђорђевић је заслужан *што је село Врнчани дало и другог митрополита – Иринеја Ковачевића*.

Здравко Блажић (1917–1979), сликар и конзерватор, изузетно је заслужан *за истраживање и за заштиту уметничке прошлости Македоније*, а у првом реду Охрида, тог истинског бисера Европе.

Желимо да упознамо јавност да је тачно да је професија пилота-летача једна од најодговорнијих професија, да је занимање од посебног интереса, да је скупа професија и да је за ове услове адекватно награђена, али да ли је компетентна *за навођење пословне политике националне авио-компаније*.

... а Врховни војни суд надлежан *је да одлучује и у управним споровима у вези са службом у ВЈ*.

Ковачевић је објаснио да све градске општине тешко функционишу јер су потпуно обезвлашћене и стога ненадлежне *да решавају бројне проблеме грађана*.

⁷² У административном стилу законским актима приписује се улога регулатора друштвеног понашања, те се они доживљавају као важни и значајни: Као меродавне *за доказивање власништва*, Удружење сматра грунтовнице из 1939. године.

Дај у штампу ту вражију ствар! Изјавићу да сам непозван да дам савет о томе.

Треба знати да су „школовани” код Осаме повратком у земљу порекла главни инструктори и одговорни да окупљају поборнике и стварају покрет у националним границама, одређујући и активности.

Људи су га примали претерано неповерљиво: – ко је био? шта хоће? мисли ли он да је позван да баш он очисти свет од зла?

Остали придеви употребљавају се када се упућује на значај особе (појма у позицији субјекта) који она има за вршење неке радње, у некој ситуацији или за неку особу (у емотивном или неком другом смислу).⁷³

Са Јунгом је случај био сасвим различит, а већ смо казали колико је он *Фројду* био важан.

Џон говори Мери колико му је она важна, али наравно не може да остави жену, обавеза је обавеза.

И као приповедач Огњановић је значајан за нашу књижевност друге половине 19. века, сматра се за једног од оснивача српске хумористичке приповетке.

... бацају више светлости на Цвијићеве погледе на стање у Србији пре и после Мајског преврата 1903, који је био тако значајан за Србију, а у Европи је наишао на противречан, махом негативан одјек.

Зоран Ђинђић значајан је по много чему, а посебно...

... из Општинског прослеђена су саопштења у којима се јавности спочитава да расправља о стручним питањима за која није квалификована.

Данијел Шифер му је још пре седам година поручио да је недостојан *Нобелове награде*.

⁷³ Као типичне придеве са значењем „значаја” Нада Арсенијевић издваја придеве: *потребан, неопходан, битан, надлежан* и сл., а допунске акузативне конструкције са предлогом *за* „представљају инхерентни део семантике управног појма тако што заступају активности у којима је придевско значење актуелно. Због тога су ... допунски конституенти реализовани као експоненти одговарајуће предикације – акузатив је реализован у облику девербативне именице” (2003б: 182).

Видимо да се као допуне придевима овог типа појављују конструкције различитих семантичких карактеристика. Конструкцијом акузатива са предлогом *за* или допунска клауза исказује се ситуација или домен живота у којима се процењују улога и утицај субјекатског појма, што се у том смислу сматра важним и значајним. Допунама са узрочним значењем, што га уочавамо код придева *заслужан* и *значајан*, експлицира се разлог због којег се појам у позицији оцењује као значајан, а сличну функцију има и конструкција *по* са локативом уз придев *значајан*, с тим што се њоме експлицира критеријум на основу којег се субјекатском појму приписује заслуга.⁷⁴ Придеви *вредан*, *достојан* и *недостојан* у својој инхерентној лексичкој семантици садрже обележје *партитивности*, те је стога допуна којом се експлицира ситуација, у којој се улога носиоца особине оцењује као (не)значајна или (не)важна, исказана обликом генитива.⁷⁵

Све ове допуне представљају *обавезне допуне*. Једина *факултативна допуна* јесте она у дативу или акузативу са предлогом *за* којом се експлицира особа на основу чије процене се субјекатски појам одређује као значајан. Сама особа је носилац психофизиолошког процеса, осећања или расположења (Антонић у: Пипер и др., 2005: 178), а дато је стање основа за процену. Наведене конструкције посматрамо као *факултативне допуне* будући да је њихова експликација условљена нејезичким контекстом, тачније, када се њиховом употребом значење придева ограничава. Тада појам у позицији субјекта није значајан у неком општијем смислу, већ му значај придаје искључиво појам у дативу или акузативу. Следе примери који показују разноврсност допуна придева из ове поткласе.

Који критеријум је био пресудан власницима Пакома да Вама понуде менаџерску позицију у ИТ фирми – познавање менаџмента, ...

Пораз новог српског краља од византијске војске 1281. био је пресудан за Драгутина.

⁷⁴ Татјана Батистић (1972: 199) локативну конструкцију у примерима типа ... *оригиналан је по својим антиплероматичним рецептима*... одређује као допуну са значењем критерија која се среће чешће од блиске јој генитивне конструкције са узрочним генитивом: ... *оригиналан је због својих ... рецепата*.

⁷⁵ Партитивност се у именском изразу исказује обликом генитива зависне именице или именског израза (Пипер у: Пипер и др., 2005: 951).

Они намећу и питања колико је само таленат уопште пресудан за успех, какав је однос власти и државних система према песницима, људима који стварају, ...

Сваки корак је битан у *стварању услова* за...

Снег је битан за *развој туризма*.

Неки су снови стваралачки и аутори бележе сан хемичара Кекулеа важан за *откриће* структуре бензенског прстена, као и снове композитора Тартинија и других великих стваралаца.

Зато је рад у овом филму веома важан за мене.

Такав живот није вредан *живљења*.

Саобраћај не служи само за повезивање људи и народа већ је веома значајан и за *снабдевање*.

Ова година, значајна *због два маестрова јубилеја*, већ је при крају, а његово име остало је непоменуто.

Уговор који смо потписали, рекао је Павли, није толико значајан по *обиму* уговорене куповине ...

3.1.2. Допуне придевима са значењем особине која некога чини погодним или непогодним за остваривање одређеног циља

Придевима из ове класе означено је постојање позитивних или негативних особина које носиоца особине са обележјем аниматности чине погодним или непогодним за остваривање одређених циљева.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom(Zivo+)}} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex[Adj]} + \text{Compl [3A } N_{\text{DevAk}} / \text{CI]}$$

неподобан	+ 3А Ак / допунска клауза	1. који није подобан, који не одговара, који не ваља за што, незгодан, неприкладан
подобан	+ 3А Ак / допунска клауза	2. повољан, прикладан, згодан
потребан	+ 3А Ак / допунска клауза	1. који се жели ради остварења чега, такав без кога је тешко, немогуће бити, нужен

прикладан	+ ЗА Ак / допунска клауза	1. који одговара потреби, захтеву, који пристаје коме, чему, пригодан, згодан
згодан	+ ЗА Ак / допунска клауза	1. а. који је добро прилагођен, који добро одговара приликама, потребама, неком циљу, намени, подесан, погодан, прикладан; повољан
здрав	+ ЗА Ак	1. а. који нема обољења или телесних и друштвених недостатака, мана, који је нормалних животних функција
захвалан	+ ЗА Ак	2. погодан, подесан; користан
верзиран	+ ЗА Ак	обавештен, упућен, вешт у нечему

Табела 5

Важно је истаћи да се у инхерентној лексичкој семантици ових придева не налази семантичка компонента „особина неопходна ради остварења неког циља”, односно нема податка о томе које су то тачно особине, већ је само констатовано њихово постојање или непостојање. Интерпретација значења ових придева проистиче из минималног језичког контекста, реченице у којој је придев употребљен, у смислу да и семантика носиоца особине, тачније чињеница да се ради појму са ознаком живо(+),⁷⁶ као и семантика обавезне допуне, директно утичу на остварени семантички потенцијал ових придева.

У позицији допуне налазе се девербативне именице или праве именице које кондензују реченични садржај, по правилу у акузативу са предлогом *за*, или пак допунска клауза са значењем намере – допунска интенционална клауза. Ради се о *обавезним допунама* којима се исказује радња, ситуација за чије остварење носилац особине има потребне особине, односно особине које га чине неподобним, неодговарајућим да би се радње, схваћене као постављени циљеви, оствариле.

Уколико је носилац особине неко лице или више лица и ако придев добије допуну са значењем интенционалности, остварена је могућност да се придевима из ове поткласе носиоцу особине припишу позитивне или негативне психофизиолошке особине које су потребне да би допуном именовани циљ могао бити остварен или неостварен, при чему намеравању радњу врши означени носилац особине.

⁷⁶ Уколико носилац особине има ознаку живо(-), придев добија другу семантичку компоненту: „бити (не)погодан за одређену намену”.

Срећом по нас, министар је врло захваљан за *сарадњу*. [← министар поседује позитивне психофизиолошке особине што је важно за остварење циља *да ми са њим сарађујемо / да он сарађује са нама*]⁷⁷

Саша Петровић није био, у она октроисана времена, подобан да *режира*. [← Саша Петровић није поседовао позитивне психофизиолошке особине што је важно за остварење циља *да он режира*]

... да српску кинематографију представља и самоуки „редитељ” Радомир Белачевић који је, можда, згодан за *увесељавање публике* на сеским вашарима, али његово „остварење” звано „Татин син” заиста не може да репрезентује ...

Одликовао се slabим карактером, те није био згодан да *управља побуњеним округом у тако немирно време*...

Група припадника специјалних снага МУП-а Хрватске, прекаљених током крвавог грађанског рата у Хрватској и БиХ и, посебно, верзираних за *извођење* најсуровијих ликвидација и терористичких акција, стигла су средином јула у Подгорицу.

... који је и затражио од Медведева да истражи ове тврдње, није само забринут да ли је Иљумжинов прикладан да *управља регионом*.

Ко и колико ће учити ћирилицу, а ко су српски књижевници прикладни за *све ентитете*.

У зависности од тога да ли се субјективна процена особине субјектског појма врши од стране неког уопштеног агенса, одређеног лица, или се пак ради о опште прихваћеним ставовима и оценама, у реченици се податак о томе експлицира обавезно. Кад постоји особа која на основу личних схватања или осећања оцењује могућности неке друге особе да оствари одговарајуће циљеве, податак о њој исказан је дативом у функцији такозваног логичког, семантичког субјекта.⁷⁸

⁷⁷ Будући да се ради о реципрочном глаголу *сарађивати*, у вршењу њиме означене радње учествују најмање два вршиоца, што значи да носилац особине (министар) један од више учесника у намераваној радњи.

⁷⁸ Појава семантичког субјекта уочава се само у реченицама у којима се у позицији предиката појављује придев *потребан*, пре свега због присутности семантичке компоненте дезидеративности у његовој инхерентној лексичкој семантици, о чему ће бити више речи касније. Када се придевом *потребан* исказује постојање особина које неки предметни појам чине погодним за одређену намену, такође је могуће да

Прусима је тај човек био потребан за *снабдевање* њихових бродова који су крстарили Тихим океаном настојећи, ...

Поједини придеви који према лексичком садржају не припадају овој поткласи, могу у њу бити сврстани захваљујући допуни. Експлицирање допуне утиче на информативност читавог исказа, при чему изостанак допуне не утиче на његову граматичност. Видимо то у случају придева *здрав*:

Ово је наш тим жеља, надам се да ће сви бити здрави за *Сиднеј* – рекао је Гајић. [*← да играју у Сиднеју*]

3.1.2.1. Допуне придевима са значењем особине неживог појма која га чини погодним или непогодним за одређену намену

Овим се придевима носиоцу особине приписује постојање или непостојање особина које га чине погодним или непогодним за одређену намену. Појам у позицији граматичког субјекта, носилац особине, представља неки предметни или апстрактни садржај, док је допуном исказана намена датог појма. Као што је то био случај са придевима из претходне поткласе, и овим се придевима врши субјективна процена карактеристика неког појма у целини, без прецизирања о којим се тачно особинама ради.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom}(\text{живо}(-))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [3A N_{\text{DevAk}} / \text{Cl}]$$

адекватан	+ 3A Ак / допунска клауза	који потпуно одговара чему, подударан, једнак
довољан	+ 3A Ак / допунска клауза	1. којег је онолико колико треба, колико је доста за нешто
згодан	+ 3A Ак / допунска клауза	1. а. који је добро прилагођен, који добро одговара приликама, потребама, неком циљу, намени, подесан, погодан, прикладан; повољан

податак о особи која вреднује дати појам буде исказан слободним дативом у функцији семантичког субјекта: *Ајнштајновој унуци, објаснио је њен адвокат, новац је потребан за лечење јер је болесна а сиромашна.*

недовољан	+ ЗА Ак / допунска клауза	1. који не задовољава количином, износом, висином и сл.; слаб
непогодан	+ ЗА Ак / допунска клауза	који одговара чему, такав какав треба, прикладан, подесан, згодан
потребан	+ ЗА Ак / допунска клауза	1. који се жели ради остварења чега, такав без кога је тешко, немогуће бити, нужан
спреман	+ ЗА Ак / допунска клауза	1. а. који се потпуно спремио, опремио, опремљен; припремљен
стимулативан	+ ЗА Ак / допунска клауза	који стимулише, подстиче
неподобан	+ ЗА Ак / допунска клауза	1. који није подобан, који не одговара, који не ваља за што, незгодан, неприкладан
подобан	+ ЗА Ак / допунска клауза	2. повољан, прикладан, згодан
добар	+ ЗА Ак / допунска клауза / ПРОТИВ Ген ⁷⁹	1. б) 1) који задовољава одређену намену, сврху, функцију, подесан, погодан (значење наведено према РСЈ)
користан	+ ЗА Ак / допунска клауза / ПРОТИВ Ген	2. који је подесан, прикладан, згодан за какву сврху
неприличан	+ ЗА Ак / допунска клауза / Дат	који не приличи, који не доликује, неподесан, неуместан; непристојан, неуљудан
погодан	+ ЗА Ак / допунска клауза / Дат	који одговара чему, такав какав треба, прикладан, подесан, згодан
прикладан	+ ЗА Ак / допунска клауза / Дат	1. који одговара потреби, захтеву, који пристаје коме, чему, пригодан, згодан
подесан	+ ЗА Ак / допунска клауза / У Лок	који се може употребити за што, који одговара каквим захтевима, потребама, прикладан, погодан, згодан, користан
адаптиван	+ ЗА Ак	који се може адаптирати
готов	+ ЗА Ак	2. спремљен, припремљен, приправан
драгоцен	+ ЗА Ак	2. врло користан, потребан

⁷⁹ О конструкцији *против* + генитив видети фусноту 65.

захвалан	+ 3А Ак	2. погодан, подесан; користан
здрав	+ 3А Ак	1. в. који користи здрављу, који окрепљује; који није опасан по здравље
ирелевантан	+ 3А Ак	који је без важности, безначајан, споредан
лак	+ 3А Ак	1. г. хитар, покретљив, гибак; окретан, сналажљив
лош	+ 3А Ак	г. који нема довољно одговарајућих особина за одређену функцију; који по својим својствима не одговара нечему
незахвалан	+ 3А Ак	2. тежак, непријатан (значење је забележено само у РСЈ)
незгодан	+ 3А Ак	1. а. непријатан, неугодан, тежак, б. неподесан, опасан, погибелан
неподесан	+ 3А Ак	који није подесан, незгодан, непогодан
непријатан	+ 3А Ак	који се не жели; који доноси неугодност, немир, неспокојство, неугодан
неприкладан	+ 3А Ак	а. који није у складу (с приликом, обичајима, личношћу), који не пристоји, не одговара; неуместан, неподесан
успешан	+ 3А Ак	који је успео, који је постигао успех; који доноси успех
пријатан	+ 3А Ак	1. који годи, који пружа, причињава задовољство, уживање, угодан
делотворан	+ 3А Ак / КОД + Ген	2. успешан, ефикасан
примерен	+ 3А Ак / Дат	који одговара чему, који је према чему, прилагођен чему
недостатан	+ допунска клауза	недовољан

Табела 6

О семантичкој категорији намене није писано много. Она се најчешће доводи у везу са семантичком категоријом намере и често се указује на интерференцију та два значења. Михаило Стевановић (1961: 211) сматра да се ова два значења не могу одвајати јер „и оно што се врши с каквом намером, ради остварења неког циља, у ствари је намењено том циљу”. Нада Арсенијевић (2003а: 240) уочава да је интерференција ових

значења најчешће присутна у примерима где је поред агенса у остварење циља укључен и одговарајући објекат, који има наменски однос са циљном радњом или њеним објектом: *сакупио је новац за изградњу цркве / за цркву* $\Leftarrow$ *сакупио је новац да би се изградила црква* = сакупити новац *с циљем* да се наменски употреби, тј. да се изгради црква. Предраг Пипер (2005: 807) говорећи о интерференцији ових значења наводи да за разлику од правих конструкција са циљним значењем, конструкције са значењем *намене* карактерише то што неки објекат стављају у функцију остварења циља (*сакупља грађу за књигу, ципеле су удобне за пешачење, купио је лек против пушења*, итд.). Нераскидивост везе ових значења Милош Ковачевић (1989: 188) тумачи чињеницом да је категорија *намене* настала из значења *намере*, она је по његовом мишљењу *стална, апстрахована намера* која је одвојена од свог покретача и пренесена на продукт његове активности. Намена увек подразумева постојање намере јер „предмети сами по себи нису ни за што намијењени, једино им човјек ствара намјену (или их ствара с одређеном намјером), а таква дјеловања човјека и јесу циљна дјеловања” (Ковачевић, 1992: 123–124).

Код неких од придева из ове поткласе развија се додатна семантичка компонента која подразумева (не)постојање особина које носиоце особине чине погодним или непогодним и за остварење неке намере, и то у случајевима када је носилац особине средство помоћу којег нека особа или особе могу или не могу да остваре жељени циљ. Примери који следе управо показују да у оваквим ситуацијама долази до интерференције значења *намене* и *намере*:

Успех није довољан за улазак у владу.

Он од државе добија приходе довољне да живи нормално.

Из ових разлога, критеријум равнотеже је недовољан за дефинисање појединих типова парламентаризма, ...

Општина има разумевање за наше стваралаштво и из буџета издваја знатна средства, али су она недовољна да подмиримо потребе.

Појам са ознаком живо(-), девербативна или права именица као реченични експонент⁸⁰ у акузативу са предлогом за прототипична је

⁸⁰ Говорећи о типовима кондензатора у српском језику, Милорад Радовановић истиче да површинска нереченична предикација, представљена кондензатором,

допуна са значењем намене којом се експлицира да предметни или апстрактни појам у субјекатској позицији има позитивно или негативно оцењене особине што га чини погодним за одређену намену. Сам тај појам појавиће се као објекат употребљен за постизање неког циља, или као неки други учесник у остваривању намере неке особе. Како се овом допуном по правилу експлицира акција чијем извршењу је намењен појам носилац особине, функцију допуне може добити и клауза. Ипак, иако за то постоји потенцијал, велики део придева из ове семантичке поткласе неће везати уз себе сентенцијалну допуну.

Ситан јапански пасуљ користи само кад треба да наслика накит, поготово је згодан за *бројанице*. [← ситан јапански пасуљ је згодан да људи *од њега праве бројанице* ← људи користе *ситан јапански пасуљ* са циљем да направе бројанице]⁸¹

Обично стане код неког камена згодног за *седење*. [← камен је згодан за остварење намене да *на њега седну људи*]⁸²

Баште, поготову у градовима мале су, али сасвим згодне да се у њима саде *разноврсне воћке* које би биле надхват руке берачима, ...

Из ових разлога, критеријум равнотеже је недовољан за дефинисање појединих типова парламентаризма, ...

Априлска пензија, скромна и недовољна за *најосновније потребе*, стигла је и већ је, кажу, потрошена.

Општина има разумевање за наше стваралаштво и из буџета издваја знатна средства, али су она недовољна да *подмиримо потребе*. [← средства су недовољна да ми *од њих подмиримо потребе*]⁸³

у неким случајевима није у непосредној деривационој вези са неким дубинским предикатом у личном глаголском облику, него се ради о имплицитној предикацији која се може „на основу правила дате језичке компетенције, а у конкретном лингвистичком и екстралингвистичком контексту, реконструисати” (1990: 14). Између осталог, такву улогу могу имати именице које нису ни девербативне нити деадјективне.

⁸¹ Трансформације показују интерференцију значења намере и намене.

⁸² У овим примерима интерференције нема, наменски однос је примаран у случајевима када носилац особине није објекат намеравање радње, његова намена је да се користи као место за вршење неке радње.

⁸³ У инхерентној лексичкој семантици овако употребљеног придева налази се и податак о количини, тј. носилац особине није подесан за неку намену у квантификативном смислу. Овакво значење имају и придеви *довољан, недостатан*.

Велика Морава је плаховита и неподесна *за пловидбу*.

У корпусу су уочене још неке конструкције у функцији допуна овог типа:

Умањењем вибрата подражавају се стари инструменти а максимално редуциран звук (никако празњикав) прикладан је *чембалу*. [← звук је прикладан *да га музичари свирају на чембалу*]

Најкатегоричнији су путари који тврде да они овај материјал, као веома подесан у *градњи и реконструкцији* зајечарских улица, користе још од 1975. године и ... [← материјал је подесан *да га користимо у градњи и реконструкцији* зајечарских улица]

Сушени парадајз добар *против рака простате*. [← сушени парадајз добар *да га користимо у борби против рака простате*]⁸⁴

Придеве *готов* и *спреман* од осталих из ове групе разликује компонента пасивног значења јер се њима исказује да је носилац особине, одређени предметни појам, деловањем активног вршиоца радње доведен у стање спремности у физичком смислу, што онда постаје особина процењена као предуслов за извршење неке радње, односно за неку намену.

Новине су биле готове *за експедицију*.

Позорница је била спремна *за започињање рата за „крв и територије”*.

Опрема је била спремна *за рад*.

Надаље, уочава се да ако је у позицији допуне појам са ознаком живо(+), код неких од придева из ове семантичке поткласе долази до промене семантичког потенцијала тако што у њему тада преовладава значење *користи*. На само значење придева утичу синтаксичко-семантичке карактеристике осталих реченичних чланова, те у том смислу неки елементи семантичког потенцијала придева излазе у први план, или пак постају од секундарног значаја, што онда прави разлику

⁸⁴ Када придеви *добар* и *користан* као допуну добију конструкцију *против* + генитив, постоји интерференција са значењем *особине неживог појма испољена у одређеној ситуацији или при вршењу неке радње*, међутим, могућност реконструисања глагола *користити* указује на примарно значење намене.

у оствареном значењу. Тако у прва два примера који следе придеви означавају постојање особина које носиоца особине чине погодним за допуном исказану намену, док у друга два примера придеви имају, као примарно, значење користи, а при томе у позицији допуне налази носилац користи⁸⁵ са обавезном ознаком живо(+).

... да се овим „новцем” може плаћати надокнада само за стварно друштвено користан рад и, нарочито, ако је користан за очување природе (због чега је и назив еко).

Поред осталих заслуга треба истаћи да је његов квартет показао, да је и српски језик погодан за мез.

Иако сам се мало разумевао у послове, нагађао сам да очева женидба ни у ком случају не може бити корисна за мене,

Поред овога, у плоду се налази и шећер сорбитол који је посебно погодан за дијабетичаре.

Анализа корпуса показује да су допуне различитог синтаксичког статуса, што је условљено инхерентном лексичком семантиком самих придева, али и значењем и природом појмова којима се особина приписује. Уз поједине придеве оне имају функцију *обавезне допуне* (*готов, добар, довољан, захвалан, згодан, лош, недовољан, незгодан, непогодан, неподобан, погодан, подесан, подобан, потребан, спреман, стимулативан*). Остали придеви добијају *факултативну допуну* са значењем намене, чија је појава условљена конкретним контекстом у којем је придев употребљен, пре свега, природом појма носиоца особине. Тако су, на пример, синтаксички и семантички исправне реченице: *Не постоји решење за овај ансамбл – сала Центра „Сава” је неподесна, Коларчева премала; ... немају ништа против увоза сирове нафте, како би се запослили домаћи капацитети, али под условом да те цене буду примерене*.⁸⁶ Али већ у следећем примеру видимо да допуна мора бити исказана јер без ње предикатска синтагма не одређује субјекатски појам на адекватан начин, па је читав исказ информативно непотпун:

⁸⁵ О експликативном акузативу са предлозима ЗА и ПО у значењу носиоца користи или бенефицијента видети: Антонић у: Пипер и др., 2005: 211.

⁸⁶ Придев у овом контексту добија додатну семантичку компоненту: „бити прихватљив”.

Иначе, садашњи конак је веома стар, оштећен и неподесан за живот; Поштански превоз није примерен за слање осетљивих уређаја.

Намеће се питање од чега зависи, чиме је условљена појава допуна које се разликују по степену обавезности. Иако смо указали на деловање више различитих чинилаца, немогуће је указати на недвосмислени критеријум. Опште је запажање да придеви који у инхерентној лексичкој семантици имају компоненту „(не)подесан, који има/нема довољно одговарајућих особина за одређену функцију; који по својим својствима (не) одговара нечему” добијају *обавезну допуну*. Говоримо овде о тенденцији будући да од тог општег правила има одступања. Придев *прикладан* (у значењу 1. који одговара потреби, захтеву, који пристаје коме, чему, пригодан, згодан) требало би да на основу својег семантичког садржаја буде конкретизован и одређен с обзиром на моменат намене носиоца особине, али такође може бити употребљен и без допуне, уколико у контексту добије значење „адекватан, одговарајући”. С друге стране, придев *ирелевантан* (који је без важности, безначајан, споредан), према својем семантичком садржају не захтева експликацију допуне и биће без ње и употребљен. Ипак, у одговарајућем контексту, допуна са значењем намене може се везати за овај придев.

Агенс за гашење пожара мора бити прикладан за употребу у возилу и мора задовољити битне захтеве из ЕН 3.

Кортни Лав каже да млади енглески глумац Роберт Патинсон јесте привлачан, али да уопште није прикладан да игра њеног покојног супруга *Курта Кобејна* у новом филму о бенду „Нирвана”.

Одговор на терор мора бити прикладан и пропорционалан, без угрожавања живота невиних.

Чак и у већим просторима прикладне су комоде висине од 100 до 130 сантиметара.

... многима је промакло да би тај проблем ускоро могао сам по себи да постане „ирелевантан”.

Оне се посматрају само као средства за доказивање дела и мимо тога њихова правна позиција је ирелевантна.

Било је покушаја да се тај преображај изврши средствима која изазивају физиолошку промену шамана, али та чињеница је ирелевантна за проблем којим се овде бавимо.

Односно, члан 7 је ирелевантан за привремено складиштење”, наводе у Министарству.

Дакле, видимо да постоји скала степена обавезности допуна придева из ове семантичке класе која иде од обавезности, као код придева *погодан*, до факултативности, али се и код необавезних допуна уочава да је допуна „мање” факултативна код придева *прикладан*, а „више” факултативна код придева *ирелевантан*.

3.1.3. Допуне придевима са значењем особине условљене одређеним начином понашања усмереног ка објекту

Већи број придева у нашем корпусу употребљен је у реченицама у којима се предикатом носиоцу особине (обавезно се ради о особи) приписује својство испољено само у односу на допуном исказане појмове у функцији објекта упућивања.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom(živo(+))}} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex[Adj]} + \text{Compl [ПРЕМА } N_{\text{Dat}}]$$

бахат	+ ПРЕМА Дат ⁸⁷	охол, обесан, насилан
безобзиран	+ ПРЕМА Дат	који нема никаквих обзира; сувише смео; дрзак
безобразан	+ ПРЕМА Дат	који нема стида, дрзак; непристојан; сраман
великодушан	+ ПРЕМА Дат	а. који се одликује лепим душевним својствима, племенит, несебичан
гостољубив	+ ПРЕМА Дат	који радо прима и добро дочекује госте
дарежљив	+ ПРЕМА Дат	који радо даје, подашан, подашљив
дрзак	+ ПРЕМА Дат	1. безобзиран, неуљудан, безобразан, безочан
исти	+ ПРЕМА Дат	1. који није други и другачији
негостољубив	+ ПРЕМА Дат	а. који се не одликује гостољубљем, који нерадо прима госте, негостоприман
неискрен	+ ПРЕМА Дат	који није искрен, притворен, који је супротан ономе што се мисли или осећа

⁸⁷ Детаљније о значењима и употреби датива видети у: Антонић, 2004.

некоректан	+ ПРЕМА Дат	који није коректан, који не поступа коректно (у чему), неисправан
неодговоран	+ ПРЕМА Дат	који нема осећање одговорности (у вршењу дужности, у својим поступцима и сл.)
неправедан	+ ПРЕМА Дат	1. који наноси неправду, противан принципима правде; незаслужено увредљив
непријатан	+ ПРЕМА Дат	који се не жели; који доноси неугодност, немир, неспокојство, неугодан
неувиђаван	+ ПРЕМА Дат	који нема увиђавности, непажљив, безобзиран
обзиран	+ ПРЕМА Дат	1. који има обзира, пажљив, увиђаван
одговоран	+ ПРЕМА Дат	1. који сноси одговорност за што
покоран	+ ПРЕМА Дат	а. који се у свему поковава, подложен, послушан
понизан	+ ПРЕМА Дат	1. који је покоран, послушан, попустљив
попустљив	+ ПРЕМА Дат	који попушта, уступа, мање отпоран, помирљив
пријатан	+ ПРЕМА Дат	1. који годи, који пружа, причињава задовољство, уживање, угодан
пркосан	+ ПРЕМА Дат	а. који је пун пркоса, који по сваку цену хоће да ради по своме, који је противан здравом разуму, који је урађен из пркоса
снисходљив	+ ПРЕМА Дат	услужан, великодушан, попустљив; љубазан
суздржан	+ ПРЕМА Дат	1. уздржан, пригушен, потиснут
сусретљив	+ ПРЕМА Дат	спреман да помогне, да се одазове нечијој жељи, предусретљив
толерантан	+ ПРЕМА Дат	који се према некоме или нечему односи помирљиво, либерално, без крутости и искључивости, трпељив, помирљив
трпељив	+ ПРЕМА Дат	1. који може да трпи; толерантан, стрпљив
шкрт	+ ПРЕМА Дат	1. претерано уздржљив у трошењу и давању, претерано штедљив, тврд на новцу
груб	+ ПРЕМА Дат / СА Инстр	6. строг, суров, немилосрдан, неосетљив; неотесан
добар	+ ПРЕМА Дат / СА Инстр	9. угодан, пријатан

искрен	+ ПРЕМА Дат / СА Инстр	који изражава оно што мисли и осећа, у кога нема претварања, отворен
љубазан	+ ПРЕМА Дат / СА Инстр	који је у опхођењу пријатан, срдчан, предусретљив; драг, мио
нељубазан	+ ПРЕМА Дат / СА Инстр	који није љубазан, који одбија својим држањем, хладан, осоран, натмурен
учтив	+ ПРЕМА Дат / СА Инстр	пристојан у понашању
пријазан	+ ПРЕМА Дат / СА Инстр	а. наклоњен, пријатељски расположен. б. љубазан, уљудан, учтив, услужан
уздржан	+ СА Инстр	1. трпни придев, 2. уздржљив
фамилијаран	+ СА Инстр	2. који је без церемонија, пријатељски, неусиљен, присан
коректан	+ ПРЕМА Дат / У ОДНОСУ НА Ак	исправан, тачан, беспрекоран; уљудан, учтив, пристојан
немилосрдан	+ ПРЕМА Дат / У ОДНОСУ НА Ак	који је без милосрђа, немилостив, неумољив

Табела 7

Особине које се приписују различитим појмовима конкретног или апстрактног садржаја, као што је речено у уводним напоменама, могу се схватити као трајне или као мање или више привремене. Како је то условљено природом појма означеног као носилац особине, синтаксичким и семантичким особинама допуна које придеви добијају, а посебно нејезичким контекстом, овом се компонентом значења нисмо посебно бавили у току анализе. Уочено је пак да синтаксичко-семантичке карактеристике придева и те како зависе од тога да ли се означена особина схвата као инхерентно својство неког појма, мање или више трајно, или се ради о особини која се усмерава само према одређеним појмовима. Ради ли се, дакле, о неререференцијалној (прва два примера) или о референцијалној употреби придева.

Бора Станковић никада није био груб нити бруталан.

Знаш да је Лук љубазан, лепо васпитан – шта си се одмах зајапурио?

Не разумем. Тако си груб према мени. Опрости ми.

Веома су груби према мени, али само на речима. Не хватају ме за рукав, не потежу за ухо, ...

Будите љубазни према браћи и сестрама.

Буди љубазан са људима док се пењеш, јер ћеш све опет да их сретнеш када будеш силазио (порука глумца Џимија Дурантеа).

Основна карактеристика придева овог типа јесте да се њима, када се нађу у позицији лексичког језгра копулативног предиката, субјектском појму приписује особина која заправо представља одређени начин понашања усмереног према неком објекту. У семантичкој бази овако употребљених придева налази се имплицирана предикација са глаголом *понашати се*, док сам придев, детерминишући дати глагол, мења морфолошку категорију, односно добија карактеристике прилога одговарајуће семантике:

Под лупу се сада ставља понашање гувернера Илиноиса који је умео да буде дрзак према службеницима, неосетљив на људске губитке и велики расипник државног буџета. [← који је умео да се понаша **дрско** према службеницима]

Помало су суздржани према људима. [← понашају се помало **суздржано** према људима]

... према Виктору је била млитаво учтива, а према мужу, Јелени и њеној млађој сестри понашала се равнодушно и уморно. [← понашала се млитаво **учтиво** према Виктору]

... Абенсерахи су, сасвим супротно, били љубазни, учтиви *са женама* и пријатељски расположени према хришћанима. [← Абенсерахи су се понашали **љубазно**, **учтиво** *са женама*]

У прилог овоме говори и констатација Милке Ивић (2005: 9–20) у вези са придевом *добар*. Овај придев за *позитивну евалуацију*, уколико се нађе у функцији атрибута, означава карактерну особину неке особе, али кад је у позицији предиката, може да има два значења: карактерна црта (*добар човек*) и испољено понашање (*добро дете*) (Ивић, 2005: 15). Уколико предикат *бити добар* добије допуну *према неком*, он добија значење „понашати се у складу са моралним нормама” (Ивић, 2005: 16). Придевом се, дакле, врши прилошка евалуација.

Будући да се у семантичком садржају ових придева не налази семантичка компонента „понашати се на такав начин”, већ се она појављује у одговарајућем синтаксичко-семантичком окружењу, нема потребе да се наводе значења ових придева забележена у речничким дефиницијама, као што је то случај код осталих семантичких класа придева.⁸⁸ Придеви сврстани у ову семантичку поткласу означавају духовне особине човека. Рајна Драгићевић (2001: 173) констатује да у основи духовних особина „леже емоције које су се због свог сталног понављања у одређеним ситуацијама претвориле у карактерне црте” при том емоције не могу бити описане, већ само ситуација из које проистичу, и да се особине испољавају у ситуацијама: „Неко се понаша као дорастао ситуацији, као присебан у њој, у складу са нашим моралним и друштвеним нормама, а неко супротно од тога”, што се може приказати као *који је +/- (вредносно) у ситуацији* (173). Ситуација у којој се испољавају наведени придеви, као што је већ речено, подразумева облик понашања који се испољава само у односу према допуном исказаном објекту. Дакле, у реченицама у којима су придеви на овакав начин употребљени субјекту се приписује особина околиналног карактера без податка о томе да ли се дата особина може схватити као трајна карактерна црта неког лица.

... али је јуче успео да изнесе своју одбрану одговарајући на питања судије Драгољуба Ђорђевића који је био изузетно обзиран према њему.

Био је немилосрдан према својим ученицима, вазда им постављајући изузетно високе захтеве и критеријуме.

Да би то показао, Љуба Тадић је немилосрдан и према себи и у односу на гледаоце који се поистовећују с егзистенцијом лика на позорници.

Буди учтив и пријатан према муштеријама, учтивост и добро понашање међу људима често више доприноси напретку занатлије, него његовим производима.

⁸⁸ Сви ови придеви имају значење људских особина и то духовних. Рајна Драгићевић категоризовала је придеве са значењем људских особина према различитим критеријумима. Према примарним семантичким реализацијама придеве са значењем људских особина поделила је на оне који означавају физичке, затим духовне и придеве који могу означавати и једну и другу врсту особина (Драгићевић, 2001: 171–172).

Луис Фабијано платио је цену зато што је био претерано *фамилијаран са дечаком маскотом* пред припремну утакмицу Бразила за Светско првенство ...

Будући да се сви придеви из ове класе могу употребити без допуне, када исказују мање или више трајну духовну особину неке особе, или са допуном, управо у случају када се њима исказује начин понашања неке особе усмерен према другој особи, допуне које се појављују уз придеве овог типа одредићемо као *факултативне*.⁸⁹ Према формално-структурном критеријуму допуне одређујемо као предлошки објекат који према свом значењу представља *објекат упућивања*.

Приликом синтаксичко-семантичке анализе спроведене у овом раду, наметнуло се као проблем терминолошко, али и теоријско одређење функције у којој се између осталог налазе допуне придевима овог типа. Наиме, категорија транзитивности, као лексичко-семантичко обележје, везује се искључиво за глаголе,⁹⁰ те је и појава објекатске допуне, као синтаксичког израза категорије прелазности, сходно томе, очекивана само уз глаголе одговарајуће семантике. Објекат јесте појам који је „или просто обухваћен активношћу (*волети спорт*) или се она над њим врши тако да се он модификује (*прати косу*), он мења положаје у простору и времену (*премештати ствари*, *преносити легенду*), настаје као њен производ (*писати песму*) или на неки други начин трпи последице такве активности (*пољубити дете*, *истући напасника*, *оптужити недужног човека*)” (Ружић у: Пипер и др., 2005: 501). На семантичком плану разликују се два основна типа објекта: прави или типични и неправи или нетипични. Ова је подела извршена према функционално-семантичком односу који се успоставља између означене активности и учесника у њој. Прави објекат подразумева прави пасивни, пацијативни однос, који се заснива на релацији субјекта према објекту (Sb ← Ob), док се нетипични објекат заснива на релацији од објекта ка субјекту и обрнуто (Sb ↔ Ob). У том смислу улога

⁸⁹ У *Граматници српскога језика* (Станојчић, 1989: 254) наводи се да придеви овог типа добијају *рекцијске допуне*. У *Граматници* се не прецизира нити семантика придева нити семантика допуна, већ се само наводе примери, у овом случају *љубазан према неке/нечему*.

⁹⁰ Према Александру Белићу прелазност или транзитивност представља објављивање предмета радње ван ње саме (наведено према: Пипер и др., 2005: 501)

нетипичног објекта није увек пасивна, већ пре изазивачка, делотворна или је у питању усмереност субјекта ка објекту (Ружић у: Пипер и др., 2005: 501–502).

Проблем представљају, међутим, придеви чије значење имплицира семантичку везу са глаголима који добијају различите објекатске допуне. Пођемо ли од везе између имплицираног глагола и објекатске допуне, оправдано је да, уколико иста веза постоји и између именског израза у предикатској функцији и његове допуне, саму допуну одредимо формално на исти начин, дакле као *објекатску допуну*. Већина аутора јединствена је у одређивању значења допуна овог типа, међутим, на синтаксичком плану проблем представља чињеница да се, без обзира на наведене разлоге, допуна исте семантике одређује према врсти управног члана у синтагми као: објекатска допуна уз глаголе односно као семантичка или пак рекцијска допуна уз именице и придеве. Будући да структурирање реченице зависи првенствено од семантичког потенцијала, пре свега глагола као централног реченичног члана, односно од његових валенцијских особености, у анализи спроведеној у овој студији семантички план надређен је синтаксичком те у том смислу, све синтаксичке елементе исте семантике посматраћемо као еквивалентне.

Објекат упућивања у примерима ове врсте по правилу је исказан дативом са предлогом *према*,⁹¹ али се у том значењу појављују и инструментал блокиран предлогом *са*,⁹² и акузатив са предлошким изразом *у односу на*.

Из свега наведеног произилази да ову семантичку поткласу сачињавају придеви који се одређују као пунозначни придеви којима се исказује пре свега карактерна црта, психофизиолошка особина неке особе. Међутим, када се ти придеви реализују са одговарајућом допу-

⁹¹ Ивана Антонић (Антонић у: Пипер и др., 2005: 187) према семантичко-синтаксичким карактеристикама одређује овај датив као експликативни. Он се појављује уз одређене придеве и деадјективне именице којима се исказује појам према којем су усмерена осећања, особине или расположења: добар је *према мени*, праведан је *према ђацима*, строг је *према деци*.

⁹² Иста ауторка ове инструменталне конструкције блокиране предлогом *са* такође сматра експликативним уз напомену да се њихова употреба везује за „идиоматизоване структуре”. Њима се означава прагматичка ситуација у којој агенс манифестује позитивно или негативно понашање према пасивном учеснику исказаном у инструменталу (Антонић у: Пипер и др., 2005: 246–247).

ном којом је исказан објекат упућивања, они добијају нову семантичку компоненту „*понашати се на одређени начин*”, а то се понашање усмерава према неком појму, односно испољава се у односу на неки други појам, тачније, у односу на неку особу.

3.1.4. Допуне придевима са значењем особине еквивалентне глаголској радњи

Анализа корпуса показала је да се већина придева који добијају допуну налази у семантичкој или деривационој вези са глаголом, као и да се у семантичкој бази једног дела тих придева налази имплицирана глаголска предикација којом се носиоцу особине приписује својство трајног карактера. Како имплицирани глаголи припадају различитим семантичким класама, придеви су с обзиром на то подељени у две групе.⁹³

У првој су групи придеви којима се исказује особина појма у позицији граматичког субјекта. Тај појам по правилу има ознаку живо(+), али и живо(-) ако дати појам стоји у метонимијској вези са неком особом или групом особа, односно ако има обележје самоактивност(+). Носилац особине врши имплицирану радњу над неким појмом у функцији нетипичног објекта те радње. Објекат може имати и ознаку живо(+), али може и да означава неки предметни или апстрактни садржај.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom}}(\text{живо}(+)) + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [\text{НА } N_{\text{Ак}}]$$

насртљив	+ НА Ак	који без устезања насрће на кога, који се обавезно намеће
делотворан	+ НА Ак / ПРОТИВ Ген	1. који повољно делује, благотворан, успешан, ефикасан; који подстиче на стваралачки рад, плодотворан
неприлагодљив	+ НА Ак / Дат	који се не може прилагодити, који не може да подеси своје држање према обичајима средине у којој је
прилагодљив	+ НА Ак / Дат	који се лако може, уме прилагодити

⁹³ Сви уочени придеви овог типа имају облик трпног глаголског придева или су од глагола изведени суфиксом -ив/-љив, којим се изводе придеви „активног” и „пасивног” значења (Клајн, 2003: 281–288).

стимулативан	+ ЗА Ак	који стимулише, подстиче
измирљив	+ СА Инстр	који се може измирити, помирљив

Табела 8

Будући да су сви наведени придеви у семантичкој вези са одговарајућим једнорекцијским и дворекцијским глаголима, и допуне овим придевима сматраћемо *обавезним допунама*. Чак и у случајевима када допуна није експлицирана њено постојање имплицирано је и може се лако реконструисати на основу контекста. На семантичком плану ове нетипичне објекатске допуне имају значења објекта *прихватања*⁹⁴ (уз придеве *измирљив*, *прилагодљив* и *неприлагодљив*), објекта *утицаја*⁹⁵ (уз придеве *делотворан* и *стимулативан*) и објекта *напада* (уз придев *насртљив*).

Иако је данас због преовлађујуће секуларизације друштвена клима ненаклоњена таквом моделу политике, словеначки католицизам очито је остао дубоко конзервативан и у том погледу и неприлагодљив друштвеним променама. [→ словеначки католицизам не прилагођава се / **тешко се прилагођава** друштвеним променама]

Он је био сасвим безнадежан лик, доброћудан, али толико неприлагодљив на савремене услове живота да је убијао време углавном у очајању, ... [→ он се не прилагођава / **тешко се прилагођава на савремене услове живота**]

Ти утицаји су делотворни на мене. [→ ти утицаји **добро / позитивно делују на мене**]

... ти погледи на свет су делотворнији на околину... [→ ти погледи на свет **добро / позитивно делују на околину**]

Неке расе су рођене да буду насртљивије од осталих (нпр. доберман), неки пси су обучени да буду нарочито насртљиви на странце али не и на своје власнике. [→ неки пси насрћу на странце али не и на своје власнике]

⁹⁴ Акузатив са предлогом *на* у функцији предметног или пропозиционог објекта уз глаголе когнитивних или комуникативних радњи Ивана Антонић према значењу одређује као објекат *прихватања* или објекат *напада* (Антонић у: Пипер и др., 2005: 202–203).

⁹⁵ Објекат *утицаја* употребљава се уз глаголе са семантичким обележјем каузативности типа *деловати*, *утицати* (Антонић у: Пипер и др., 2005: 203).

Као што се из примера види, у инхерентној лексичкој семантици већине ових придева инкорпорирани су глаголска радња и прилошка детерминација те радње.

Другу групу сачињавају придеви којима се означава „пасивна” особина појма у позицији граматичког субјекта. Ради се о томе да употреба ових придева имплицира пасивну предикацију, пасивну реченицу у којој је субјекат реченице семантички пацијенс. Али будући да се резултат радње схвата као особина појма који трпи радњу, односно да се моменат актуелизације и динамичности радње изгубио,⁹⁶ имплицирана глаголска предикација има квалификативно значење.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom(Živo(-))}} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex[Adj]} + \text{Compl [HA } N_{\text{Ак}}]$$

неприменљив	+ HA Ак	који се не може применити, који не одговара, неупотребљив
нерастављив	+ HA Ак	који се не може раставити, недељив
несводљив	+ HA Ак	2. мат. који се не да свести на мању, простију меру, који се не може редуцирати
сводљив	+ HA Ак	који се може свести, редуцирати
применљив	+ HA Ак / ЗА Ак	који се може применити
дељив ⁹⁷	+ HA Ак / СА Инстр / Инстр ^(математика)	који се може делити на мање делове

Табела 9

Допунама овом типу придева конкретизују се различити семантички садржаји везани за околности под којима се имплицирана радња врши. То може бити значење *начина* на који се врши радња (уз придеве *дељив*, *нерастављив*), значење *квантификације* у смислу лимитативности,⁹⁸ ограничавања на неку меру (*несводљив* и *сводљив*), значење

⁹⁶ Видети детаљније у: Милошевић, 1972, 1973; Танасић, 1982; Фекете, 2007.

⁹⁷ Иако би се очекивало да се у овој групи нађе и придев *недељив*, у корпусу није уочен ниједан пример у којем би се реализовао са допуном.

⁹⁸ Видети: Антонић у: Пипер и др., 2005: 229.

средства типа омогућивач (такође уз придев *дељив*, али само у математици).

Полином $P(z)=z^{p-1}+\dots+z+1$ је нерастављив на производ два полинома са целим коефицијентима степена бар један зато што је такав и полином:
...

Оно што је знао Фројд – да је секс несводљив на функцију репродукције, сада је добило, такорећи, искуствену потврду.

Потпун одговор на питање да ли има смисла сматрати да у човеку постоји само нов тип активности, није сводљив на четири силе које ...

Да би таква схватања заувек обезвредио, Малиновски показује колико су наши данашњи појмови применљиви и *на примитивни друштвени поредак*.

Тај принцип вреди за овај сукоб, који је задњи избио, али је свакако примењив за целу регију.

Златници су дељиви на турске и цесарске.

Број 4 је дељив бројем 2.

Број је дељив са 3 ако му је збир цифара дељив са 3.⁹⁹

Придев *дељив* може добити две врсте допуна, што је условљено природом појма у позицији носиоца особине и доменом употребе овог придева. Ако је употребљен у математици, носилац особине је број и тада се као допуна појављује слободни инструментал или инструментал са предлогом *са* – којим се експлицира математичко средство, такође неки број, помоћу којег се може извршити математичка операција дељења. С друге стране, уколико се врши подела неког конкретног предметног појма изван домена математике, имплицирана је подела или на делове или на врсте неког шире схваћеног појма: *златници су дељиви на турске и цесарске* → *на ДВЕ ВРСТЕ*, *једна је турска а друга цесарска*; *плац је дељив на мање парцеле* → *на мање ДЕЛОВЕ*, *који представљају парцеле*.

⁹⁹ Пример преузет са интернета.

3.1.5. Допуне придевима са значењем особине типа *користи* и *штете*

Као посебну семантичку поткласу издвајамо придеве са значењем особина типа *користи* и *штете*. Ови придеви могу означавати трајну карактеристику неког појма која се испољава увек, у свакој ситуацији, без обзира на језички и нејезички контекст. Тада ови придеви не добијају допуну. Међутим, ако је придев референцијално употребљен, ако се дата особина испољава само у одређеном контексту, тачније ако се носиоцу особине приписује особина која га чини корисним или штетним баш за одређено лице или лица, предметни или апстрактни појам, онда се то може посматрати као додатна семантичка компонента која условљава појаву допуне са значењем носиоца користи или носиоца штете. Придеви из ове класе у својој семантичкој бази имплицирају везу са глаголским предикатом типа *користити* или *штетити* који као обавезну *рекцијску* допуну добијају беспредлошки датив. Комплементе ових придева, с друге стране, одредићемо као *факултативне*, будући да се сви придеви из ове семантичке поткласе могу употребити и без допуне у случају када се њима упућује на инхерентну особину у општем смислу која има трајнији карактер.

Као и бубамара, и велика крастава жаба је веома корисна јер тамани инсекте.

... медицински је потврђено да су дроге изузетно штетне.

Појмови којима се приписује особина типа користи или типа штете по правилу представљају неки предметни или апстрактни садржај, док носилац користи, бенефицијент, и носилац штете, инкомодент, могу имати ознаку живо(+) или живо(-). Семантичке карактеристике, а тиме и формални лик допуне, условљени су лексичком семантиком управног придева. Прототипични придеви овог типа по правилу добијају допуне у виду акузативне конструкције са предлозима *за* и *по* (Антонић у: Пипер и др., 2005: 211).

Придеви са значењем користи:

Основни модел:

$$N_{\text{Nom(živo(-))}} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex[Adj]} + \text{Compl [3A } N_{\text{Ak}} / \text{ПО } N_{\text{Ak}}]$$

безопасан	+ 3A Ак / ПО Ак	који није опасан, нешкодљив
користан	+ 3A Ак / ПО Ак / Дат	1. који доноси корист, који доноси неки добитак, који је на корист
добар	+ 3A Ак	6. користан. 7. лековит
здрав	+ 3A Ак	1. в. који користи здрављу, који окрепљује; који није опасан по здравље
погодан	+ 3A Ак	који одговара чему, такав какав треба, прикладан, подесан, згодан
драгоцен	+ Дат / 3A Ак	2. врло користан, потребан

Табела 10

Придеви овог типа имају заједничку семантичку компоненту „утицати повољно на некога или нешто”, а међусобно се разликују пре свега према степену деловања који иде од неутралног (њиме се само констатује постојање повољног утицаја), па до придева којима се исказује највиши степен утицаја. Уз то сваки од придева има у својој инхерентној лексичкој семантици и различитих додатних семантичких компоненти.

Придеви са значењем штете:

Основни модел:

$$N_{\text{Nom(živo(-))}} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex[Adj]} + \text{Compl [3A } N_{\text{Ak}} / \text{ПО } N_{\text{Ak}}]$$

кобан	+ 3A Ак / ПО Ак	2. који има тешке и опасне последице, судбоносан, фаталан
критичан	+ 3A Ак / ПО Ак	3. опасан
лош	+ 3A Ак / ПО Ак	в. који садржи у себи нешто непријатно, који доноси тегобе, невоље; непријатан, неповољан, рђав
незгодан	+ 3A Ак / ПО Ак	1. б. неподесан, опасан, погибљан
погубан	+ 3A Ак / ПО Ак	б. опасан, штетан
фаталан	+ 3A Ак / ПО Ак	који се не може спречити, судбоносан; који доноси несрећу, кобан, несрећан

шкодљив	+ ЗА Ак / ПО Ак	који шкоди, штетан, неповољан
штетан	+ ЗА Ак / ПО Ак	1. који чини, наноси, узрокује штету; супр. користан
непријатан	+ ЗА Ак / ПО Ак / Дат	који се не жели; који доноси неугодност, немир, неспокојство, неугодан
неугодан	+ ЗА Ак	који није угодан, незгодан, непријатан, нелагодан

Табела 11

Као и код придева са значењем користи, сви придеви са овим значењем имају заједничку семантичку компоненту „утицати неповољно на некога или нешто”, а разлика се међу њима уочава првенствено у степену утицаја. *Факултативне допуне* и у овом случају исказане су конструкцијом акузатива са прелозима *за* или *по*.

Ивана Антонић за ове конструкције каже да су начелно кому-табилне, али да је предлог *за* чешћи ако се ради о бенефицијентној ситуацији, а да се предлог *по* чешће појављује у инкомодиентној ситуацији (Антонић у: Пипер и др., 2005: 211). Анализа грађе потврђује став ауторке пре свега да се ради о тенденцији, а не прецизно разграниченој употреби ових конструкција. Предлог *по* заиста се ређе среће уз придеве са значењем користи, али се уочава да се у инкомодиентној ситуацији ипак паралелно употребљавају оба предлога.

Да би показао како је „биљана” безопасна за рубље и руке, Ванко би у продавницама пред муштеријама увек појео кашичицу тог прашка.

„Ако су толико ‘инсајдера’ имали у малим странкама опозиције, политички безопасним за Милошевића, логично је да су их много озбиљније инсталирали у СПО”, каже Вук Драшковић.

Безопасан по владу скупштинске већине у доба јединства Радикалне странке, како под Уставом од 1888, тако и у прво време након мајског преврата...

Спреј је потпуно безопасан по здравље, истичу у ЦеСИД-у и све приче о томе како је реч о киселини или материји која угрожава потенцију су неосноване...¹⁰⁰

¹⁰⁰ Придев *безопасан* специфичан је по томе што упркос својој семантици у највећем броју случајева као допуну добија акузатив са предлогом *по*. То би се могло објаснити везом са придевом *опасан*, од којег је директно изведен, и који има значење штете.

Овај тип оружја-алатке, користан за војнике, туристе, ловце, риболовце и авантуристе, први су популарисали солингенски ковачи.

Веома корисни за *јетру* су и поточарка, шаргарепа и маслине, наравно и квалитетно уље од њих, као и лимунов сок.

Док једни тврде да је глобализација неумитан светски процес који је стога не само незаустављив него у крајњем исходишту и користан по *жителие* ове једине планете која нам стоји на располагању, ...

Аварско-словенски напад на Цариград 626. године био је кобан по *Аваре*, јер после тога ишчежавају са историјске позорнице, а словенска племена насељавају се и учвршћују ...

Седамнаести октобар 1994. био је кобан за *Дмитрија Холодова*, новинара угледног московског дневног листа „Московски комсомолец”.

Овакве навике у исхрани посебно су штетне за *децу*, која од најранијег узраста стичу услове за настанак атеросклерозе и болести органа за варење...

Овакав ваздух је нарочито штетан за *дисајне органе*.

Алкохол и дуван су штетни по *здравље*.

Људски род се у току своје еволуције развио у оваквом природном фону РФ зрачења и он не може да буде штетан по *нас*.

Слободни датив у функцији допуне овог типа сасвим је редак, уочен је само као допуна придевима *драгоцен*, *користан* и *непријатан*, када се може говорити о интерференцији значења носиоца користи или штете и значења носиоца психофизиолошког осећања или расположења.

Подједнако користан *стручњацима* и *лаицима*, „Речник психологије” представља основну психолошку књигу чији стручно и квалитетно написани текстови ...

Победа против Подгоричана *нам* је драгоцена у психолошком смислу ...

Таква служба *ми* није била непријатна; могао сам, не одајући своју страст, предухитрити сваку жељу заносне Мануеле, ...

Важно је и напоменути да, уколико се уз ове придеве појави девербативна именица или клауза у функцији допуне, долази до промене се-

мантике придева. Тада се овим придевима носиоцу особине приписује постојање или непостојање особина које га чине погодним или непогодним за одређену намену, о чему је било више речи у претходним одељцима:

Авион је намењен, пре свега, извиђању територије до 4 километара раздаљине и врло је погодан за заштиту конвоја сопствених трупа. [→ погодан је да се заштити / да би се заштитио конвој]

... како се зачудио не што је мртавац био невероватно тежак, него што је био тако укочен и незгодан за ношење. [→ незгодан је да се носи / да би се носио]

3.2. Допуне придевима са значењем односа

Посебну класу сачињавају придеви којима се исказује одређена релација, односно врста односа која се успоставља између два или више појмова. Подсетићемо овде на систематизацију значења придева Иве Прањковића (Pranjko¹vić, 1993) који указује на то да придеви, према томе да ли је њима исказано својство иманентно стварима или није, могу представљати „унутрашње” или „спољашње” својство. Придевима који означавају „унутрашње” својство преноси се обавештење о квалитету предмета који се обележава, нпр. *бела хаљина*. Такви се придеви називају *квалитативним*. „Спољашње” својство се темељи на саодносу једног предмета према другоме, нпр. *јучерашње новине*. Придеви који означавају такву врсту својства називају се *релацијским* (Pranjko¹vić, 1993: 50).

С обзиром на то која је врста релације успостављена, поделили смо придеве у три веће поткласе: придеви за исказивање односа једнакости, придеви за исказивање односа неједнакости или супротности и придеви за исказивање других врста односа. Трећа поткласа је веома разуђене семантике. Њу сачињавају придеви којима се успостављају односи између појмова у просторном, временском смислу, разне врсте односа аблативног типа и сл. Односи једнакости и неједнакости / различитости обавезно подразумевају реципрочност,¹⁰¹ док код односа

¹⁰¹ Предраг Пипер (1986: 9) сматра да су у основи реципрочности два основна значења: „истоветност” и „супротност”, те да се реципрочност може окарактерисати

осталих врста, у зависности управо од типа односа, тј. значења придева, реципрочност може или не може бити присутна.

Сви придеви из ове класе захтевају допуну којом бива експлициран други учесник у релацији. На синтаксичком плану ови придеви добијају *обавезну допуну*, али постоји могућност да допуна изостаје у случају када је успостављени однос реципрочан а сви учесници у односу налазе се у истој синтаксичкој функцији, у функцији граматичког субјекта исказаног напоредном синтагмом.

Они би се могли коментарисати у смислу да *неко неком* хоће да буде надређен и с правом се поставља питање може ли једна партија орочавати другој шта она треба да уради.

Азбуку ћирилских слова је спојио са савременим дизајном „да *ћирилица* не буде инфериорна у односу на *латиницу*”.¹⁰²

Не бих волео да *ме* види овако припијеног *уза зид*, сем уколико не спустим гузицу на тротоар и поставим шаке на колена.

Плутао је, припијен *уз утопљеника*, неколико метара.

Ходали смо припијени *једно уз друго* и ћутали.¹⁰³

Рецимо, реч *земља* синонимна је с *речима* тло и земљиште у једном свом значењу, с речју држава у другом, а с речима под и патос у трећем,

...

као јединство два квалитативно истоветна односа супротног смера. За реципрочност је карактеристично јединство два агентивна односа (у супротним смеровима) и два пацијентивна односа (такође у супротним смеровима). Иако агенс и пацијенс подразумевају неку акцију, реципрочност може бити и динамичка (симултана и сукцесивна) и статичка (увек симултана) (Пипер, 1986: 10). Аутор указује на случајеве симетричне и асиметричне реципрочности и с обзиром на степен ангажованости учесника (14).

¹⁰² Овај тип нераципрочног односа подразумева да је допуна обавезна, тј. да се ради о једнорекијским придевима.

¹⁰³ На примеру придева *припијен* видимо да рекција и употреба придева на синтаксичком нивоу зависе од природе појмова који стоје у релацији. У првом примеру у просторном односу налазе се појмови са ознаком живо(+) и живо(-) тако да нема могућности успостављања реципрочног односа. С друге стране, други и трећи пример показују да када између учесника у релацији постоји реципрочност, придев може да се употреби са допуном или без ње.

Занимљиво је да има случајева када ни у енглеском „breach” и „default” нису у потпуности синонимни.¹⁰⁴

Закон о екстрапрофиту је нејасан, у доброј мери контрадикторан *проблему* који треба да се реши ...

Вуковић је казао да су *изјаве* представника међународне заједнице контрадикторне.

3.2.1. Допуне придевима за исказивање односа једнакости¹⁰⁵

Придеве са значењем једнакости поделили смо у две групе, придеве са значењем *једнакости у ужем смислу* и придеве са значењем *сличности*, посматрајући однос сличности као делимичну једнакост или једнакост испољену у мањем степену. Осим инхерентне лексичке семантике, ове групе придева показују одређене разлике и на синтаксичком плану.

Једнакост у ужем смислу

Основни модел:

$$\begin{array}{l} N_{\text{Nom}(\text{Živo}(+))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [N_{\text{Dat}} / \text{CA } N_{\text{Instr}(\text{Živo}(+))}] \\ N_{\text{Nom}(\text{Živo}(-))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [N_{\text{Dat}} / \text{CA } N_{\text{Instr}(\text{Živo}(-))}] \end{array}$$

еквивалентан	+ Дат / СА Инстр	раван, једнак по вредности, значају
идентичан	+ Дат / СА Инстр	који има исто значење, исти, истоветан, потпуно једнак
истоветан	+ Дат / СА Инстр	који је сасвим исти, једнак по особинама с ким или с чим другим
једнак	+ Дат / СА Инстр	1. који се ни по чему не разликује од другог, тачно такав, исти
конгруентан	+ Дат / СА Инстр	подударан, сугласан, истоветан
хомологан	+ Дат / СА Инстр	истосмислен, одговарајући

¹⁰⁴ У примерима са придевима *синониман* и *контрадикторан* видимо да тип односа који се успоставља између два појма јесте реципрочан, те су у том случају остварене две могуће синтаксичке реализације, придеви могу бити или једнорекијски или без допуне, без обзира на исте релацијске особине.

¹⁰⁵ О придевима са значењем једнакости, сличности, неједнакости и супротности видети у: Бугарски, 2007 и Киш, 2011.

коресподентан	+ Дат / СА Инстр	који одговара чему, који се подудара с чиме
подударан	+ Дат / СА Инстр	једнак по облику и величини, који се у свему подудара, слаже с ким, с чиме
пропорционалан	+ Дат / СА Инстр	који има правилан однос делова према целини, сразмеран; који се налази у одређеном односу према некој величини
раван	+ Дат / СА Инстр	3. б. једнак с неким или с нечим (по некој особини, вредности и сл.), исти као неко или нешто
равноправан	+ Дат / СА Инстр	1. који има иста права као и други, који је с другима једнак по правима; који се заснива на једнаким правима за све, који омогућава иста права за све, 2. који је по неким особинама исти с неким или с нечим; чији учесници имају једнаке особине
реципрочан	+ Дат / СА Инстр	у коме се обе стране на исти начин односе једна према другој, узвраћају једна другој истом мером, узајаман, обостран; који одговара један другом, усклађен, изравнат
сагласан ¹⁰⁶	+ Дат / СА Инстр	1. који тачно одговара чему, који је у складу с чим
сазвучан	+ Дат / СА Инстр	који звучи једнако с другим звуком
саобразан	+ Дат / СА Инстр	који се слаже, који је у складу с нечим, прилагођен
сродан	+ Дат / СА Инстр	1. који је од истог рода, истог порекла
конкурентан	+ Дат / СА Инстр / У ОДНОСУ НА Ак	3. који тече упоредо
исти	+ СА Инстр / КАО Ном / поредбена клауза / Ном	2. једнак

¹⁰⁶ Појмови између којих се однос једнакости успоставља придевом *сагласан* по правилу имају обележје живо(-).

изједначен	+ СА Инстр	Овај трпни придев не наводи се у РМС као посебна лексема.
конкордантан	+ СА Инстр	који се слаже, подудара, сложан, подударан, сагласан
конформан	+ СА Инстр	који се с чим слаже, подудара, истолик, саобразан
синониман	+ СА Инстр	који је истог или сличног значења
уједначен	+ СА Инстр	подједнак, равномеран; монотон
упоредив	+ СА Инстр	који се пореди, који се може поредити
усклађен	+ СА Инстр	усаглашен, складан, хармоничан
адекватан	+ Дат	који потпуно одговара чему, подударан, једнак

Табела 12

Када је реч о односу једнакости, ова се релација успоставља између два или више појмова који имају равноправан семантички статус, што имплицира: ако је $A = B$, онда је и $B = A$. Синтаксички се овај однос може реализовати на два односно три начина, у зависности од тога да ли се на неког од учесника у релацији из различитих нејезичких разлога ставља фокус или су ови потпуно равноправни. У овом другом случају, оба ће се појма, учесника у релацији, наћи у позицији граматичког субјекта у реченици: А и Б су једнаки. Уколико се ради о истоврсним појмовима, биће употребљен облик множине.

Само два пута у години на целој Земљи су *обданица* и *ноћ једнаки*: 21. марта и 23. септембра.

Створили су услове да *сва деца* у школи буду *једнака* и поштују оно заједничко парче хране.

Стављањем једног од учесника у позицију субјекта а другог у позицију допуне, са прагматичког аспекта њихова се улога мења. У реченици: А је једнако Б, особине појма Б познате су, те се појам А одређује тако што му се приписују особине које поседује појам Б. Из тога произлази да се појам Б са комуникативног аспекта доживљава као хијерархијски виши појам.¹⁰⁷ Можемо, дакле, закључити да на се-

¹⁰⁷ Трећа врста односа подразумева стављање појмова између којих се успоставља једнакост у обрнуте синтаксичке улоге у смислу: Б је једнако А.

мантичком плану успостављени однос једнакости укључује и однос реципрочности,¹⁰⁸ којег нема на прагматичком нивоу.

Допуне регистроване придевима са значењем једнакости имају статус *обавезних допуна* са значењем *другог учесника у релацији*, у овом случају *другог носиоца једнакости*, тј. појма са којим се успоставља једнакост.

Појмови између којих се успоставља једнакост морају бити исти према обележју живо(+)/(-), тј. или оба имају обележје аниматности или су оба са обележјем инаниматности. У реченици је први носилац једнакости у позицији граматичког субјекта у номинативу, док је појам са којим се успоставља једнакост у функцији допуне у дативу или инструменталу са предлогом *са*. Оба појма стога имају исто псеудоагентивно значење: носилац једнакости. У *Синтакси савременог српског језика* (Пипер и др., 2005) значења ових допуна посматрају се на исти начин, али је допуна у дативу сврстана међу субјекатска значења, што ће рећи да се према функцији одређује као семантички субјекат, односно ко-субјекат (Антонић у: Пипер и др., 2005: 181). Допуна у инструменталу блокирана предлогом *са* има статус допуне као социјативни инструментал непосредног типа, тзв. „инструментал партнерства” (Антонић у: Пипер и др., 2005: 267), који такође има функцију косубјекта.

Сама концепција Савезног завода идентична је *пројекту Банке биљних гена*, те је исти основан ради обављања послова у Банци биљних гена. ... ако је личност названа А. С. идентична са личношћу писца, онда су те три књиге, поређане овако, каже Киш, на изврстан начин, и истовремено, и *bildungsroman* једне литерарне биографије.

На мом факултету, а верујем да слично важи за већину, број апсолвентата приближно је једнак броју редовних студената.
Са радошћу сам прихватио ту наредбу, надајући се да ћу срести командора Толеда, не као слуга него скоро као једнак са њим.

Само по изузетку допуна са значењем другог носиоца једнакости може се појавити у номинативу или у виду поредбене конструкције односно поредбене клаузе, што је условљено искључиво инхерентном

¹⁰⁸ О категорији реципрочности видети у: Пипер, 1986; Ивић, 1961–1962; Ivić, 2005.

лексичком семантиком придева. Придеви који су семантички еквивалентни глаголу *личити* (на неког по физичким особинама), какав је придев *исти*,¹⁰⁹ добијају номинативну допуну, с тим да ови придеви не имплицирају однос реципрочности будући да је појам са којим се успоставља једнакост и семантички и прагматички надређен појму у субјекатској функцији на основу друштвене хијерархизације, старости или породичних односа. Неће се никада рећи да отац личи на сина или да нека позната особа, јавна личност, личи на неку анонимну особу, непознату широком кругу људи. Оваква употреба наведених придева карактеристичнија је за колоквијални језик.

Ово дете је *исти ја* у тим годинама.

Мали Марко је *исти деда*.

Придев *исти*, употребљен у свом другом значењу „једнак”, као допуну добија предлошки инструментал са значењем носиоца једнакости. Међутим, његово прво значење („који није други и другачији”) садржи компоненту поређења, па је отуда и допуна поредбена конструкција или поредбена клауза.

Поступак при добивању киселе павлаке *исти* је *као и поступак* за припремање слатке павлаке.

Поступак је *исти као да посматраш предмете и у самој природи*.

Семантички садржај придева са значењем једнакости битно утиче на избор појмова између којих се успоставља однос јер овај однос подразумева да оба појма имају исту ознаку, или живо(+) или ознаку живо(-). Уколико ово правило бива нарушено, мења се и значење самог придева, односно мења се врста успостављеног односа. Тако, на пример, придев *сагласан* добија ново значење: *који се слаже с чим, који пристаје на што*.

... уставни суд је оценио да поменути акт није био *сагласан са Уставом и законом*.

¹⁰⁹ У колоквијалном језику у овом значењу често се среће партицип *пљунут*: ... неко мени веома сличан, али ширих рамена и ужих бокова, с једва прогутаном густом смеђом косом, а у свему другом *пљунути ја*. ... годинама је успевао да потпуно „скине Слобу”, што би обични људи рекли - постао је „пљунути *Слоба*”.

Мера унутарњег раста сагласна је *дару* и *умешности*, али исто толико и *упорности* и *неизмерној жељи*.

У потпуности сам сагласан *са слободним избором* који предлажу активисткиње покрета.

Сагласан сам био *са академиком Франом Когојем*, који је тврдио: ...¹¹⁰

Оно што је посебно важно нагласити јесте да семантички садржај ових придева има важну улогу у синтаксичко-семантичком структурирању реченице. Стога су придеви из ове класе према семантичким компонентама у инхерентној лексичкој семантици подељени у неколико група. Тако се издвајају придеви којима се само успоставља однос једнакости између појмова, при чему се у лексичкој семантици придева не налазе подаци о томе на основу којих особина се успоставља једнакост. Такви су придеви: *адекватан, еквивалентан, идентичан, изједначен, исти, истоветан, једнак, подударан, раван, уједначен*. Затим су ту придеви којима се исказује једнакост садржаја, односно значења: *конгруентан, конкордантан, конформан, кореспондентан, сагласан, саобразан, синониман, хомологан*, као и придеви који упућују на једнакост физичких особина појмова: *пљунут, подударан, пропорционалан, сазвучан, симетричан, сразмеран*. Изван ових група налазе се придеви који имплицирају једнакост успостављену на основу разноврсних семантичких компоненти (осим оних овде издвојених), садржаних у њиховој инхерентној лексичкој семантици: *достојан, конкурентан, сродан, равноправан, реципрочан, упоредив, усклађен*.¹¹¹

Анализа грађе је показала да придеви који у семантичком садржају немају податак на основу којег се успоставља однос једнакости отварају место за адвербијални детерминатор у виду конструкција *по* + локатив и *према* + датив,¹¹² а са значењем критеријума на основу којег се једнакост успоставља. Тај податак често није експлициран у рече-

¹¹⁰ У последњем примеру појам у позицији допуне има ознаку живо(+) као и субјекатски појам, али је имплициран појам са ознаком живо(-). Наиме, појам у позицији допуне, одређено лице, у метонимијској је вези са појмом типа *став* / *мишљење* чији је носилац: Сагласан сам био *са ставом* / *мишљењем* академика Фране Когоја.

¹¹¹ Опширније истраживање лексичке семантике придева са значењем *једнакости* и *сличности* видети у: Киш, 2011.

¹¹² О конструкцији датива са предлогом *према* видети у: Антонић, 2011.

ници јер је познат на основу ширег или ужег контекста, али се у сваком случају може реконструисати.

Постоји општа сагласност да искази о душевним догађањима нису еквивалентни по значењу (в. MEANING) исказима о физичким појавама у мозгу.

По св. Максиму „симболична” је сама структура Тајне. 7 „Бог Логос постаде тело” (Јн. 1, 14), поставши истоветан са нама по човечанској природи, постао је икона и „симбол” Светотројичне Тајне.

„Уласком у међународне структуре и међународне финансијске институције Југославија је постала по својим показатељима упоредива са другим земљама у свету, што до сада није био случај.”

Распореди су им усклађени према обавезама.

Уколико се у инхерентној лексичкој семантици придева налази податак о критеријуму за успостављање једнакости, придев неће отворати место за детерминатор тог типа.¹¹³

Рецимо, реч земља синонимна је *с речима* тло и земљиште у једном свом значењу, *с речју* држава у другом, а *с речима* под и патос у трећем, ...

Ако су дужи А'Б' и А"Б" подударне једној истој дужи АБ, биће и дуж А'Б' подударна дужи А"Б", или кратко: ако су две дужи подударне трећој, ...

Колико год да су реакције добре, успех тешко може бити реципрочан уложеном труду.

Сличност

Основни модел:

$$\begin{array}{l} N_{\text{Nom}(\text{živo}(+))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [N_{\text{Dat}(\text{živo}(+))}] \\ N_{\text{Nom}(\text{živo}(-))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [N_{\text{Dat}(\text{živo}(-))}] \end{array}$$

¹¹³ Ако би се посматрала валенција ових придева, они би били одређени као двовалентни, за разлику од осталих, тровалентних придева.

близак ¹¹⁴	+ Дат	3. б. сродан, сличан ¹¹⁵
наличан	+ Дат	који личи на кога или што, сличан
подобан	+ Дат	1. рус. сличан, налик
сличан	+ Дат / СА Инстр	1. који личи коме по свом лику, који има заједничке црте, особине с ким или с чим, који подсећа по чему на кога или што, налик
сродан	+ Дат / СА Инстр	2. близак, сличан један другом по садржини, по битним обележјима и сл.

Табела 13

У оквиру ове семантичке класе издвајају се придеви са значењем *сличности*. Ово значење посматрано је као подтип основног значења једнакости, будући да се придевима са оваквим релационим значењем исказује *делимична једнакост* или *једнакост у мањем степену*.¹¹⁶ Ови придеви добијају *обавезну допуну* којом се исказује *носилац сличности*. Осим код придева *близак*, којим се успоставља однос између два нежива појма, носиоци особине могу бити појмови који означавају особе, предметни или апстрактни садржај. Подразумевано је да оба учесника у релацији имају исту семантичку компоненту, да оба носе или ознаку живо(+) или ознаку живо(-).

Како сличност неких појмова подразумева њихову делимичну једнакост, однос реципрочности у овом случају није присутан: ако је А слично Б, то не подразумева да је Б слично А. Наиме, појам у позицији допуне доживљава се као „виши” појам који представља скуп особина. Између њега и појма у позицији субјекта релација се успоставља само на основу неких особина које су карактеристичне управо за појам у позицији допуне, тако да се тај појам доживљава као својеврстан модел, али не и обрнуто.

¹¹⁴ Појмови између којих се однос сличности успоставља придевом *близак* увек имају обележје живо(-).

¹¹⁵ Да би се реализовало ово значење, неопходан је услов да оба појма имају ознаку живо(-). У противном, значење придева је другачије.

¹¹⁶ За нека будућа истраживања остаје да се утврди који су то параметри који утичу да неки придеви из ове семантичке класе, као што је придев *подједнак* (а. који је сличан (по величини, значењу, својству)), никада не добијају допуну, односно, појмови између којих се успоставља једнакост обавезно се налазе у истој синтаксичкој функцији – функцији граматичког субјекта.

... девојчица стоји на вратима – приказ свете љубави, држи за руку госпођу, вероватно своју мајку, а поред ње је дечак сличан *Чарлсу*.

... као на елиту са способношћу да окупи присталице у оквиру утицајног писменог сегмента друштва на начин узнемирујуће сличан *амбицијама* саме државе.

По томе се види колико је он сличан *с другим живим бићима* природе. Хајзенбергу се учинила та ситуација слична *са стањем* у атомској физици.

Македонци су живели у Македонији и били су сродни *Грцима*, који су насељавали јужни део полуострва.

Словенска реч сребро сродна је *немачкој речи* *silber* и енглеској *silver*. Уосталом, лако је то разумети, јер вам је језик врло сродан *с нашим наредима* који живе у другим земљама: са Бугарима, Чесима, Словацима, Пољацима, Русима, Украјинцима, ...

... али, јунаци су не само Чеси, народ чији је хумор донекле близак француском црном али не баш и идентичан...

Уколико у семантичком садржају придева са значењем слично-сти не постоји компонента која би показала на основу које особине се сличност успоставља, тај податак може бити исказан адвербијалним детерминатором са значењем *критерија*, као што је то био случај и код придева са значењем једнакости.

Смело је, дакле, понудио своје услуге кардиналу Алберонију и постао у његовом министарству обичан интригант, сличан *по томе свом заштитнику*, који је био необичан интригант.

Свадљиви Пејд је завршавао основну школу али се мувао са старијим гимназијалцима јер **им** је био сличан *и по годинама и по статусу*.

Веома често је податак о критерију познат из контекста, тако да се не мора експлицирати. Када је употребљен у реченици, овим се детерминатором врши сужавање значења, односно опсега особина према којима се успостављају однос једнакости или сличности.

3.2.2. Допуне придевима за исказивање односа неједнакости или супротности

Однос неједнакости или супротности подразумева релацију успостављену између два или више појмова. Ти појмови морају имати исту ознаку живо(+) или живо(-) и семантички се одређују као носиоци супротности или неједнакости. Као што је то био случај са придевима једнакости, због присуства односа *реципрочности*, појмови партиципијенти у релацији могу се наћи у позицији граматичког субјекта у реченици, чинећи напоредну синтагму или је то именица у множини ако се ради о истоврсним појмовима. Друга могућност јесте да се стављањем у рематски део исказа, односно издвајањем једног од учесника у релацији у позицију допуне, на прагматичком плану њему додели хијерархијски важнија улога у датој релацији.

Основни модел:

$$\begin{array}{l} N_{\text{Nom}(\text{живо}(+))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [N_{\text{Dat}(\text{живо}(+))}] \\ N_{\text{Nom}(\text{живо}(-))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [N_{\text{Dat}(\text{живо}(-))}] \end{array}$$

контрадикторан	+ Дат	противуречан; супротан, опречан
несличан	+ Дат	који нема сличности (са ким, чиме), различит, другачији
противан	+ Дат	2. а. који је сасвим другачији, различит од другога, који противуречи другоме
противречан	+ Дат	који садржи у себи противречје, супротан, опречан
обрнут	+ Дат / ОД Ген ¹¹⁷	2. који је сасвим различит; који противуречи другоме, супротан ¹¹⁸
супротан	+ Дат / ОД Ген	2. сасвим различит од другога, опречан
несагласан	+ Дат / СА Инстр	који није усаглашен, усклађен са чиме, супротан, опречан, противуречан

¹¹⁷ О генитиву са предлогом *од* детаљније видети у: Антонић, 2006.

¹¹⁸ Да би се реализовало ово значење, неопходан је услов да оба појма имају ознаку живо(-).

несродан	+ Дат / СА Инстр	који није сродан, близак, што није сродно, блиско (коме, чему); различит, туђ, стран
опречан	+ Дат / СА Инстр	који је у опреци према коме или чему, супротан, противан ¹¹⁹
контраран	+ Дат / У ОДНОСУ НА Ак	супротан, противуречан, опречан ¹²⁰
различит	+ ОД Ген / У ОДНОСУ НА Ак	1. код којег (код којих) се испољава нека разлика, који није једнак, који се не подудара, неистоветан, друкчији
другачији	+ ОД Ген / У ОДНОСУ НА Ак / НЕГО Ном / поредбена клауза	који није једнак (у чему или ни у чему), различан
неподударан	+ СА Инстр	који је друкчији од онога са чиме се пореди, различит; неусклађен ¹²¹
неравноправан	+ СА Инстр	а. који нема иста права као други члан заједнице, коме су права умањена или ускраћена; подређен (некоме)

Табела 14

У оквиру ове поткласе издвајају се семантички немаркирани придеви којима се само означава природа односа, неједнакост или супротност: *другачији*, *контраран*, *неподударан*, *несличан*, *обрнут*, *опречан*, *различит* и *супротан*. Насупрот њима, придеви *контрадикторан*, *несагласан*, *противан*, *противречан* указују на неједнакост садржаја, док се придевима *неравноправан* и *несродан* исказује различитост или супротност у сасвим специфичном смислу, неједнакост према правима која појмови имају или према пореклу појмова.

Ови придеви захтевају појаву *обавезне допуне*, при чему се допуне међусобно разликују према значењу. Допуне којима се експли-

¹¹⁹ Да би се реализовало ово значење, неопходан је услов да оба појма имају ознаку живо(-).

¹²⁰ Да би се реализовало ово значење, неопходан је услов да оба појма имају ознаку живо(-).

¹²¹ Да би се реализовало ово значење, такође је неопходан услов да оба појма имају ознаку живо(-).

цира само други носилац неједнакости или супротности исказане су беспредлошким дативом или социјативним инструменталом (ради се о истом типу допуна које смо уочили код придева са значењем једнакости). Допуне у форми *од* + генитив и *у односу на* + акузатив семантички су маркиране будући да садрже компоненту аблативности у смислу да се један носилац неједнакости или супротности према својим особинама удаљава од појма у позицији допуне, односно он му је супротан или од њега различит.

Закон о екстрапрофиту је нејасан, у доброј мери контрадикторан *проблему* који треба да се реши ...

Термин је уведен као контраран *појму* развоја, са жељом да се истакне политички циљ постепеног смањивања процеса економске производње ...¹²²

Други таксон, контраран *у односу на овај*, сачињавали су високи испитаници, дугих екстремитета, веће телесне тежине и већих ширинских мера, чини укупно 80 ...¹²³

Од средине седамдесетих све се више истиче Белићев концепт да „праве именице” са семантичке стране значе „збир особина”, па и крајем деведесетих година М. Ивић у предговору подвлачи управо разлагање лексема на конститутивне елементе, полазећи од става да је Белић „несличан иностраним великанима лингвистике тога времена, а по свом ‘лингвистичком проповедању’ - антиципатор потоњих виђења ствари”.¹²⁴

Антисемитизам је расизам који је потпуно опречан *исламу*.¹²⁵

Збуњује ме његов нов начин причања, пун неодмерености, жестине, ироније, ћудљивости и нездраве маште, и толико опречан *са његовим говором и понашањем* преко дана, на послу и у друштву.¹²⁶

Није прихватљиво да национални састав полиције у општинама Санцака буде обрнут *сразмери* структуре становништва, каже Бајрам Омерагић Потпредседник Листе за Санцак.

¹²² Пример преузет са интернета.

¹²³ Пример преузет са интернета.

¹²⁴ Пример преузет са интернета.

¹²⁵ Пример преузет са интернета.

¹²⁶ Пример преузет са интернета.

Операција жучне кесе изведена код жене чији је распоред телесних органа обрнут од нормалног.

Како је то живети са другима који су различити од нас, нико више не може поуздано да посведочи.

Ово иде у прилог моме уверењу да постоји извештан архетип који одликује европски дух – сасвим различит у односу на традиционалне цивилизације у Африци, Азији или на Блиском истоку ...

Наводећи да је у овом погледу став нових власти потпуно супротан од става претходног режима, аустријски шеф дипломатије је поновила позив међународној заједници ...

Овај противуставни акт је био супротан и међународном правном поретку.

Правилник о књиговодству јавних прихода оцењен као несагласан са Уставом и законом.

Албански језик је неравноправан са македонским.¹²⁷

Ивана Антонић у оквиру аблативног значења типа одвајање – издвајање – удаљавање помиње конструкцију *од* + Ген, са експлицитним или имплицитним обавезним детерминатором у форми универзалног квантификатора, која има значење издвајања једне појаве на основу једне особине из мноштва истоврсних појава (Антонић у: Пипер и др., 2005: 138). У нашем случају та особина може подразумевати неку врсту супротности или неједнакости.

Придев *другачији*¹²⁸ у инхерентној лексичкој семантици садржи елементе поредбеног односа више појмова, што показују и допуне које се појављују уз овај придев:

Журајица је био другачији и *од њеног мужа и од Ђорђа*.

Говорећи о српској политичкој сцени, Марковић је навео да је она драстично другачија у односу на период од пре 23. септембра.

Реалност је много другачија него фама која је прати.

¹²⁷ Пример преузет са интернета.

¹²⁸ Значење које се наводи у РСЈ гласи: *који није једнак, исти са оним са којим се упоређује, различит, другачији*.

Схваћен као мање вредан, он је оспораван увек када се колективни идентитет настојао представити другачијим него што стварно јесте.

Када се у релацију доводе различити појавни ликови или реализације истог појма, допуна, будући да је имплицирана, не мора посебно формом бити исказана:

Медаље су у правим рукама, а њихов распоред што се тиче селекција могао је да буде и обрнут [од садашњег распореда].

Сваки случај је различит и то је интересно [од осталих случајева].

Овогодишњи Равногорски сабор био је нешто другачији [од прошлогodiшњег сабора].

Још једна од специфичности у односу на придеве са значењем једнакости јесте и сасвим изузетна квалификација односа неједнакости или супротности с обзиром на *критериј* на основу којег се дата релација успоставља. Иако семантички потенцијал за то постоји, само придев *несличан* добија детерминатор са тим значењем.

Аријанци IV века учили су да је Син несличан (ἀνόμοιος) *Оцу по суштини*. (пример преузет са интернета)

3.2.3. Допуне придевима за исказивање других врста односа

Односи који се успостављају између два или више појмова квалитативно су веома су разуђени. Ту се може говорити о односима у просторном смислу, затим у смислу успостављања односа између појмова заснованих на хијерархији друштвеног положаја, односно различитих социолошко-психолошких односа, придевом се може исказати релација заснована на аблативности и сл. У нашој анализи најпре ће бити издвојени придеви који не имплицирају реципрочни однос појмова у релацији, а затим и придеви који ту врсту односа имплицирају.

3.2.3.1. Нереципрочни односи

3.2.3.1.1. Допуне придевима за успостављање просторног односа

Однос између појмова у просторном смислу означен придеви-ма подразумева исказивање врсте контакта који појмови остварују или положаја у простору који један појам заузима у односу на други.¹²⁹

вертикалан ¹²⁴	+ У ОДНОСУ НА Ак	који чини прав угао с хоризонталном равни, усправан, окомит
приљубљен	+ УЗ Ак	1. сасвим припијен уз нешто
припијен	+ УЗ Ак	1. трпни придев, 2. тесно приљубљен
хоризонталан	+ У ОДНОСУ НА Ак	1. који је паралелан, упоредан с равнином хоризонта, водораван положај
фундиран	+ НА Лок / У Лок	1. трпни придев, 2. тврд, учвршћен; заснован, снажно поткрепљен доказима
заснован ¹²⁵	+ НА Лок	Овај трпни придев не наводи се као посебна лексема у РМС.

Табела 15

Придеви *приљубљен* и *припијен* у свом основном просторном значењу¹³² добијају *обавезну допуну* којом се исказује посредна простор-

¹²⁹ Немогућност издвајања основног модела допуне условљена је разликама у инхерентној лексичкој семантици придева, односно врстама просторних односа њима исказаним.

¹³⁰ Занимљиво је да се придеви *усправан*, *водораван* и *кос*, који припадају овој семантичкој класи, по правилу реализују у атрибутској функцији, а када се нађу у позицији предиката, не добијају допуне.

¹³¹ Придев *заснован*, будући да је у питању трпни придев изведен од глагола *засновати*, РМС не наводи као засебну лексему. Наша анализа показала је, међутим, да овај партицип може да развије право придевско значење, а тада као допуну добија конструкцију локатива са предлогом *на*.

¹³² Када су у питању просторни односи, тачније спацијална локализација, треба видети поглавље о синтакси и семантици падежа у *Синтакси савременога српског језика* (Антонић у: Пипер и др., 2005: 119–300) ауторке Иване Антонић. Говорећи о спацијалном акузативу, ауторка напомиње да се акузативна конструкција са предлогом *уз* може појавити и уз глаголе са ознаком динамичност (-) и да се тада ради о значењу посредне просторне локализације са обележјем просторне удаљености типа проксималност (непосредна близина): ... *отац лежи УЗ огњиште* (216). Анализа нашег корпуса показала је да се та врста односа може исказати и

на локализација са обележјем посредне просторне удаљености типа проксималност (непосредна близина) (Антонић у: Пипер и др., 2005: 216). Објекат локализације, односно појам који се смешта у простор јесте или нека особа или какав предметни појам, а сам локализатор исте је такве природе. Међутим, ако и објекат локализације и локализатор имају обележје аниматности, просторни однос добија карактер статичке реципрочности, о чему ће бити речи у даљој анализи.

Кад бих, увече, затворио врата пред навалом комараца, понекад бих га угледао како стоји приљубљен уз понешто мутно стакло: ...

Држала је телефонску слушалицу приљубљену уз десно ухо, говорила, надланицом или врховима прстију уклањала сузу ...

Не бих волео да ме види овако припијеног уза зид, сем уколико не спустим гузицу на тротоар и поставим шаке на колена.

Млада девојка је изишла, руке и ноге су јој биле голе, зелена свилена хаљина јој је била припијена уз тело, ...

Придевима вертикалан и хоризонталан може се исказати да неки појам у простору заузима усправан и водораван положај (што имплицира да се такав положај одређује према површини земље), тада допуне нема. С друге стране, усправан и водораван положај објекта локализације може се одређивати према неком посебном локализатору, који у том случају мора бити експлициран као адвербијална, али у овом случају, *факултативна допунa*.

Пробијали смо завесу кише, која није била баш сасвим вертикална.

Не изгледа сигурно ни да је зелена површина језера хоризонтална.

Улазна рана на Зарићевој глави је иза левог уха, а излазна на десној слепоочници, што указује да је хитац био хоризонталан у односу на главу ...

Линеарно поларисан сигнал може бити вертикалан или хоризонталан у односу на осу Земље.

придевима, уз напомену да ови придеви имплицирају одговарајући глагол са ознаком динамичност (-): *Горњи манастир* [прим. аут. *стоји*] је приљубљен уз окомиту живописну стену на надморској висини од близу 900 метара.

Придеви *заснован* и *фундиран* заједно са својим обавезним допунама представљају просторне метафоре са значењем „налазити се на добро постављеном темељу или основи”.

Немогућно је прозрети логику тих чаршијских узбуна, слепих, бесних и редовно неплодних, али оне имају своју логику исто као што имају своју невидљиву технику, засновану на традицији и нагону.

... припремила програм који је фундиран управо на најбољим угоститељским искуствима.

Уметнички концепт Симониде Рајчевић фундиран је у поетици нове слике и њеним неоекспресионистичким токовима.

3.2.3.1.2. Допуне придевима за успостављање аблативног односа

Семантичко поље аблативности укључује различите односе које је Ивана Антонић (Антонић у: Пипер и др., 2005: 137–140), према појединачним семантичким обележјима, поделила у три групе: 1. удаљавање – одвајање – издвајање, 2. потицање: извор – порекло, 3. потицање: материја – саставни (градивни) елеменат – конверзија. Иако ауторка говори о детерминаторима глагола са овим значењем, и придеви имају могућност да означе неки од наведених односа, будући да и сами имплицирају одговарајућу глаголску радњу.

Однос удаљавања, одвајања или издвајања може бити успостављен између два појма или више њих. Ради се о удаљавању у физичком или, знатно чешће, у психичком, емотивном смислу.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom}(\text{Zivo}(-))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [\text{ОД } N_{\text{Gen}(\text{Zivo}(-))}]$$

далек	+ ОД Ген	1. који је на великој удаљености, на великом одстојању; супротно од близак. а. у просторном значењу: удаљен
неодвојив	+ ОД Ген	који се не може одвојити, оделити, неodelјив
нераздвојан	+ ОД Ген	који се не раздваја од кога, што се не раздваја од чега; мн. који се не раздвајају, који су увек заједно
нераздвојив	+ ОД Ген	који се не може раскинути
нераскидив	+ ОД Ген	који се не може раскинути

нерастављив	+ ОД Ген	који се не може раставити, недељив
оделит	+ ОД Ген	1. одвојен, неповезан, засебан
отуђен	+ ОД Ген	1. трпни придев, 2. промењен, стран, чудан ¹²⁷
слободан	+ ОД Ген	4. који је ослобођен од чега, који није оптерећен чим
удаљен	+ ОД Ген	1. трпни придев, 2. који се налази на великом просторном одстојању, далек

Табела 16

Овим се придевима по правилу исказује однос удаљавања, одвајања или издвајања, а инхерентна лексичка семантика придева условљава природу појмова у релацији. Тако се придевима *отуђен* и *слободан* појам са обележјем аниматности доводи у везу са неком особом или особама, као и неким предметним или апстрактним појмом, док се осталим придевима увек успоставља однос између појмова са обележјем живо(-).

Сергеј је, додуше, воли, али је „не подноси” и у свему повлађује деци, чак и Муру, отуђеном од оца.

Иако је у неким погледима био отуђен од те културе, а туђин у овој, ипак је та животна навика и даље постојала у њему: ...

Од пореза је по обичају био слободан сваки отац који са собом у кући има два сина ожењена.

... она је слободна од искушења да властити живот гради на климавим темељима.

Надаље, сви придеви те врсте добијају допуну аблативног типа у форми генитива са предлогом *од*. Релација која се успоставља по правилу не укључује однос реципрочности будући да се појам у позицији допуне схвата као хијерархијски виши и у семантичком и у прагматичком смислу. Пођемо ли од удаљавања у примарном просторном значењу, позиција неког појма, тачније смер његовог кретања одређује се према једној статичној тачки, која представља оријентир, појам у односу на који се кретање објекта локализације одређује као удаљавање.¹³⁴ Метафоризацијом, удаљавање се може схватити као удаља-

¹³³ Обавезно је да појмови у релацији имају обележје аниматности.

¹³⁴ О примарности значења простора у когнитивном смислу и теорији локативности видети у: Пипер, 1997; Klikovac, 2000, 2004.

вање у емотивном смислу или пак као дистанцирање од нечега или некога схваћено као когнитивни процес. У сваком случају, улоге једног и другог партиципијента не могу се изједначити, па се тако између њих не успоставља ни реципрочна релација.

Он затим напомиње да је суверенитет неодвојив од основних људских вредности и живота – од разумевања суштине природе и људског бића. ... али да из њега произлазе разна зла: питање је било само да ли су та зла заиста својствена друштвеном стању и од њега нераздвојива.

Уметност је нераскидива од живота.

Културна мисао је нерастављива од свог језика.

Сергеј је, додуше, воли, али је „не подноси” и у свему повлађује деци, чак и Муру, отуђеном од оца.

Од пореза је по обичају био слободан сваки отац који са собом у кући има два сина ожењена.

У лингвистичко-комуникацијској равни он није оделит од српског или хрватског језика, а у овој другој јесте.

С друге стране, уколико је удаљавање обострано, односно ако подразумева да се оба партиципијента истовремено удаљавају један од другог, реципрочност је имплицирана.¹³⁵ Значајно је напоменути да су у тој ситуацији учесници у релацији у позицији граматичког субјекта у виду напоредне синтагме или, у случају појмова који припадају истој врсти, именице у множини. На присуство значења реципрочности указује могућност увођења прилога *међусобно* или заменичког израза са реципрочним значењем *један од другог*.

„Опажање и машта су неодвојиви [прим. аут. *једно од другог*], једно друго улепшавају и богате”, писао је мађарски књижевник Бела Хамваш.

... износимо став да су питања доласка на власт и вршења власти *међусобно* неодвојива.

Људи су потпуно отуђени [прим. аут. *једни од других*].

Раздаљина која подразумева мању или већу удаљеност једног појма од другог исказује се придевима *далек* и *удаљен*. Оба придева указују на постојање аблативног односа типа удаљавања. Уочава се

¹³⁵ О категорији реципрочности видети у: Пипер, 1986.

да је придев *далек* употребљен само као просторна метафора, а да се њиме право просторно значење исказује само када је придев у функцији атрибута. Ова се два придева разликују од осталих по томе што њихова лексичка семантика утиче да се могу реализовати без допуне, при чему је појава факултативне допуне уз њих условљена конкретним контекстом, односно ситуацијом у којој је јасно да је референтна тачка или локализатор само говорно лице или пошиљалац поруке.

Препоручује се да радијатор буде удаљен од кревета.

... различитих идиома и социолеката који у међусобној интерференцији творе својеврстан језички амалгам, у сваком случају далек од стандарда.

Не знам како стоји ствар са срцем, али је ова мисао надмена и далека од сваке логике.

Далека Русија им је била најбижа срцу, али најдаље географски.

Може се стога закључити да су придеви из ове поткласе једно-рекцијски, тј. да добијају *обавезну допуну*,¹³⁶ али да се под одређеним условима, када њима исказан однос добија карактер реципрочне релације, могу реализовати без допуне. Тада се учесници у релацији налазе у позицији граматичког субјекта реченице. Изузетак од тога чини придев *нераскидив* који стоји у колокацијском односу са именицом *веза* (*нераскидива веза*). У инхерентној лексичкој семантици ове именице већ је садржан податак о томе да се ради о односу два појма или више појмова, тако да је чест случај да је именица та која добија допуну којом се експлицирају појмови у релацији, а не придев којим се онда квалификује веза тих помова.

„*Веза Србије и Карађорђевића је нераскидива, ми смо синови ове земље и нама је место овд*”, истакао је принц.

... док је у име мештана овог краја говорио савезни посланик Бранко Оташевић, речено је да је *веза војске и народа* овог краја нераскидива.

¹³⁶ Изузетак су су том смислу придеви *далек* и *удаљен* чија лексичка семантика дозвољава њихову самосталну употребу, тако да је појава факултативне допуне уз њих условљена конкретним контекстом.

3.2.3.1.3. Допуне придевима за успостављање односа заснованог на хијерархији друштвеног или другог положаја или неких социолошко-психолошких односа

Овим се придевима исказује положај, статус (вредносни, друштвени, интелектуални, хијерархијски, и сл. али не и физички) једног појма у односу на други. Појмови у релацији морају оба имати обележје живо(+) или живо(-). У том је смислу изузетак придев *подложен* којим се релација успоставља само имеђу појмова са ознаком аниматности.

Основни модел:

$N_{\text{Nom}(\text{живо}(+))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl } [N_{\text{Dat}(\text{живо}(+))}] / \text{У ОДНОСУ НА } N_{\text{Ак}(\text{живо}(+))}$
 $N_{\text{Nom}(\text{живо}(-))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl } [N_{\text{Dat}(\text{живо}(-))}] / \text{У ОДНОСУ НА } N_{\text{Ак}(\text{живо}(-))}$

надређен	+ Дат	1. који је изнад, испред нечега, некога (по важности, функцији, положају, рангу и сл.)
подложен	+ Дат	1. а. који се налази под чијом влашћу, покоран
подређен	+ Дат	1. трпни придев
надмоћан	+ Дат / У ОДНОСУ НА Ак / НАД Инстр	који је моћнији, јачи од другог
супериоран	+ У ОДНОСУ НА Ак / НАД Инстр	1. б. који се осећа и држи себе изнад оног (оних) према коме (којима) се одређује, в. који на друге гледа с висине, охол, надувен, 2. који изражава супериорност над другима
инфериоран	+ У ОДНОСУ НА Ак	нижи, мање вредан, подређен

Табела 17

С обзиром на своју инхерентну лексичку семантику, ови придеви морају добити *обавезну допуну* којом се именује други појам у релацији.¹³⁷ Његова улога у датом односу зависи од значења самих придева. Наиме, придевима *инфериоран*, *подложен* и *подређен* исказује се да

¹³⁷ Придеви из ове поткласе могу се појавити и без обавезне допуне уколико је она позната на основу контекста.

је појам у позицији субјекта хијерархијски нижи у односу на појам у позицији допуне. С друге стране, придеви *надређен* и *супериоран* упућују на то да је појам у позицији субјекта сада хијерархијски виши у односу на другог учесника у релацији.

Никола Марковић, директор Савезног завода за информатику, приметио је да је наш образовни систем инфериоран у односу на потребе друштва у области информатике и да је неопходно прилагодити га тим потребама.

Они би се могли коментарисати у смислу да неко *неком* хоће да буде надређен и с правом се поставља питање може ли једна партија орочавати другој шта она треба да уради.

Русију ... ће Французи ... покорити као последњу европску државу која им још није подложна. (РМС)

Не буде ли испочетка такав, она ће га [мужа] учинити мекшим и *себи* подложним. (РМС)

... жена је Божјом вољом подређена мужу:

Организација рођења мора да буде потпуно подређена подводној фотграфији, што значи да је група непожељна – каже Милисављевић.

По свему судећи, развили су нумерички систем надмоћан свим постојећим, и нарочито користан у пословима статистике.

Многи сматрају да је оваква лига неопходна српском ватерполу, јер је Партизан надмоћан у односу на остале ривале.

Према значењу ове допуне (које се појављују у облику слободног датива, конструкције у *односу на* са именицом у акузативу и инструментала са предлогом *над*) јесу партиципијенти, учесници у релацији чији је положај виши или нижи у смислу вредносног, друштвеног статуса, и сл. у односу на појам у субјекатској позицији.

3.2.3.1.4. Допуне придевима за издвајање карактеристичне појединости

Појмови који се доводе у релацију помоћу придева из ове поткласе представљају с једне стране носиоца особине, који може имати ознаку живо(+)/ живо(-), а са друге стране та је особина схваћена као карактеристична појединост чијим се издвајањем заправо карактери-

ше носилац особине, при том се овако исказана особина формализује у виду *обавезне допуне*.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom}(\text{živo}(+/-))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [3A N_{\text{Ak}}]$$

карактеристичан ¹³²	+ 3A Ак	у којему се нешто огледа, долази до изражаја
специфичан	+ 3A Ак	својствен само једном предмету или појави, карактеристичан за поједину врсту, посебан
особен	+ 3A Ак / Дат	3. својствен, карактеристичан за кога или што
својствен	+ 3A Ак / Дат	који одговара коме или чему, особен, особит, карактеристичан
несвојствен	+ 3A Ак / Дат	1. који не лежи у нечијој природи, који не одговара чему; далек, туђ

Табела 18

Синтаксичка структура реченица у којима су у позицији предиката ови придеви двојака је. Појам са значењем карактеристичне појединости може заузети позицију граматичког субјекта, а носилац особине узима улогу допуне. Носилац особине може бити конкретни предмет, процес или радња или пак појам са ознаком живо(+).

Увођењем санкција тај удео се драстично смањило и настао је хаотичан проблем „одлива мозга”, карактеристичан заправо за све земље југоисточне Европе, али најдрастичнији на примеру Југославије – каже Грачанац.

и која већ има искуство и зрели однос према интерпретацији, тако да повезују интелект са јаким емоционалним изразом који је карактеристичан за словенске музичаре.

Драган Јовић је, иако ометен неколицином Звездиних играча, извео вешт ударац какав није својствен обичним фудбалерима и голман Ко-

¹³⁸ Придев *карактеристичан* може се у реализовати у реченици и без допуне, али је она и у том случају имплицирана и позната из контекста: *Др Кон каже како човек често може да се сети од кога се заразио и, уз опште симптоме, карактеристични су болови у мишићима и зглобовима* [прим. аут. ЗА ТУ БОЛЕСТ] и, наравно, *брзо ширење међу укућанима и колегама на послу*.

цић није успео ни да се помери с места када се лопта нашла у мрежи иза његових леђа.

Несистематски ризик је део укупног ризика који је својствен за поједине фирме или специфичне индустрије.

Постоји, наравно, и друга могућност која подразумева да се у позицији граматичког субјекта налази појам носилац особине, а да је допуном исказана карактеристична појединост, овога пута конструкцијом локатива са предогом *по*, односно клаузом са везником *по томе што*, који уједно представљају и критериј на основу којег се носилац особине издваја као другачији од осталих из своје класе.

У низу ланчаних реакција, „баксузни” период је карактеристичан и *по великом броју* вулканских катастрофа.

Конгрес у Дубровнику је карактеристичан, ако не и преломан, *по томе што су се над ПЕН-ом надвили много мрачнији облаци*.

Центар је особен *по много чему*.

Сама терористичка организација Албанаца је особена *по томе што она само тек подсећа на сличне терористичке организације у свету...*

По својим се карактеристикама издваја придев специфичан. Наиме, у његовој инхерентној лексичкој семантици инкорпориран је податак да се носилац особине исказане овим придевом разликује од свих осталих. Он се стога на синтаксичком плану заправо чешће реализује као пунозначни придев који добија детерминатор са значењем критерија (ПО + локатив: *Сваки град је некада имао своју шару, био специфичан по начину израде, а неки највреднији примерци завршили су у Венецији и Бечу*), а у ређим случајевима, када у први план изађе значење карактеристичан за поједину врсту, допуном бива експлицирана управо та врста.

Они у Туцовићу виде не само настављача дуге традиције сликарства „које продире у надреално” већ и тип ствараоца специфичан за Балкан као простор сусретања двеју европских култура, Истока и Запада ...

Како је саопштено из Кабинета председника Републике, у разговору је било речи о проблемима специфичним за припаднике румунске заједнице у СРЈ.

3.2.3.1.5. Допуне придевима за успостављање каузалног односа

Каузални однос или, како га Предраг Пипер назива (Пипер и др., 2005: 786–803), ситуативни оквир узрочних значења, подразумева у свом основном делу најмање три елемента: две ситуације, једну узрочну (она је заправо полазна, исходишна) и другу последичну (она је крајња), те једносмерни агентивни, узрочно-последични однос између њих (788). Узрочна ситуација својим деловањем другу ситуацију ствара, мења или укида. Податак о каузатору може бити смештен у различитим позицијама у реченици (у позицију субјекта: *Кише су изазвале поплаве*; у предикату: *Болесници су се негде заразили*; у конгруентном или инконгруентном атрибуту: *Боље припремљени студенти били су успешнији на испиту*, *Радост због победе била је велика*; у адвербијалу: *Вредно радећи, стекао је много*; у зависној клаузи: *Заспали су јер су се уморили*), а синтаксичка средства за његово исказивање подразумевају пре свега предлошко-падежне конструкције и узрочне клаузе (Пипер и др., 2005: 787).¹³⁹ Такође су ту и посебне лексеме, у нашем случају придеви, које у својој инхерентној лексичкој семантици садрже значење каузалности.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom(Živo(+)})} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex[Adj]} + \text{Compl [3A } N_{\text{Ak}}]$$

одговоран	+ 3A Ак	1. који сноси одговорност за што
саодговоран ¹³⁴	+ 3A Ак	који је заједно са неким другим одговоран за нешто

¹³⁹ Узрочном значењу посвећена је студија Милоша Ковачевића *Узрочно семантичко поље* (1986), а тим су се проблемом бавили и други аутори, пре свега Милка Ивић која је прва издвојила посебне типове узрока (1954) и Милорад Радовановић (19776) који је у својој студији посвећеној девербативним именицама у поглављу посвећеном овом значењу термилошки одредио типове узрока, а ту су и радови Михаила Стевановића (1939), Ирене Грицкат (1957), Даринке Гортан-Премк (1964), Душке Кликовац (1997), Наташе Бугарски (1999), Миливоја Алановића (2011).

¹⁴⁰ Придев *саодговоран* има социјативно значење које подразумева да постоји више од једног каузатора који су својим заједничким деловањем изазвали одређену последицу: Председник СНС је, на конференцији за новинаре, изјавио да су Стипетић, али и Месић и неки људи из СДП и ХСЛС, саодговорни *за ружне ствари* које су се догађале за време акција „Бљесак” и „Олуја” и за случајеве Медачки цеп и Пакрачка поља.

крив	+ ЗА Ак / ЗБОГ Ген / узрочна клауза	3. а. (коме, чему, у чему, за што, због чега) који је начинио нешто што не ваља, који је одговоран за неко дело, б. који је узрок, повод чему лошем
------	-------------------------------------	---

Табела 19

Појам каузатор, по правилу нека особа, налази се у позицији граматичког субјекта којем се, помоћу копулативне предикације приписује то значење, док је у позицији допуне смештен податак о последици деловања каузатора. Каузатор својим деловањем, које у реченици није експлицирано, ствара нову ситуацију. Новонастала ситуација на синтаксичком плану исказана је *обавезном допуном* у форми пре свега акузатива са предлогом *за*, али и генитива са предлогом *због* или у облику клаузе.

Из визуре банкарске елите овај свет бедника је дуго био, практично, сам крив за сопствену беду.

Оба клуба су крива због прекида.

Суд је оценио да су они криви јер су од 1994. до маја 1995. у илочком селу Бабска физички и психички злостављали хрватско становништво, ...

...како би се јасније видело да ли је бивши суботички легионар заиста одговоран за убиства због којих га оптужница терети.

Слично као и у случају његовог брата Клауса Мана, који је самоубиство извршио 1949. године, пријатељи, сведоци времена и историчари књижевности, и за *смрт* Михаела Мана говорили су да је саодговоран његов отац.

Придеви *одговоран* и *саодговоран* маркирани су када се ради о појму каузатору. Ови придеви због свог семантичког садржаја увек имплицирају да је каузатор појам са обележјем аниматности, док је придев *крив* у том погледу немаркиран. Овај придев биће употребљен без допуне уколико је податак о последици познат на основу контекста.

Јесте, ти си крив, то је истина, ти си ме нарочито гурао од себе, ти си ме избегавао у последње време, ништа те није занимало, ...

3.2.3.2. Реципрочни односи

3.2.3.2.1. Допуне придевима за успостављање просторног односа

Спацијалност као семантичко поље одликује изузетна разуђе-ност, те су и лексичка и синтаксичко-семантичка средства којима се они исказују бројна и разноврсна. Када се просторни односи исказују придевима, онда се ради о ипак ограниченом броју односа *нереципроч-ног* и *реципрочног* типа. Реципрочни однос који се успоставља приде-вима из ове поткласе укључен је у њихов семантички садржај.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom(Živo(-))}} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex[Adj]} + \text{Compl}[N_{\text{Dat}}]$$

напоредан	+ Дат	који иде, тече у истом смеру и увек на истом растојању, размаку од некога (нечега), упоредан, паралелан
паралелан	+ Дат / СА Инстр	1. који је у читавој својој дужини једнако удаљен од чега другог
симетричан	+ Дат / СА Инстр	који одговара законима симетрије, хармоничан, складан у свим својим деловима
припијен	+ УЗ Ак ¹³⁵	1. трпни придев, 2. тесно приљубљен
приљубљен	+ УЗ Ак	1. сасвим припијен уз нешто

Табела 20

Придевима овог типа исказује се положај који предметни појмови заузимају у простору један у односу на други (положај се утврђује тек у међусобном односу појмова), што имплицира присуство статичке реципрочности. Статичка реципрочност¹⁴² јесте посебна врста просторног односа у којем и локализатор и објекат локализације на исти начин учествују у конституисању датог односа (Пипер, 1986: 11). Овим при-

¹⁴¹ Облик допуне придевима *припијен* и *приљубљен* условљен је обликом рек-цијске допуне глагола *припити се* и *приљубити* са којим ови придеви стоје у семан-тичкој и деривационој вези. Семантички садржај глагола *припити се* и *приљубити* захтева конкретизацију податка о локализатору у чију се непосредну близину смешта објекат локализације, што се уочава и код наведених девербативних придева.

¹⁴² Динамичка реципрочност подразумева кретање предметних појмова, што може бити исказано само глаголима одговарајуће семантике.

девима употребљеним у основном, просторном значењу заједничко је да појмови између којих се успоставља однос представљају предметне појмове са ознаком живо(-). Придевима *приљубљен* и *припијен* овакав однос успоставља се између појмова са обележјем живо(+).

Њему напоредни диедар, ако постоји, зваћемо спољашњим диедром тога рогља. (пример преузет са интернета)

Сам патријарх Алексиј Други рекао је да Руска црква „никада није покушавала да ствара црквене управе, паралелне католичким”, да никада није имала мисионарски циљ међу католицима, ...

... ако погледате карту Париза (слика 12) приметите да је Улица Сервандони прва улица паралелна са *Улицом Феру* са источне стране.¹⁴³

Да ли бисмо се ми сами спасли или бисмо благословили свој губитак кад бисмо, ојачавши своју заблуду оном која *joj* је симетрична, приста-ли да сведемо баштину Старог света на оних десет или петнаест векова духовног сиромашења ...

Спојимо добијене тачке и ето траженог троугла А`Б`Ц` који је централно симетричан са *датим троуглом* АБЦ у односу на тачку С која је унутар троугла. (пример преузет са интернета)

Рудолф већ пет месеци није провео ноћ са Клодетом, иако је његово тело сваке вечери било приљубљено *уз њено* пред очима двеста људи. (пример преузет са интернета)

Плутао је, припијен *уз утопљеника*, неколико метара.

Ходали смо припијени *једно уз друго* и ћутали.

Један партиципијент у релацији налази се у позицији граматичког субјекта, док се други налази у функцији *обавезне допуне* у дативу, инструменталу са предлогом *са*, или пак у акузативу са предлогом *уз*. Дативска допуна садржи и податак о усмерености једног појма у односу на други, док социјативна допуна не укључује податак о усмерености чиме се истиче равноправан партнерски однос датих појмова.

¹⁴³ Присуство односа реципрочности потврђује употреба прилога *међусобно*: *На њему се јасно види да су сви упоредници међусобно упоредни, или паралелни.*

Постојећи реципрочни однос омогућава и да се оба партиципијента нађу у истој, субјекатској функцији.

3.2.3.2.2. Допуне придевима са значењем социјативности

Посебну групу чине придеви којима се означавају међуљудски односи, тачније, којим се именује какав је према квалитету и интензитету однос успостављен између учесника у датој релацији. Придевима из ове поткласе исказује се непосредни социјативни однос¹⁴⁴ типа партнерства,¹⁴⁵ што подразумева равноправно учешће партиципијената у датој релацији као и реципрочну природу те релације. У зависности од тога да ли се релација успоставља између појмова са значењем живо(+) или живо (-), издвајају се две групе придева.

Будући да је овим придевима успостављен однос између два или више појмова, а у њиховом семантичком садржају налази се и податак о квалитету тог односа, обавезна је експликација појмова у релацији. Они ће се наћи у позицији граматичког субјекта, када се формално допуна не појављује, или ће један од учесника, партиципијент, бити издвојен стављањем у позицију *обавезне допуне* социјативног значења у облику конструкције *са* + инструментал. У зависности од семантичког садржаја самих придева допуне могу носити и неке додатне семантичке компоненте. Тако допуна у дативу садржи елементе директивности, док допуна у акузативу са предлогом *за*, има и компоненту објекатског значења.¹⁴⁶

Основни модел:

$$N_{\text{Nom}(\text{Zivo}(+))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [\text{CA } N_{\text{Instr}(\text{Zivo}(+))}]$$

добар	+ СА Инстр	Овај придев развио је ново значење, тачније колокација <i>бити добар</i> с неким има значење <i>бити у пријатељским односима с неким</i> .
интиман	+ СА Инстр	4. близак, поверљив, пријатељски, срдчан

¹⁴⁴ О значењу социјативности видети у: Ивић, 1954: 164–194; Антонић у: Пипер и др., 2005: 264–271; Пипер у: Пипер и др., 2005: 701–706.

¹⁴⁵ Видети о томе: Антонић у: Пипер и др., 2005: 264–267.

¹⁴⁶ Допуном овога типа исказује се *објекат физичког или емоционалног контакта*. Детаљније о томе видети: Антонић у: Пипер и др., 2005: 206.

нераздвојан	+ СА Инстр	мн. који се не раздвајају, који су увек заједно
несложен	+ СА Инстр	а. који није сложен, који се не слаже с ким другим
близак	+ СА Инстр / Дат	3. а. који је тесно везан наклоношћу, пријатељством, присан, интиман, непосредан
заручен	+ СА Инстр / ЗА + Ак	трпни глаголски придев, не наводи се као посебна лексема, али га ми овде издвајамо у значењу <i>обавезан узајамно за ступање у брак, верен</i>

Табела 21

„Тражио сам те, јер си се хвалио да си добар *са начелником хирургије*, а све због Гаврића.

Са пијанистом Михаилом Аркадјевим нераздвојан је од 1990. године. Отад су ове две диве нераздвојне.

Наравно постоји могућност, која је дискретно остављена у области слутње, да су други Црногорци, чији је видокруг шири, у многоме несложни *са Војводом Драшком*.

Пошто је царски пар био несложен, препредени дворски евнух Јован Орфанотроп је царицу упознао са својим братом Михаилом који јој је убрзо постао љубавник, ...

Бошко ради са Шефиком, Радмила је веома блиска *са братаницама*. Крушевачки бизнисмен је, како кажу, био толико близак *бившој власти* да је могао да гради шта хоће.

... и каквим је чарима Роберт подлегао да се ожени девојком о чијој га је лепоти она лично слушала како говори без икаквог дивљења – уз то девојком већ зарученом *за његовог брата*...

Основни модел:

$$N_{\text{Nom}(\text{живо}(-))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [\text{CA } N_{\text{Instr}(\text{живо}(-))}]$$

инкомпатибилан	+ СА Инстр	који се не слаже или не иде с чим другим, неспојив, несложив
комплементаран	+ СА Инстр	допунски, допуњујући

корелативан	+ СА Инстр	који казује узајамни однос, саодносан, узајаман
удружен	+ СА Инстр	спојен, здружен, уједињен; заједнички, скупни, колективни
неповезан	+ СА Инстр	а. који није повезан, у коме нема међусобне или унутрашње везе, чији учесници не функционишу повезано
неспојив	+ СА Инстр	који се не може спојити, сложити, противречан
невезан	+ СА Инстр / ЗА + Ак	1. који није ничим везан, који нема обавеза
неупоредив	+ СА Инстр / У ОДНОСУ НА Ак	који се не може у(с)поредити, несравњив
суплементан	+ СА Инстр / Дат	који допуњује, допунски, накнадни
компатибилан	+ СА Инстр / Дат	спојив, допустив; сношљив, складан, примеран
саодносан	+ Дат	који стоји у међусобном односу

Табела 22

Истовремено, такав модел је компатибилан са тендерском продајом предузећа.

... започели друштвени процес поновног стварања цивилизованог друштва широм света који се заснива на приоритетима који нису компатибилни онима што се односе на глобални капитал.

Али, сва та злодела, чињена пуне 32 године, безначајна су и неупоредива са снагом вере и молитвама Пија Деветог, ...

Те могућности су неупоредиве у односу на оне којима располаже Хашки трибунал.

Није много поузданије ни обећање љубави, уколико се не зна чему је она као означитељ саодносна.

Готово сви придеви из ове групе у инхерентној лексичкој семантици имају као примаран податак да релација између предметних или апстрактних појмова може или не може бити успостављена. Има, ипак,

и придева који у свом значењу садрже податак и о врсти успостављеног односа. Такви су придеви *комплементаран* и *суплементан*.

На примеру употребе придева *комплементаран* уочавају се прагматички разлози за регирање допуна различите семантике. Однос који се успоставља између два појма може бити реципрочан, што указује на равноправни статус појмова у релацији. То се види из могућности да оба појма буду у позицији граматичког субјекта или пак да један од њих буде исказан социјативном конструкцијом. С друге стране, уколико један појам има хијерархијски виши положај, онда ће се тај појам појавити у форми датива са обавезним обележјем директивности.

... што значи да су та два документа **међусобно** сагласна и комплементарна.

Пројекат трогодишњег високог образовања ТВ кадрова за дизајнирање ТВ програма је комплементаран са свим постојећим програмима у овој земљи ...

Комисија за истину је комплементарна раду тог суда, а не у његовој супротности.

Труд се, најзад, исплатио јер се Хамовићев пројекат показао компатибилним и комплементарним једном другом, британском, пројекту под називом „Education for Change”.

Придев *невезан* издваја се сасвим специфичном семантиком. Наиме, пореклом трпни глаголски придев задржао је у себи елементе „пасивног” значења: *Из те кутије излазио је читав један свет невезан за постојање*,... [→ *свет који се не повезује / не доводи у везу са постојањем*]. Међутим, видимо да имплицирана предикација нема квалификативно значење, већ се квалификација врши тиме што се тај појам (не)доводи у везу са појмом у функцији допуне.

3.3. Допуне придевима са значењем психофизиолошког процеса

Веома бројну семантичку класу придева који добијају допуне чине они којима се исказује психофизиолошки процес, осећање, распо-

ложење или став неког појма. Сходно таквој општој инхерентној лексичкој семантици ових придева, појам којем се приписују дати процеси, осећања, расположења или ставови, мора имати обележје живо(+), односно обележје аниматности.

Надаље, ова семантичка категорија нужно се доводи у везу са категоријом модалности. Модалност је предмет интересовања како филозофа тако и лингвиста од античке Грчке па до данашњих дана. Преглед различитих приступа овој категорији, као и веза са блиским категоријама, даје Душанка Звекић-Душановић у уводном делу своје студије *Модалност: мотивациона модалност у српском и мађарском језику* (2011). Предраг Пипер је сматра семантичко-прагматичком категоријом која представља квалификацију коју говорно лице даје о свом исказу и/или о ситуацији која је њиме означена (Пипер и др., 2005: 636).

Модалност се може посматрати у ужем и ширем смислу. „Модалност реалности / иреалности, као модалност у ужем смислу (тзв. објективна или асертивна модалност) односи се само на представљање пропозитивног садржаја реченице као реалног или на одсуство те квалификације” (Пипер и др., 2005: 637). Врши се, дакле, квалификација исказа према одређености или неодређености његовог садржаја у односу на реалност ситуације означене исказом. Разликују се два основна типа модалности у ужем смислу: деонтичка (исказ се оцењује као потребан, обавезан, неизбежан и сл.) и оптативна (тзв. жељни начин).

Модалност у ширем смислу или тзв. субјективна модалност подразумева „сва значења квалификације коју говорно лице даје свом исказу, у којима је на разне начине истакнуто да је то квалификација говорног лица ... нпр. значење корисности онога о чему је реч, значење вероватноће да је реално оно о чему је реч, значење да говорно лице није извор информације за оно о чему је реч, или да говорно лице може исто то и другачије, одређеније именовати” (Пипер и др., 2005: 643).

Придеви са значењем психофизиолошких процеса, осећања, расположења, ставова неке особе и са различитим модалним значењима чине један велики део придева у српском језику који се у реченици реализују са различитим типовима допуна. Иако се категорија модалности везује првенствено за појмове са обележјем аниматности, издваја се једна мања група придева којим се исказује стање неког неживог, предметног појма које настаје деловањем појма који се налази у улози

допуне датог придева. Класификација придева ове семантичке класе према инхерентној лексичкој семантици умногome је била условљена семантичким улогама које у реченици имају појмови у функцији граматичког субјекта а, пре свега, у функцији допуне. У том смислу, семантичка класификација придева у корелацији је са синтаксичко-семантичком интерпретацијом елемената реченица у којима се у лексичком језгру предиката налазе придеви ове класе.

3.3.1. Допуне придевима са значењем психофизиолошког процеса изазваног референтом у функцији допуне

Придевима из ове семантичке класе приписује се особи неки физиолошки процес или пак унутрашњи психички процес изазван референтом у функцији допуне.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom}(\text{živo}(+))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [\text{HA } N_{\text{Ak}(\text{živo}(\pm))} / N_{\text{Instr}}]$$

гневан	+ HA Ак	који је пун гнева, разјарен
завидан	+ HA Ак	1. који завиди другом, пун зависти
интолерантан	+ HA Ак	неподношљив, нетрпељив
неосетљив	+ HA Ак	1. који не осећа, који је без осећаја или осећања
неотпоран	+ HA Ак	који није отпоран, који нема снаге да одоли чему (болести, утицају, тешкоћама), нежан, слаб
нетолерантан	+ HA Ак	који није толерантан, који се не одликује толеранцијом, нетрпељив, непомирљив (значење је наведено према РСЈ, будући да се овај придев не наводи у РСМ)
осетљив	+ HA Ак	4. б. (на нешто) који је врло <u>неотпоран</u> према нечему, који неповољно реагује на нешто: ~ на хладноћу, ~ на промену времена
отпоран	+ HA Ак	1. а. који испољава, који очитује отпор, б. који пружа отпор, који се бори, супротставља, в. издржљив, истрајан

резистентан	+ НА Ак	који се противи, који даје отпор, отпоран, издржљив, постојан
толерантан	+ НА Ак	који се према некоме или нечему односи помирљиво, либерално, без крутости и искључивости, трпељив, помирљив
непријемчив	+ НА Ак / ЗА Ак	није способан да нешто прими, неосетљив, туп; који нешто не прима, отпоран (нпр. према болест), имун
имун	+ НА Ак / ОД Ген	1. отпоран против неке заразне болести, 2. фиг. неосетљив, којег се што не доима, неприметљив за нешто
равнодушан	+ НА Ак / ПРЕД Инстр	1. који је без одређеног става према некоме или нечему, незаинтересован за некога или нешто, индиферентан; спокојан, хладан
занесен	+ Инстр	1. трпни придев, 2. претерано, страсно одан нечему; који изражава занос, усхићење
пасиониран	+ Инстр	страствен, одушевљен, загрејан, занесен за нечим
засићен	+ Инстр	1. трп. прид. од заситити (се), 2. загасит, угасит (у боји).
измучен	+ Инстр	трпни придев
задовољан	+ Инстр / СА Инстр / допунска клауза	1. који има оно што жели, који је задовољен у својим жељама, који не тражи више и другачије од онога што има
запањен	+ Инстр / НАД Инстр / ПРЕД Инстр / допунска клауза	РМС не наводи овај придев као посебну одредницу. Анализа грађе показује да се њиме може означити психофизиолошки процес неке особе типа: <i>јако изненађен, запрепашићен</i> .
оптерећен	+ Инстр / ОДет	1. трпни придев, 2. прожет, обузет, оптерећен нечим негативним чега се тешко ослободити
заузет	+ Инстр / ОКО Ген	1. трпни придев од заузети, 2. заокупљен неким послом, запослен
изненађен	+ Инстр / допунска клауза	који одражава изненађење, изазван изненадним догађајем

незадовољан	+ Инстр / ЗБОГ Ген / узрочна клауза	који није задовољан
изможден	+ Инстр / ОД Ген	исцрпен, истрошен, изнурен
изнурен	+ Инстр / ОД Ген	исцрпен, изморен, изможден, истрошен, уморан у највећој мери
зависан	+ ОД Ген	који зависи од кога или чега, условљен, уветован нечим; подређен, несамосталан
независан	+ ОД Ген	који не зависи ни од кога, самосталан; слободан
овисан	+ О Лок	који овиси о нечем или неком, зависан

Табела 23

Код једног броја придева тешко је искључиво према инхерентној лексичкој семантици ставити јасну границу између оних са значењем само физиолошког или само психичког процеса, јер често је језички контекст тај који утиче на процену природе процеса о којем је реч. Наиме, врста и семантика појма у позицији допуне често утиче на природу изазваног процеса.

Жене које су у нормалним околностима имуна на маларију у трудноћи лакше оболевају ...

Многима није јасно како су пропустили и постали зависни од дувана.

Из ње се искрцао старац измучен годинама и обучен у одећу какву су носили дворани покојног кнеза Веласкеса ...

... нашао сам настојатељицу бледу и изнурену болешћу.¹⁴⁷

Не можете јавности да забраните такве приче, али судија професионалац мора да буде имун на те приче, ...

Кроз Глишину бележницу Миливоје Глишић, колумниста и уредник НИН-а није имун од новинарских слабости.

... био је љубоморан, плашио се да његов ауторитет не буде нарушен и да не постане зависан од своје љубавнице.

Ишло се на то да народ, измучен бомбардовањима, неће да подржи садашње руководство.

¹⁴⁷ У овој групи примера придевима су исказани физиолошки процеси.

Облепљен и изнурен његовим убеђивањима, Журајица је пристао да остане још једну сезону.¹⁴⁸

На значење придева *зависан* утиче и то да ли се као допуна појављује генитивна конструкција са предлогом *од* у значењу каузатора одређеног процеса (било са ознаком живо(+)) било са ознаком живо(-)) које се приписује носиоцу процеса у позицији граматичког субјекта. Али ако се као допуна појављује двочлани заменички израз са реципрочним значењем: *један од другог*, придев добија нову семантичку компоненту – значење реципрочности, што имплицира да два појма у истој синтаксичкој функцији, функцији граматичког субјекта, истовремено јесу и носиоци процеса и изазивачи датог процеса.

Ипак, може се рећи како је појединим придевима могуће исказати само психички процес, осећање односно расположење неког појма изазвано природом или акцијом коју врши појам каузатор. Такви су придеви: *задовољан, занесен, запањен, засићен, заузет, изненађен, незадовољан, неосетљив, непријемчив, оптерећен, пасиониран, равнодушан*.

... „после тога бићете запањени да се толико нових мисли, никада досад изречених, породило у вама”.¹⁴⁹

Кућевни поглед на свет превасходно је засићен *политиком*.

Карамарковић једва да пољуби своју малу жену, толико беше заузет *сином*.

Он је рекао да је изненађен да је *Коштуница* пре месец дана имао само четири посто присталица, а да сада има 34 одсто.

Када је био млад (и сада је) био је пасиониран *екстремним спортовима*.

Нико не остаје равнодушан пред овим „музејским експонатом” који још увек ради као „на почетку каријере” с краја 19. века.

¹⁴⁸ У овој групи примера придевима су исказани психички процеси.

¹⁴⁹ Функцију комплемента врши допунска клауза са каузативним значењем.

Придеви којима се субјекатском појму приписује неки физиолошки процес јесу: *изможден, измучен, интолерантан, нетолерантан, резистентан*.

Изможден од болова у прсима, замолио сам у редакцији да ме пусте да мало одремам на двоседу, очи ми се саме склапају од температуре.

Лара је *интолерантна на протеине* крављег млека и то јој је установљено тестом у 9. месецу.

Семантичке карактеристике конструкција са узрочним значењем битно се међу собом разликују према природи самих појмова који ту улогу имају, према начину на који делују на неки појам, и јасно према резултатима свог деловања.

Узрочно семантичко поље Милка Ивић (1954а) поделила је на два основа типа: активни и пасивни, с обзиром на начин на који узрочник делује на неки појам. Активни узрок имамо у ситуацији када узрочне конструкције садрже појам који је *активни* проузроковач, односно својом појавом или природом изазива вршење радње, или даје подстрека за вршење те радње, а пасивни када се дати појам схвати као нешто што само *индиректно* има везе са изазивањем неке радње, у том смислу да се појављује као прва, почетна појава у низу збивања која су довела до вршења дате радње. Уколико се ради о активном проузроковачу, у зависности од његове природе и начина на који делује, разликују се два подтипа: појам *изазивач* неког стања који својом природом и својом појавом изазива *спонтану реакцију* и појам *подстрекач* који својим особинама утиче на вољни моменат, који *подстиче* на вршење радње (обично се ради о *унутрашњим побудама* које доводе до реализације неке акције). Милорад Радовановић (1977а: 129) термилошки је прецизирао ову поделу употребивши термине *индиректни*, односно „пасивни” узрок и *директни* или „активни” узрок, а за појмове које Милка Ивић назива изазивачима датог стања и оне који представљају унутрашњу побуду која подстиче „свесну” акцију, предлаже одговарајућа термилошка решења: *ефектор* и *стимулатор*.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Даља бављења категоријом каузативности за резултат имају издвајање различитих типова и подтипова којима је као основа послужила категоризација Милке Ивић. Видети: Радовановић, 1977; Милошевић, 1984–1985, 1985, 1986, 1986а;

У нашем корпусу уочене су падежне и предлошко-падежне конструкције различитих синтаксичких функција и различитих семантичких типова општег значења каузалности. Оно што је заједничко свим реченицама у којим се у позицији предиката налази неки од наведених придева јесте то да се у позицији граматичког субјекта реченице налази појам са значењем носиоца процеса или осећање, јасно са обележјем живо(+), са изузетком метафоричне употребе придева, када субјекатски појам има ознаку живо(-).

Само неколико придева означавају стање неке јединке настало директним деловањем референта у позицији допуне без утицаја његове воље или свести: *зависан*, *изможден*, *изнурен*, *имун*, *независан* и *овисан*. Ови придеви као допуну добијају конструкцију *од* + генитив или локатив са предлогом *у* а са значењем *ефектора*, који може имати ознаку живо(+) и живо(-).

... био је љубоморан, плашио се да његов ауторитет не буде нарушен и да не постане зависан од своје љубавнице.

Због тога што си био зависан од аутомата, што је, узгред буди речено, најглупља ствар за коју сам икада чуо.

Изнурена од плача и увреда које је дала и примила, Офелија је отишла на спавање, решена, што је и рекла, да јој то буде после ...

„Јанковић ми прича да је његова трупа неспремна за офанзиву, јер су људи изнурени од лежања у рововима.”

... упозоравају да „Балкан још увек није имун од *вируса* који угрожава евроатлантске вредности на овим просторима”, изјавио је министар Керим.

... и генерални директор УНЕСКО-а Кодчиро Мацура позвали су владе у свету да поштују медијске слободе, а новинаре да остану независни од политичких утицаја и поштују професионалну етику.

Стивен је луд за њим. Овисан је о њему.

Сваки четврти грађанин Србије овисан о алкохолу.

Краљ ... постаде сасвим одвисан од великаша.

Свакако највећи број придева као допуну добија предлошко-падежну конструкцију *на* + акузатив. Даринка Гортан-Премк (1963–1964: 446–449) говорећи о врстама узрочног значења, наводи да је узрок исказан овом конструкцијом само *повод*, *мотивна акција*, а не прави узрок. Нада Арсенијевић сматра да се овом конструкцијом исказује индиректни, пасивни узрок са значењем *повода*, односно активности које су непосредни повод за реакцију, чији се прави узроци могу, али и не морају наћи у ширем контексту (Арсенијевић, 2003б: 238–239). Придевима који добијају ову врсту допуне исказује се процес, а појам који тај процес изазива одредићемо као *индиректни узрок*.

Жене које су у нормалним околностима имуне на маларију у трудноћи лакше оболевају од ове болести зато што је плацента омиљена „мета” једног од паразита који је ...

Не можете јавности да забраните такве приче, али судија професионалац мора да буде имун на те приче, ...

Лара је интолерантна на протеине крављег млека и то јој је установљено тестом у 9. месецу.

Уз то треба знати да су кактуси неотпорни на болести и паразите.

А они су се за то време обогатили од крви и суза милиона, поврх свега власт их је опила, претворила у монструме, сурове извитоперене мучитеље-капое и јаничаре непријемчиве на било какву логику или разговор. А и сви су осетљиви на малу децу.

Други Егон, онај из сећања и у њему, био је отпоран на време и догађаје.

Пажња, наравно, треба да се посвети и оним трансгеним биљкама које су генетички тако „припремљене” да постану резистентне на инсекте.

Деца рођена током октобра и новембра изложена су двоструко већем ризику да буду нетолерантна на неку храну пре четврте године него малишани који рођендане славе у јуну или јулу.

Допуна у инструменталу са узрочним значењем посматрана је у литератури на различите начине. Владислава Ружић наводи да се придевима који добијају слободни инструментал као допуну исказују посебна стања носилаца у која они доспевају посредством *омогућивача*¹⁵¹ о чему реферише допуна (2006б: 240). С друге стране, Ивана Антонић ову падежну конструкцију одређује као каузални детерминатор уз предикације којима се исказује неко човеково унутрашње психолошко стање / расположење (Антонић у: Пипер и др., 2005: 270), или пак као експликативни инструментал уз придеве исте семантике, при чему се именица у инструменталу, по правилу девербативна, може развити у клаузу са везником *како* (Био је задовољан својим радом → Био је задовољан како ради). Будући да су то придеви којима се изказују психофизиолошки процеси који се код носиоца процеса догађају без његове воље, закључићемо да се ради о директном узроку типа *ефектор*.

Свако је био задивљен и запањен чињеницом да су јој све женске слабости, па можда и већина људских слабости, биле стране...

Краја нема и грађанин, нарочито ако није одавде, остаје запањен пред дилемом: како су дошли до моје адресе?

...био је то такав зналац уметности, такав ерудита, да сам био – запањен над оним што ми је то његово дело у ондашњем Мостару моје младости пружило!

Запањен сам да неко на овај начин напада на институцију нашег новинарства

Просто сам био запањен *што ми се враћа отприлике колико и уложим*.¹⁵²

Кућевни поглед на свет превасходно је засићен политиком.

Само уз доста добре воље и ако нисте измождени жегом и одсуством вегетације, можете поверовати да је описана пустиња била станиште неког Бога.

¹⁵¹ Значење *омогућивача* јесте тип значења средства, што се види из примера: *ја сам задовољна брзином изградње пута* → *ја сам задовољна тиме што се пут брзо гради*.

¹⁵² Допуна са значењем ефектора реализује се помоћу различитих синтаксичких средстава, што управо потврђују допуне придеву *запањен*.

Тако смо живели прилично удобно, али се мој отац, измучен тим несрећама, тешко разболео и у року од годину дана растао са овим светом.

... нашао сам настојатељицу бледу и изнурену болешћу.

Када је био млад (и сада је) био је пасиониран екстремним спортовима.¹⁵³

Важно је уочити да је у појединим случајевима присутна интерференција узрочног значења и значења омогућивача, услова, квалификације, квантификације, начина, времена.¹⁵⁴ То се најбоље уочава када се као допуне придева појављују допунске клаузе са додатним семантичким компонентама које утичу на избор и облик везника. Погледајмо то на примерима допуна придева задовољан.

Зна да то данас не иде ни лако ни брзо, али важно му је јер је први пут у животу заиста задовољан тиме што је написао.

Не знам како ће наши проћи у конкуренцији сениора, али ја сам задовољан какву селекцију има Луксембург.

Изузетно сам задовољан како моји студенти приступају музици.

Истакавши да су свуда у свету премијери „потрошна роба”, Булатовић је рекао да онда човек може бити задовољан ако да макар мали допринос бољитку своје земље.

Сасвим је задовољан када се неке допадне резултат његове стваралачке грознице.

Погледамо ли синтаксички статус свих посматраних каузалних допуна, уочићемо да се ради о факултативним допунама будући да се придеви овог значења могу у другачијем контексту употребљавати и без допуна. Изузетак представљају придеви имун и овисан. Стања која су њима означена захтевају да буду конкретизована тако што се обавезном допуном експлицира њихов непосредни изазивач. То се исто

¹⁵³ Пример преузет са интернета.

¹⁵⁴ У *Синтакси савременог српског језика* (Пипер у: Пипер и др., 2005: 800–803) указује се на интерференцију узрочног и неких других значења (просторно, временско, поредбено-начинско, условно, циљно, инструментално, околностно, поредбено-околностно, градационо-квалификативно), али се не указује на интерференцију са значењем *основа* или *критерија*. О интерференцији са овим значењем говорио је Милорад Радовановић (19776, 88).

односи и на придев *зависан* када се њиме некој особи приписује физичка зависност.

3.3.1.1. Допуне придевима са значењем физичког стања неживог, предметног појма изазваног референтом у функцији допуне

Један део придева из претходне класе има и значење физичког стања предметног појма изазваног природом или деловањем референта у функцији допуне. Ради се о придевима: *засићен*, *неотпоран*, *осетљив*, *отпоран*, *резистентан*, *толерантан*. У зависности од тога колико се настало стање сматра трајним, значење придева овог типа може се посматрати и као особина предметног појма.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom}(\text{живо}(-))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [\text{HA } N_{\text{Ak}(\text{живо}(-))} / N_{\text{Instr}}]$$

Факултативне допуне у акузативу са предогом *на* или у виду слободног инструментала имају значење *индиректног узрока*. Анализа корпуса показала је да уколико се неким од наведених придева исказује стање које настаје увек када је одређена природна појава присутна, она може бити схваћена и као особина датог појма:

Овај материјал посебно је неотпоран *на деловање* горива минералног порекла.

... снег ми не би више упадао у рукаве јакне, квасио рубове поткошуље, џемпера и, што је најгоре, ручни сат, осетљив *на влагу*.

Прион је отпоран *на загревање и нормалну температуру* кувања, па и *на више температуре* попут оних које се користе у стерилизацији, ...

Међутим, оно што данас забрињава јесу неки облици туберкулозе резистентни – отпорни *на постојеће познате лекове*, тако да свету не прети опасност од класичне већ управо од оних облика ...

То је мишић толерантан *на притисак* и треба га искористити за ношење тежине.. он је примарни дорзифлексор глежња.

За време третмана у Сланој Соби пацијент удише ваздух засићен аеросолом сувог натријум хлорида који има антибактеријска, анти-упална, мукокинетичка и ...

3.3.2. Допуне придевима са значењем осећања или расположења усмереног ка неком референту

Једну од свакако најбројнијих семантичких класа сачињавају придеви којима се исказују осећања или расположења која се усмеравају ка неком референту, која се преносе на неки референт, односно која се усмеравају према некој особи, предметном или апстрактном појму. С обзиром на овакву употребу придева, можемо говорити о присутности семантичке компоненте „транзитивности”. Поменули смо већ да се транзитивност као категоријално својство везује првенствено за глаголе. Милка Ивић (2005: 1–2) указује на чињеницу да се у другој половини 20. века, прецизније од почетка седамдесетих година, у светској лингвистици све чешће овај појам везује и за друге врсте речи. Ауторка подсећа да је Золотова приметила да именице као *парче* или *брат* обавезно захтевају уз себе одговарајућу допуну (Золотова, 1973: 46, наведено према Ivić, 2005: 1), а да је Меколи (McCawley) указао на паралелизам који постоји између дистинкције транзитиван / интранзитиван глагол и разликовања „прелазних” именица као што су енглеска именица *wife* (= супруга), која уз себе тражи обавезну допуну, и „непрелазних” именица типа *woman* (= жена, женско биће), која не захтева допуну (McCawley, 1973: 247, наведено према Ivić, 2005: 1). Реј Џекендоф (Jackendoff, 1983: 59) такође уочава код појединих именица и придева способност управљања другим елементима у реченици (*the author of the book* = аутор те књиге, *angry at Sam* = љут на Сема). Говорећи о придевима са значењем особине која се заснива на одређеном облику понашања, већ смо показали да се транзитивност и те како доводи у везу са придевима.

Обавезна семантичка компонента предиката чије лексичко језгро попуњавају ови придеви јесте *усмереност*, *директивност*, *управљеност*. Носилац осећања или расположења обавезно има ознаку живо(+), а појам према коме се дата осећања и расположења упућују може представљати неку особу, али и предметни и апстрактни садржај.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom}(\text{živo}(+))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex[Adj]} + \text{Compl [ПРЕМА } N_{\text{Dat}(\text{živo}(+/-))} / N_{\text{Dat}(\text{živo}(+/-))}]$$

безосећајан	+ ПРЕМА Дат		који је без осећања, неосетљив; хладан
болећив	+ ПРЕМА Дат		сажаљив, нежан, мека срца
злобан ¹⁴⁸	+ ПРЕМА Дат		који је испуњен зломом, пун злобе, који испољава, изражава злобу; злурад, пакостан
индиферентан	+ ПРЕМА Дат		1. који не мари, који не суделује, равнодушан
индолентан	+ ПРЕМА Дат		равнодушан, немаран, лен
интолерантан	+ ПРЕМА Дат		неподношљив, нетрпељив
милосрдан	+ ПРЕМА Дат		који је пун милосрђа, самилости, милостив
незахвалан	+ ПРЕМА Дат		1. који се не обазире на учињено добро, који није захвалан
немилостив	+ ПРЕМА Дат		који нема милости, немилосрдан; који нема љубави, нељубазан, непријазан
неосетљив	+ ПРЕМА Дат		1. који не осећа, који је без осећаја или осећања
неотпоран	+ ПРЕМА Дат		који није отпоран, који нема снаге да одоли чему (болести, утицају, тешкоћама), нежан, слаб
нерасположен	+ ПРЕМА Дат		2. рђаво, непријатељски расположен, нетрпељив (према коме, чему)

¹⁵⁵ У РМС наведен је један пример преузет из дела Радоја Домановића у којем се као допуна овом придеву појављује конструкција *на* + акузатив. Због тога што у нашем корпусу није уочен ниједан пример употребе ове конструкције у том значењу, ова конструкција није укључена у анализу.

нетрпељив	+ ПРЕМА Дат		који није трпељив, нетолерантан, искључив
обавезан	+ ПРЕМА Дат		3. који осећа обавезу за добротинство, захвалан
одбојан	+ ПРЕМА Дат		1. који одбија, који изражава негативан однос према коме или чему; нељубазан, хладан
окрутан	+ ПРЕМА Дат		немилосрдан, суров, свиреп
осетљив	+ ПРЕМА Дат		4. б. (на нешто) који је врло неотпоран према нечему, који неповољно реагује на нешто
пажљив	+ ПРЕМА Дат		1. б. који је пун пажње према коме, услужан, предусретљив
пријазан	+ ПРЕМА Дат		а. наклоњен, пријатељски расположен, б. љубазан, уљудан, учтив, услужан
равнодушан	+ ПРЕМА Дат		1. који је без одређеног става према некоме или нечему, незаинтересован за некога или нешто, индиферентан; спокојан, хладан
резервисан	+ ПРЕМА Дат		који се не изјашњава, који стоји по страни; уздржан
резистентан	+ ПРЕМА Дат		који се противи, који даје отпор, отпоран, издржљив, постојан
сажаљив	+ ПРЕМА Дат		који показује, који одражава сажаљење, самилостан, сажалан, жалостив
самилостан	+ ПРЕМА Дат		који осећа самилост према самом себи
саосећајан	+ ПРЕМА Дат		који има осећања, испуњен осећањем, којим се показује, изражава осећање
сервилан	+ ПРЕМА Дат		а. који је преко мере услужан, покоран, понизан
суревњив	+ ПРЕМА Дат		завидљив, љубоморан, злобан, пун зависти

толерантан	+ ПРЕМА Дат		који се према некоме или нечему односи помирљиво, либерално, без крутости и искључивости, трпељив, помирљив
милостив	+ ПРЕМА Дат / Дат		1. а. који је добра срца, који има (са)милости, сажаљења према некоме
наклоњен	+ ПРЕМА Дат / Дат		1. трпни придев, 2. а. склон, предиспониран, слаб, неотпоран према чему
неверан	+ ПРЕМА Дат / Дат		1. који није веран, који не држи задату реч; који крши брачне, вереничке и сл. обавезе, који није веран у љубави
отпоран	+ ПРЕМА Дат / Дат		1. б. који пружа отпор, који се бори, супротставља
нехајан	+ ПРЕМА Дат / СПРАМ Ген		немаран, равнодушан, неосетљив
имун	+ ПРЕМА Дат / ЗА + Ак		2. фиг. неосетљив, којег се што не доима, неприметљив за нешто
уздржан	+ ПРЕМА Дат / У ПОГЛЕДУ Ген / О Лок		1. трпни придев, 2. уздржљив
веран	+ Дат		1. пун верности, поуздан; привржен, одан
вичан	+ Дат		1. навикнут
завидан	+ Дат		1. који завиди другом, пун зависти
лојалан	+ Дат		који се држи закона, исправан; искрен, поштен, одан
неблагодаран	+ Дат		незахвалан
нелојалан	+ Дат		који није лојалан, неисправан, непоштен
ненаклоњен	+ Дат		који није наклоњен коме или чему, нетрпељив

непокоран	+ Дат		који неће да се покорава, непослушан; који не трпи стеге, неукротив
несклон	+ Дат		који нема склоност према коме, чему, ненаклоњен; противан
одан	+ Дат		1. трпни придев, 2. привржен, веран, 3. који има склоност, страст, слабост према чему
покоран	+ Дат		б. који исказује, изражава послушност, побожност, смиран, поуздан
предан	+ Дат		1. трпни придев, 2. а. одан, привржен коме или чему, веран
привржен	+ Дат		одан, веран коме
приљубљен	+ Дат		2. који је одан, пун љубави
рад	+ Дат		3. који је наклоњен (некоме или нечему), који воли (некога или нешто)
склон	+ Дат		2. пријатељски расположен према некоме; саосећајан
настројен	+ ОДет	+ ПРЕМА Дат / СПРАМ Ген	1. духовно усмерен, оријентисан; обузет одређеним расположењем, расположен
расположен	+ ОДет	+ ПРЕМА + Дат / У ПОГЛЕДУ Ген	3. који заузима извесан став, настројен у извесном смислу
независан	+ У ОДНОСУ НА Ак		који не зависи ни од кога, самосталан; слободан

Табела 24

Као основни тип допуне ових придева издваја се слободни датив и датив са предлогом *према* будући да је, као што смо рекли, у предикату присутно обележје усмерености, што је једно од основних обележја датива и што га чини непосредним корелатом акузатива из групе цен-

тралних падежа у систему (Антонић у: Пипер и др., 2005: 176–177). Ову дативску допуну према значењу одредићемо као *објекат упућивања*.

Ивана Антонић наводи у поглављу у *Синтакси савременога српског језика* посвећеном синтакси и семантици падежа да је датив у моделу са прелазним глаголом директивног типа у функцији индиректног објекта, док је у моделима са непрелазним глаголом, именицом или придевом овај директивни датив експликативна семантичка допуна „у својству, у најширем смислу схваћеног, *објекта-циља* статичке или динамичке усмерености” (Антонић у: Пипер и др., 2005: 182).

И после рата остао је веран *Краљевчанима*.

Такву свест имаће само хомо либералис, либералан човек, неко, ко је приватно и јавно веран *поретку* разноврсности.

А када би неко изашао из аута да се одбрани од тих напасника, они би сви у глас закукали као им кршиш људска права и како си нетрпељив *према ромима*.

Био је нетрпељив *према лажним вредностима*, луксузу и људској похлепи, и у својим је песмама критиковао друштво.

Овој групи припада читав низ у води растворљивих витамина, доста отпорних *према топлоти*, од којих сваки има посебну улогу у телу.

Колико се чини да је та антикомунистичка маса била отпорна *основном апарату* режима после 1945. толико је она била несвесна да је тим и таквим својим антикомунистичким ставовима ...

Осим што је у том периоду себи доделио огроман службени стан од 180 квадрата, био је пажљив и *према свом возачу Миленку Ћитићу* додељујући му службени стан од 50 квадрата, ...

“Православни” екуменисти не би требало да се заварavaju да ће, када куцне час уједињења, „Екуменистички савет цркава” бити особито пажљив *према Православној цркви* и да ће уважавати њене догмате и каноне.

... подела радника на оне „одане *Панићу* из ICN-a”, а њих је око 400 који раде на одређено време до 90 дана, и „нелојалне *Панићу*, раднике Галенике”, којих је 2750 и који никада нису напуштали своју фабрику.

Специфичне синтаксичко-семантичке особености показују придеви *настројен* и *расположен* којима се само исказује да носилац осећања, расположења поседује осећање или расположење, али се у њиховој семантичкој бази не налази податак о врсти или квалитету тих осећања. Стога они морају у том смислу најпре бити конкретизовани употребом обавезног детерминатора одговарајуће семантике, а тек онда допуњени податком о томе према коме се то осећање или расположење упућује.

И поред тога, чини се да је овај аналитичар, умногоме *апологетски настројен* према актуелној спољној политици Бушове администрације, и даље врли приврженик борбеног култа бога Марса.

Јер, његови су филмови често исувише лични, бурлескни и критички *настројени* *спрам често успаваног шведског друштва* ...

Мислим да сам чак претерано *пријатељски* *расположена* према медијима...

Председник Српске радикалне странке др Војислав Шешељ изјавио је јуче, приликом гласања, да је „*оптимистички* *расположен* у погледу изборних резултата СРС”.

Посматране допуне у највећем броју случајева представљају *факултативне допуне*, будући да се већи део ових придева може употребити и без њих, при чему долази и до суштинске промене у самом значењу придева. Већ смо помињали да многи од придева са значењем особине неререференцијално употребљени означавају особину неког појма у општем смислу, док употребљени са одговарајућим допунама мењају своје значење тако што се сада њима исказује особина појма која се испољава само у појединим ситуацијама, што је са прагматичке стране свакако релевантно. Придеви којима се исказују људска физиолошка и психичка стања, осећања, расположења, употребљени без одговарајуће допуне, у овом случају објекатске, постају придеви којима се такође исказује особина неког појма.

Оркестар је овде веома *пажљив*, контролисан, не напушта „пиано” динамику да не би надгласао солисту.

Свестан вредности свог научног дела и места које има у борби против фашизма, достојанствен и непокоран као и житељи легендарног Стоца, није хтео да дозволи непријатељу да ликује над њим, ...

Милан Бурсаћ, леп, млад, дрзак, мио и окрутан, увек је био окружен лепим девојкама.

Више пута смо до сада указали на утицај језичких и нејезичких фактора на значење које придеви имају у конкретним реченицама. Тако, на пример, придеви *уздржан*, *индиферентан* и сл. имају значење осећања или расположења која се усмеравају неком појму уколико је тај појам нека особа, али, ако се ради и предметном или апстрактном појму, онда придеви имају значење става или мишљења које појам у позицији субјекта има у вези са тим појмом.

Оно што ипак нисмо очекивали била је изјава Младена Радуловића, који је последњих дана био уздржан *према Анабели*, ...

... сведок Зоран Вукојевић Вук, који је рекао и да је Калинић због тога био веома одан Шиптару, али уздржан *према осталим земунцима*.

После првог парења, под утицајем вазопресина, мужјак постаје индиферентан *према свим женкама*, осим према једној.

Јапан је још уздржан *према предлогу* да се део златних резерви Међународног монетарног фонда прода, ...

Међутим неки делови садашње власти и неке странке владајуће коалиције су уздржаније *према Месићевој одлуци*.

Уколико и убудуће полиција буде индиферентна *према оваквим случајевима*, предузећемо мере да се сами ефикасно заштитимо од криминалаца, мафијаша и убица

Семантика самих придева релевантан је фактор приликом одабира појмова са којима ће се дати придеви комбиновати. Тако придев *сервилан* исказује расположење, осећање које се упућује појму који се вреднује као ауторитет у неком смислу. Придев *предан* упућује на осећање које нека особа има према некој активности, радњи. А када је нека особа *болећива*, онда се то њено осећање усмерава по правилу према некој другој особи или према неком колективу или групи људи. С друге стране, придеви општијег значења, какав је на пример придев

равнодушан, немају ограничења те врсте. Ово је свакако важно синтаксичко-семантичко, и пре свега, лексичко и прагматичко питање које захтева посебну, знатно исцрпнију и подробнију анализу. Тај велики посао остаје за неке друге прилике, будући да се колокабилности и различитим видовима спојивости речи, посебно се то односи на придеве, у србистици до сада придавало свакако недовољно пажње.¹⁵⁶

3.3.2.1. Допуне придевима са значењем осећања или расположења усмереног ка неком референту, а изазваног каквом радњом објекта

Издавају ове семантичке поткласе придева има првенствено синтаксичку оправданост. Ради се о придевима са значењем психофизиолошког процеса, осећања или расположења неке јединке који се упућују другом појму – објекту упућивања. Оно што их разликује од осталих придева овог типа јесте чињеница да се ради о дворекцијским придевима. Као друга обавезна допуна појављује се појам каузатор, али се овога пута ради о акцији или радњи коју објекат упућивања врши.¹⁵⁷ Објекат упућивања не мора бити експлициран и то превасходно уколико је познат из контекста или је уопштен односно неодређен. Може остати неисказана и допуна са значењем каузатора, позната из контекста.

Основни модел:

$N_{Nom(\text{živo}(+))} + V_{SemiCop/Cop} + Lex[Adj] + Compl [N_{Dat(\text{živo}(+))}] + Compl [HA N_{Ak} / 3A N_{Ak} / CI]$

благодаран	+ Дат	+ НА Лок / ЗА Ак / узрочна клауза	1. захвалан; којим се исказује захвалност
захвалан	+ Дат	+ НА Лок / ЗА Ак / узрочна клауза	1. који је пун захвалности, у коме се огледа захвалност

Табела 25

¹⁵⁶ Важан допринос проучавању колокацијских односа пружила је Јасмина Дражић својом студијом *Лексичке и граматичке колокације у српском језику* (2014).

¹⁵⁷ У наредном одељку биће анализирани једнорекцијски придеви чија допуна обједињује ове две допуне, тачније, допуном је исказан појам који је истовремено и каузатор стања осећања или расположења и објекат према коме се настало стање, осећање или расположење упућује.

... иначе директор програма СКРМ у Сарајеву, и ми учесници остајемо **му благодарни** на спретном и надасве надахнутом вођењу дискусија, које су на махове биле ватрене.

Будимо, дакле, **благодарни Богу** за сва добра која нам даје и чини.

Међутим, благодаран сам *и* **самоме грчком народу и Цркви**, који су ми показали шта је то живо тело Христово, ...

Неизмерно смо **благодарни на труду** који је уложио на изградњи поверења и јединства код свештенства и верника ...

Морам рећи, без пригодне куртоазије, да сам **захваљан жирију** на *исказаној храбрости*.

Свети Сава је свакако **Византији** био **захваљан** за *аутокефалију*, али његов извор духовности није био у Цариграду већ у Светој Гори Атонској.

Дужност капитена доноси и част и одговорност, **захваљан** сам *на поверењу* које ми је указано, мада морам да истакнем да нисам једини који сам га заслужио.

Надам се да ћу једног дана моћи да му се одужим. **Захваљан** ћу **му** увек бити.

3.3.3. Допуне придевима са значењем психофизиолошког процеса проузрокованог референтом у функцији допуне и усмереног ка том референту

Приликом класификације придева према њиховој инхерентној лексичкој семантици појавио се проблем који се тиче поимања и тумачења односа који постоје у узрочно-последичној вези два или више појмова. Када су у питању човекови психички процеси и осећања, тешко је јасно разграничити оне ситуације у којим је исказан њихов изазивач од оних у којим један појам јесте истовремено и изазивач и објекат према којем се та осећања, процеси и расположења усмеравају. Не желећи да залазимо у поље психологије и природу психофизиолошких процеса и људских емоција, посегнули смо за синтаксичко-семантичким критеријумом, односно узели смо у обзир пре свега форму саме допуне, као и значење како управног придева тако и појма у позицији допуне. Као резултат тога издвојена је посебна поткласа придева којима се исказују човекови психофизиолошки процеси и осећања усмерена према референту који је истовремено и изазивач датог стања или осећања.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom}(\text{živo}(+))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [\text{HA } N_{\text{Ak}}]$$

бесан	+ HA Ак	2. љутит, гневан, 7. насртљив, похотљив
гадљив	+ HA Ак	1. а. који се лако гади, коме се лако згади. б. који показује гађење. 2. који осећа одвратност
лаком	+ HA Ак	који има јаку жељу, страст да се нечега домогне, да присвоји, стиче што већу количину нечега, коме никада није доста нечега, похлепан; жељан, жудан
љубоморан	+ HA Ак	који осећа или изражава љубомору
љут	+ HA Ак	2. а. незадовољан, нерасположен због каквог догађаја или чијег држања, поступка, срдит, гневан
равнодушан	+ HA Ак	1. који је без одређеног става према некоме или нечему, незаинтересован за некога или нешто, индиферентан; спокојан, хладан
сажаљив	+ HA Ак	који показује, који одражава сажаљење, савестан, сажалан, жалостив
слаб	+ HA Ак	8. који има склоност, страст према чему (обично негативном)
сурењив	+ HA Ак	завидљив, љубоморан, злбан, пун зависти
осетљив	+ HA Ак	4. б. (на нешто) који је врло неотпоран према нечему, који неповољно реагује на нешто
навикнут ¹⁵¹	+ HA Ак / допунска клауза	Овај придев не наводи се у РМС, али се негирани, антонимски облик наводи.
ненавикнут	+ HA Ак / допунска клауза	1. који није навикао на што
неосетљив	+ HA Ак / ЗА Ак	1. који не осећа, који је без осећаја или осећања

¹⁵⁸ Обликом трпни глаголски придеви *навикнут* и *ненавикнут* због снажно изражене семантичке везе са глаголом *навикнути*, имају исту реакцију као и глагол: конструкцију *на* + акузатив и допунску клаузу.

нехајан	+ НА Ак / ЗА Ак	немаран, равнодушан, неосетљив
похлепан	+ НА Ак / ЗА Инстр ¹⁵²	1. који јако, нестрпљиво тежи да задовољи своју жељу, грамзив, лаком; који никада није задовољан оним што има, што је постигао
луд	+ ЗА Ак	у изразима типа <i>луд за неким или нечим</i>
пациониран	+ ЗА Ак	страствен, одушевљен, загрејан, занесен за нечим

Табела 26

Сви наведени придеви семантички се могу довести и везу са глаголима са значењем емоционалних стања¹⁶⁰ који као допуну добијају нетипични предлошки објекат: акузатив са предлозима *на* и *за*. Емоција се, дакле, усмерава и преноси на појмове различитих значења, то могу бити људи и остала жива створења, предметни и апстрактни појмови, па чак и радње. Стога се и допуне истог облика уз придеве ове семантике могу одредити као објекатске са обележјем усмерености, управљености. Истовремено, сва су та стања примарно изазвана природом или деловањем објекатског појма.¹⁶¹ Према значењу ове допуне представљају *објекат емоционалног процеса*. Појам у функцији допуне је особа која својим акцијама изазива дати процес или осећање,

¹⁵⁹ Допуне придеву похлепан, *на* + акузатив и *за* + инструментал, имају исто значење објекта емоционалног процеса тачније објекта жеље, али акузативна се конструкција издваја по додатној компоненти усмерености: Ако је неваљалац похлепан на злато, уреду, он ће добити своје следовање у злату; Не буди похлепан *за славом*.

¹⁶⁰ У својој студији о предлошком акузативу Нада Арсенијевић (2003: 143–170) поделила је објекатске допуне у глаголској синтагми према семантици управног глагола, и том приликом између осталих издвојила објекатске допуне које се појављују уз глаголе интелектуалних и емоционалних процеса и стања. Паралеле се могу повући између тих глагола и њихових објекатских допуна са придевима истог значења и њиховим допунама. О функцији објекта видети и: Арсенијевић, 2012.

¹⁶¹ Михаило Стевановић наводи да је већина медијалних повратних глагола који означавају унутрашња стања или расположења непрелазна, али да има и неправих прелазних. Ови глаголи добијају као допуну неправи објекат који је заправо изазивач датог стања (Стевановић, 1961–1962: 34–37). Нада Арсенијевић показала је на примерима *заљубити се* и *волети* нераскидиву везу између нашег схватања унутрашњих процеса и стања и синтаксичких јединица које користимо да бисмо их исказали (Арсенијевић, 2006: 71–83).

односно неки предметни или апстрактни појам који својом природом утиче на носиоца процеса или осећања. Елементи семантичког садржаја придева утичу на то да ли се у функцији допуне може појавити референт са обележјем живо(+) (уз придев *љут*) или живо(-) (уз придеве *гадљив, лаком, навикнут, ненавикнут, неосетљив, непријемчив, пасиониран, похлепан, равнодушан*), или пак то обележје није релевантно (уз придеве *бесан, луд, љубоморан, сажалив, слаб, суревњив*).

Саме допуне придевима због могућности њиховог изостављања углавном спадају у категорију *факултативних*, али када допуњавају придеве који стоје у семантичкој и деривационој вези са глаголима овог значењског типа, допуне придева су, као и допуне датих глагола, *обавезне*. То је случај са допунама придевима: *навикнут, ненавикнут, нехајан* и *сажалив*.

На третман у притвору нема примедбе, мада је *бесан на суд, на сам поступак* против њега.

Сигмунд је најпре био *љубоморан на једног Мартиног рођака*.

.... појмовима које је чувени психијатар сматрао за своје „проналаске”, и био је веома *суревњив на покушаје* њиховог оспоравања.

Да знаш да сам *на тебе љута* од своје седме године јер ниси хтео да ме пољубиш!

Целог свог века успевао је да затоми у себи таштину, сујету, никад није показао да је *лаком на заслуге и признања*.

Јер бити космополитски опредељен нипошто не значи бити *равнодушан на ствари* свог националног бића или одбијање признања властите етничке припадности и сл.

У малој постељи боље се загрејем него у пространој, јер ја сам *суревњив на своју сиротињу*.

Била је *навикнута на изобиље*: њега је нестало.

С тим срцем није било лако; раније је било *навикнуто* да увек креће, а сада је хтело да стигне по сваку цену.

Они који о овоме уопште не размишљају, то су они хладни, незаинтересовани, *нехајни за духовне истине*, али, чињеница остаје;¹⁶²

... па и зборашки сајтови, и растући број других, такође *нехајних на маин-стрем*, казује да се време културног монопола антисрба ближи крају.¹⁶³

¹⁶² Пример преузет са интернета.

¹⁶³ Пример преузет са интернета.

Посебна веза придева *луд* и *слаб* са допуном има карактер колокације, чиме се у оквиру ове студије нисмо посебно бавили, већ смо само указали на потребу проучавања колокацијских веза у српском језику.¹⁶⁴

3.3.4. Допуне придевима са значењем става или мишљења

Веома хетерогену групу, када су у питању значења придева и њихове допуне, сачињавају придеви којима је заједничко то да представљају когнитивне процесе, тачније они изражавају *став* или *убеђење* које субјекатски појам има у вези са допуном исказаним садржајем. Под појмом *став* подразумеваћемо *однос*, *држање према коме или чему*, односно *начела којих се неко држи*, *уверење*, *мишљење* (значење преузето из РМС), што је значење заједничко свим придевима из ове поткласе. Оно што их чини различитим јесте врста, природа става, који има носилац става у позицији граматичког субјекта, а податак о томе налази се у семантичком садржају сваког од ових придева.

Придеви којима се исказује став или мишљење неке особе као допуну добијају различите конструкције јединственог, општег значења *објекат когнитивног процеса*. Објекти ових процеса могу бити жива створења, предметни и апстрактни појмови, радње. Евентуална ограничења у њиховом појављивању условљена су инхерентном лексичком семантиком придева.

Како семантичке карактеристике различитих група придева у оквиру ове класе потврђују и допуне одређених синтаксичко-семантичких особина, придеви су разврставани према формалним и семантичким карактеристикама њихових допуна.

Основни модел 1:

$$N_{\text{Nom}(\text{Živo}(+))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [N_{\text{Gen}} / \text{Cl}]$$

¹⁶⁴ Уколико неки лексички спој показује могућу или минималну замењивост, релативно слабу постојаност и прозирност, у питању је композитиван и тиме дифузан спој који се назива колокација (Prčić, 1997:115). Ови придеви могу се комбиновати са различитим лексемама, али ван тог споја њихово је значење потпуно различито од онога који ти придеви имају у колокацијској вези: *бити луд за тобом / коњима / морем / скијањем*, и сл., *бити слаб на пиће / лепе жене / скупа кола*, и сл.

несвестан	+ Ген / допунска клауза	3. фиг. неспособан да правилно оцењује појаве, непросвећен; политички неизграђен
свестан	+ Ген / допунска клауза	1. способан да мисли и расуђује о објективном свету, о својим поступцима и др.; који схвата нешто, уверен у нешто

Табела 27

Генитивном обавезном допуном исказан је објекат, појам који је у целости обухваћен когнитивним процесом.

А мали Александар, сигурно несвестан *свега* шта се догодило и какве је последице пад у дубок бунар могао да има, седео је мирно у крилу свога деде Драгана ...

Примећујем жене несвестан *да их поредим са Београђанкама* ...

Савезна управа царина је свесна *тежине* проблема, међутим, због недостатка средстава у буџету, једноставно нису у могућности да преузму ...

Лок је свестан *да само моћ може зауздати другу моћ*.

Основни модел 2:

$$N_{\text{Nom}(\text{Živo}(+))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [\text{ПРЕМА } N_{\text{Dat}}]$$

критичан	+ ПРЕМА Дат	1. који се тиче критике; који оцењује, процењује што критички
некритичан	+ ПРЕМА Дат	необразложен, нетачан, непоуздан, који није критичан
непомирљив	+ ПРЕМА Дат	који се не може помирити, који неће да се помири; трајно противан
непопустљив	+ ПРЕМА Дат	који неће да попусти, непомирљив, тврдокоран; упоран, тврдоглав, задрт
неправедан	+ ПРЕМА Дат	1. који наноси неправду, противан принципима правде; незаслужено увредљив
подозрив	+ ПРЕМА Дат	2. сумњичав
пријемчив	+ ПРЕМА Дат	који лако прима, прихвата, схвата што

равнодушан	+ ПРЕМА Дат	1. који је без одређеног става према некоме или нечему, незаинтересован за некога или нешто, индиферентан
скептичан	+ ПРЕМА Дат	испуњен сумњом, неповерењем, скепсом, склон скепси; у којем се огледа скепа
сумњичав	+ ПРЕМА Дат	а. који је склон сумњичењу, који осећа неповерење, подозрење према некоме, нечему. б. који изражава, испољава сумњу, неповерење
уздржан	+ ПРЕМА Дат	1. трпни придев, 2. уздржљив
доследан	+ Дат	који је у својем деловању и мишљењу сталан, постојан
наклоњен	+ Дат	1. трпни придев, 2. б. који показује интересовање, способност за нешто
ненаклоњен	+ Дат	који није наклоњен коме или чему, нетрпељив
противан	+ Дат / допунска клауза	2. б. који се не слаже с ким, с чиме, који је непријатељски расположен према коме, чему, који се противи коме, чему

Табела 28

Придевима овог типа исказују се позитивни и негативни ставови о неком појму, а употребом конструкције *према* + датив, или пак слободним дативом, у први план се ставља упућивање датог става према објекту, дакле, примарна је директивност у овом односу носиоца става и одређеног појма. Ове су допуне *факултативне*, будући да се њиховим изостављањем не губи граматичност исказа, већ придев тада означава особину субјекатског појма, јер се више не везује за конкретну ситуацију. Придеви који су сачували снажну семантичку и деривациону везу са одговарајућим глаголима, чувају и њихове рекцијске карактеристике, па тако придеви: *критичан*, *наклоњен*, *ненаклоњен*, *непомирљив* и *противан* уз себе везују *обавезне допуне*.

Ракић је подозрив *према* Небојши Човићу: ...

Исламски трговац треба да буде подозрив *према* сумњивим радњама како би заштитио свој понос и веру.

„Зашто су новинари инертни и некритични *према* нешој шаховској стварности, тако да изазивају сумњу”.

Прво, папа је био противан *рату* вођеном против Србије.

Онда се наине удараху худити (међаши) међу отоманским и аустриским царством, а Абди-бег био је противан *да се и педаљ земље уступи цесару*.

Виталије је остао непомирљив *према Москви*, не запажајући да се тамо ишта изменило.

Према мишљењу истог аутора, ауторитарне (недемократске) власти су изразито непопустљиве *према језицима мађина*, ...

Башлар је врло неправедан *према Кафки* кад га пореди с Лотреамоном, ...

Труднице уздржане *према вакцини* против новог грипа.

Основни модел 3:

$$N_{\text{Nom}(\text{živo}(+))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [Y / \text{HA} / \text{ZA } N_{\text{Ak}}]$$

неупућен	+ У Ак	који није стекао потребно знање, навике; необавештен
сигуран	+ У Ак / допунска клауза	4. б. који чврсто верује у нешто, уверен, убеђен
убеђен	+ У Ак / допунска клауза	1. трпни придев, 2. а. сигуран у што, уверен
уверен	+ У Ак / допунска клауза	1. трпни придев, 2. убеђен, сигуран у што
упућен	+ У Ак / допунска клауза	1. трпни придев, 2. који осећа, познаје; добро зна ствар
концентрисан	+ HA Ак	Не наводи се у РМС будући да се ради о облику трпног глаголског придева. Примери у корпусу показују да је овај облик развио самостално придевско значење.
усредсређен	+ HA Ак	1. трпни придев, 2. прибран, духовно сређен, концентрисан
опредељен	+ ZA Ак / допунска клауза	а. трпни придев, б. јасан, одређен

заинтересован	+ ЗА Ак / допунска клауза	РМС не бележи овај придев као засебну лексему, али се негирани, антонимски облик наводи.
незаинтересован	+ ЗА Ак / допунска клауза	који нема интересовања за некога, (нешто); непристрастан
пријемчив	+ ЗА Ак / НА Ак	који лако прима, прихвата, схвата што
предубеђен	+ допунска клауза	који има, осећа предубеђење

Табела 29

На примеру придева *упућен* Владислава Ружић (2006б: 236) објаснила је семантичку разлику између објекта исказаног акузативним конструкцијама са предлозима *у* и *на*. Придев допућен конструкцијом са предлогом *у* означава познавање или разумевање неког садржаја, док употреба предлога *на* подразумева чин усмеравања субјекта у правцу упознавања са неким садржајем, чиме се ова конструкција приближава конструкцији у дативу. Конструкција са предлогом *за* такође носи у себи податак о усмерености. Све допуне, осим допуна придевима *концентрисан* и *усредсређен*, *обавезне* су допуне.

Кинески председник Ђијанг био је још више *усредсређен на привреду*, иако је домаћинима ставио до знања да Кина цени Немачку ...

Конел занемарује аналитички садржај теорија зато што је његова полемика *усредсређена на приказивање социологије* у најгорем светлу.

Знао је Дарко своје особине. Био је *сигуран у себе*.

Сврака не напушта своје гнездо док није сигурна *да се ниједан човек не налази у близини*.

Тањевић је добро *упућен у збивања* у нашој кошарци.

... опљачкану жену Салкунић познавао добро, јер је код ње претходно становао пуних пет година и, по свему судећи, био је *упућен да она поседује већу суму девиза*.

... такође је *опредељен за западне интеграционе процесе*.

ДОС је *опредељен да се преговори воде у коректној и демократској атмосфери без притисака и еуфорије са било које стране*, наводи се ...

Основни модел 4:

$$N_{\text{Nom}(\text{živo}(+))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [CA N_{\text{Instr}(\text{živo}(-))}]$$

непомирљив	+ СА Инстр	који неће да попусти, непомирљив, тврдокоран; упоран, тврдоглав, задрт
несложен	+ СА Инстр	а. који није сложен, који се не слаже с ким другим
помирљив	+ СА Инстр	а. који жели мир, који је готов на измирење
солидаран	+ СА Инстр	2. сагласан, јединствен
фамилијаран	+ СА Инстр	придев употребљен у новом значењу: <i>упознат</i>
сагласан	+ СА Инстр / допунска клауза	2. који се слаже с чим, који пристаје на што
споразуман	+ СА Инстр / допунска клауза	који је с ким у споразуму, који се држи споразума, сагласан, сложен

Табела 30

Следећу групу придева сачињавају такозвани социјативни придеви. Значење социјативности¹⁶⁵ подразумева учешће најмање два учесника у некој ситуацији, при чему њихове улоге морају бити исте. Социјативност се примарно исказује морфосинтаксички, конструкцијом *са* + инструментал, осим ове конструкције у српском језику постоје и друга средства којима се значење социјативности може исказати. Ту убрајамо напоредне синтагме (*брат и сестра*), посебне лексеме – прилошке (*заједно, скупа* и сл.), именичке (*заједница, друштво* и сл.), глаголске (*удружити се, растати се* и сл.), заменичко-придевске (*сам, узајаман, заједнички* и сл.). У том смислу користе се и творбена средства: *саосећати, сарађивати, сарадник, сапутник* и сл. (Пипер и др., 2005: 703). Социјативно значење придева уочених у нашем корпусу првенствено се заснива на њиховој инхерентној лексичкој семантици

¹⁶⁵ Дијахронијски развој и синхронијски пресек у савременим српском језику када је у питању социјативни инструментал дала је Милка Ивић (1954: 159–235), посебно се бавећи правим социјативним али и псеудосоцијативним значењима. О категорији социјативности, граматичким и лексичко-граматичким средствима којима се она изражава, о семантичким специфичностима и интерференцији са другим семантичким категоријама говори Предраг Пипер у поглављу *Синтаксе савременога српског језика* (2005: 701–710).

у којој је тај елеменат инкорпориран (*помирљив, солидаран, фамилијаран* итд.), и ређе на творбеном моделу придева (*сагласан*).

Према односу учесника у социјативном односу разликују се права социјативна и псеудосоцијативна значења. Права социјативна значења подразумевају однос између двају или више лица у равноправном вршењу извесне радње или извесног стања схваћених као јединствен и заједнички однос. У зависности од тога да ли тај однос учесници могу самостално да остваре или не, разликује се социјатив непосредног типа (однос не може да се оствари самостално, сваки учесник појединачно – зато је овде присутан социјативно-узајамни однос), затим социјатив посредног типа (однос који би сваки од учесника могао самостално да оствари), и напokon, неправи социјатив (за њега заправо и није карактеристично да се остварује у друштву) (Пипер и др., 2005: 705).

Псеудосоцијатив означава однос између два појма која нису два бића и којима је заједничко место и време, а један појам надређен је другом појму. Псеудосоцијативна значења подразумевају интерференцију социјативног значења са другим значењима, пре свега са временским, реципрочним, објекатским, квалификативним итд. (Пипер и др., 2005: 702).

Придеви које смо издвојили у оквиру овог семантичког типа изражавају интерференцију социјативног и објекатског значења. Појам у позицији субјекта, носилац става, има обележје аниматности, док појмови у позицији допуне по правилу имају ознаку живо(-).¹⁶⁶ Овде се заправо ради о *псеудосоцијативу става* (позитивног или негативног) којим се изражава однос према некоме или нечему што је означено именицом у инструменталу са предлогом *са*. Предраг Пипер указује на могућу замењивост ове конструкције конструкцијом *према* + датив, првенствено због веома слабе нијансе социјативног значења (Пипер и др., 2005: 708). Допуне овим придевима имају статус *обавезних допуна*.

Свет паланке је непомирљив *са* било каквим одступањем па чак и са генијалношћу (појава генија се у паланци сматра ЧУДОМ).

У потпуности сам сагласан *са* слободним избором који предлажу активисткиње покрета.

¹⁶⁶ Уколико се као допуна овим придевима појави именица са обележјем живо(+), подразумевано је да неко износи *став, мишљење* који је једнак или супротан ставу или мишљењу особе исказане социјативном конструкцијом.

Сагласан сам био са академиком Франом Когојем, који је тврдио: „Клинике су школске установе, док су болнице здравствене установе”...

Студент показује да је фамилијаран са основном неуролошком терминологијом да зна које су основне функције кранијалних нерава и може да препозна поремећаје ...

Основни модел 5:

$$N_{\text{Nom}(\text{живо}(+))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [O N_{\text{Lok}}]$$

необавештен	+ О Лок	који није обавештен, који није упознат с неком ствари
обавештен	+ О Лок	1. трпни придев, 2. а. тачно и подробно упознат с чим, добро упућен у што
споразуман	+ О Лок / допунска клауза	који је с ким у споразуму, који се држи споразума, сагласан, сложан
сагласан ¹⁶⁰	+ допунска клауза / О Лок / У Лок	2. који се слаже с чим, који пристаје на што
уздржан	+ О Лок / У ПОГЛЕДУ Ген	2. који се слаже с чим, који пристаје на што
скептичан	+ У ПОГЛЕДУ Ген / допунска клауза	испуњен сумњом, неповерењем, скепсом, склон скепси; у којем се огледа скепса
суздржан	+ У ВЕЗИ СА Инстр	1. уздржан, пригушен, потиснут,
сумњичав	+ допунска клауза	а. који је склон сумњичењу, који осећа неповерење, подозрење према некоме, нечему. б. који изражава, испољава сумњу, неповерење

Табела 31

¹⁶⁷ Придев *сагласан* остварује колокацијску везу са девербативним именицама изведеним од глагола интелектуално-комуникативних процеса и радњи, а оваква се његова се употреба везује за одређене функционалне стилове, пре свега језик политике и новинарства, што се делом може приписати појави декомпоновања глагола: Иако су аналитичари сагласни у **оцени** да је *трка између Буша и Гора за сада „тесна”* и да се они *бију прса у прса*, према неким другим анкетама, ... Понекад је реч о искреном задовољству изазваном открићем да смо с великим аутором толико сагласни у **мишљењу** да у *властито везиво слободно можемо да уметнемо неки његов комадић* ... О процесу декомпоновања видети у: Radovanović, 1990: 53–73, 1990a, 2001, 2002; Ivić, 1995a: 180–187; Танасић, 1995; Пипер, 1999; Кликовац, 2001.

Као што је познато, глаголи говорења и мишљења као рекцијску допуну добијају објекат у локативу са предлогом *о*. Слично томе, и придеви којима се исказује неки когнитивни процес уз себе везују објекатску допуну истог облика, односно допунску клаузу.¹⁶⁸ Локативна конструкција са овим предлогом упућује на то да носилац когнитивног процеса има позитиван или негативан став о садржају појма, најчешће апстрактног, или пак о радњи исказаној допуном. Овај тип *обавезне допуне* појављује се и у другим падежним формама истог значења: локатив са предлогом *у*, генитив блокиран предлошким изразом *у погледу* и инструментал са предлошким изразом *у вези са*. Придеви *скептичан* и *сумњичав* могу бити употребљени у значењу карактерне црте, особине неке особе, тако да појава *факултативне допуне* указује заправо на промену њиховог значења у смислу приписивања става некој особи у вези са допуном конкретизованим садржајем.

Председник Русије Владимир Путин је, непосредно после отмице авиона, био обавештен *о свим детаљима* тог инцидента и био је све време информисан о развоју догађаја.

„Нажалост, Коштуница и ја нисмо сагласни *о узроцима* таквих тенденција”.

Ђинђић и Ивановић сагласни *о изласку* Срба на изборе ...

Врло сам скептичан *у погледу неповезаности* специјалних јединица полиције и организованог криминала, укључујући и ‘Црвене беретке’. Многи научници су скептични *по питању оспособљености* компаније за извођење процедуре клонирања.

Сузан Фенглер, са Слободног универзитета у Берлину, била је скептична *око формирања* медијског савета, допуштајући могућност да се таквом решењу прибегне евентуално у једном краћем року.

Преговарачки тимови Љубљане, Загреба, Сарајева и Скопља остају скептични *да ће им бити доступни такви подаци*, рекао је Кадрију.

¹⁶⁸ Именица у локативу у функцији допуне може бити истовремено и кондензатор реченичног садржаја уколико се ради о девербативној именици, што значи да се и дубинска клауза истог значењског типа може наћи у овој функцији. Татјана Батистић је чак употребу ових локативних конструкција поделила у две групе, прву коју чине конструкције репрезенти реченица, и другу коју чине локативне конструкције у функцији предлошког објекта на коме је лоцирана глаголска радња (Batistić, 1972: 36).

Вашингтон треба да буде уздржан по питању продаје наоружања Тајвану, како не би нанео још већу штету кинеско-америчким односима”, ... Читавог живота остаће крајње уздржан и затворен у погледу своје приватности; ...

Јосип Манолић – и даље је о свему прилично уздржан, али је поводом убиства Милана Левара, ипак, рекао: ...

3.3.5. Допуне придевима са модалним значењем

Као што је већ речено, нашом анализом биће обухваћена само модалност у ужем смислу, односно искази у којима се одређена ситуација оцењује као реална (у смислу да нешто јесте или није остварено или јесте или није у процесу остваривања) или пак иреална (реалност није извесна јер припада доменима могућег, нужног, условног, хипотетичког и сл.). Заправо, модалност реалности / иреалности остварује се у квалификацији исказа са становишта одређености или неодређености његовог садржаја према реалности ситуације означене исказом (Пипер и др., 2005: 637). Пипер указује на то да овај тип модалности обухвата више посебних модалних значења са различитим степеном граматикализованости облика њихових исказивања. Иако се нека од тих средстава примарно употребљавају или за изражавање одређене или за изражавање неодређене реалности, граница њихове употребе није строго дефинисана.

3.3.5.1. Допуне придевима са значењем неодређене реалности – могућности извршења неке радње

Неодређена реалност исказује се глаголским предикатом у императиву, потенцијалу и оптативу, неким модалним глаголима или сличним неглаголским лексемама у предикату (Пипер и др., 2005: 637). Као неглаголске лексеме у том се значењу појављују следећи придеви:

Основни модел:

$N_{\text{Nom(živo(+)})} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex[Adj]} + \text{Compl [Cl]}$

добродошао	+ допунска клауза	који је дошао у прави час, који се радо очекује, прима јер одговара потребама и жељама у датој ситуацији
------------	-------------------	--

слободан	+ допунска клауза	4. који је ослобођен од чега, који није оптерећен чим
немоћан	+ допунска клауза / У Лок	2. који није у стању да што учини, који је одраз немоћи, који је без снаге, моћи да би могао постићи жељени или постављени циљ

Табела 32

Значење ових придева блиско је, на пример, значењу енглеског модалног глагола *CAN* (modal auxiliary verb used with another verb to express ability, possibility or permission).¹⁶⁹ Сви ови придеви, у свом примарном или секундарном значењу, субјекатском појму, некој особи, приписују могућност или немогућност да се изврши допуном исказана радња. Могућност може бити схваћена у физичком или психичком смислу (као код придева *немоћан*), или у смислу одсуства било какве препреке која би онемогућила вршење радње (нпр. код придева *добродошао* и *слободан*). Придевима *добродошао* и *слободан* исказује се могућност доношења одлуке, при чему ту могућност даје неки спољашњи ауторитет. Сви ови придеви регирају допунску клаузу или конструкцију локатива са предлогом *у*, којима се експлицира радња коју је нека особа у могућности да узврши.

Ако желиш, и ти си добродошла *да пођеш*, Фиона.

То му омогућавају правила Светске кошаркашке федерације (ФИБА), а ФМП Железник који га је „створио” потпуно је немоћан *у покушају* да га врати .

Домаћин је био немоћан *да стигне до изједначења*, а „дрвено-бели” су изванредно контролисали ситуацију на терену ...

... причу о старцу Љубисаву Раонићу који сада лежи у канадском граду Хамилтону, погођен шлогом, немоћан *да се креће*, немоћан *да комуницира*, осим елементарно.

Имају свој начин размишљања, потпуно су слободни *да доносе одлуке*. На критику која је Протића опомињала да је по важећем српском уставу краљ слободан *да одлучи* ко ће саставити владу и да то може бити не само скупштинска мањина него и „људи ван парламента”, Протић ...

¹⁶⁹ Значење преузето из Oxford Student's Dictionary (1990).

3.3.5.2. Допуне придевима са значењем деонтичке модалности – обавезности извршења неке радње

Деонтичка модалност односи се на степен обавезности са којом субјекатски појам треба да изврши допуном исказану радњу, схваћену као мање или више обавезујућу, што је условљено степеном спољашње принуде. Најчешће се употребом ових придева упућује на то да је неко лице обавезано у мањој или већој мери на извршење радње исказане допуном. Степен обавезности зависи од природе самог ауторитета и наравно читавог контекста. У функцији *обавезне допуне* овим придевима најчешће је допунска клауза¹⁷⁰ односно предлошко-падежне конструкције као кондензатори тих клауза (девербативна именица у акузативу са предлозима *на* и *за*, или у генитиву без предлога), или пак инфинитив.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom}(\text{Živo}(+))}^{171} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl} [\text{Cl} / \text{Inf} / \text{HA} / \text{ZA} N_{\text{DevAk}}]$$

дежуран	+ допунска клауза / ЗА Ак	Придев само у колоквијалном изражавању развија значење: <i>бити задужен за нешто, имати обавезу нешто радити</i> ; употребљен у овом значењу придев увек има негативну конотацију: Ја сам <u>дежурана</u> за грдњу / за рад викендом.
дужан ¹⁶⁴	+ допунска клауза / инфинитив / Ген	1. а. који има дужност, обавезу, б. који је приморан, принуђен, обавезан

¹⁷⁰ За разлику од свих досадашњих семантичких класа и поткласа придева који захтевају конкретизацију и проширивање свог значења експликацијом одређеног реченичног садржаја, код придева овог типа као примарна допуна појављује се клауза, а тек потом и одговарајући кондензатори тих клауза. Стога смо као основни тип допуне издвојили допунску клаузу.

¹⁷¹ Придев *дужан* у свом другом значењу 2. *који има дуга, који је обавезан платити, вратити дуг*, у снажној је семантичкој вези са глаголом *дуговати*. У овом се случају може говорити о процесу декомпоновања глагола *дуговати* чији је резултат предикат *бити дужан*, при чему придев *дужан* има партитивно значење и имплицира уз себе именицу типа *новац*. Семантички еквивалентан декомпоновани глагол односно предикат, али овога пута са девербативном именицом у свом саставу: *имати дуг*, предикат *бити дужан* и примарни глаголски предикат *дуговати* имају потпуно исту рекцију: две објекатске допуне, индиректни објекат у дативу и директни предлошки објекат у акузативу са предлогом *за* (*био сам дужан / имао сам дуг / дугујем Штраусу за хартију*).

обавезан	+ допунска клауза / инфинитив / НА Ак / ЗА Ак	1. а. који има неку обавезу, одређени посао, дужност (обавезан)
позван	+ допунска клауза / инфинитив	2. а. који је одређен, обавезан, дужан да што уради
упућен	+ допунска клауза / НА Ак	Придев је развио ново модално значење које РМС не бележи.

Табела 33

Домаћин је дужан да обезбеди смештај за репрезентацију Југославије и њеног супарника.

Са професионалног становишта, дужан сам да се осврнем на неке нејасноће изнете у чланку.

У том погледу правосудни органи дужни су слушати глас друштва.

Танчићу из Београда остали смо дужни одговора на неколико питања.

Сваки грађанин је обавезан да испуни свој патриотски дуг.

Локални центар није обавезан урадити све пројекте прописане планом и програмом,

... чланови управних или надзорних одбора друштава капитала која нису у претежном државном власништву, осим ако *на то* нису обавезни по положају.

... ако би тако учинио само свако други, трећи, ... , осетивши се *за то* обавезним по својим одраслим годинама као што је онај на противничкој страни приморан, онда би устанак сигурно успео.

Свако је на тај начин позван да се представи такав какав је, и да игра свој живот уживо на екрану, такав какав је, уживо игра...

Сви су позвани да о судбини свога народа разговарају, а не само да пребројавају мандате и министарска звања – која су пролазна.

Сваки појединац је сада позван урадити нешто у вези са променом климе кроз своје поступке.

Банке су одобравале кредите на поверење, а сада су упућене да и саме траже помоћ од владе не би ли се што пре стабилизовале и задржале поверење штедиша и пословних партнера, ...

Душа, на земљи, не може без тела, а ни тело без душе: упућени смо на сарадњу.

Степен обавезности, тачније скалираност овог односа, као што видимо, иде од крајње обавезујућег код придева *дужан*, *обавезан* (аналогно глаголу *морати*), преко мање обавезујећег код придева *дежуран* и *упућен*, па све до најмање обавезујућег односа исказаног придевом *позван*, а чије се извршење сматра потребним и пожељним (што је еквивалентно употреби глагола *требати* у потенцијалу).

Инфинитив се као допуна придевима може појавити само у случају када је носилац обавезе идентичан вршиоцу радње исказане допуном. Ову употребу инфинитива Милка Ивић (1972) сврстава међу допуне именским изразима са модалним значењем (што одговара типу Б)¹⁷².

3.3.5.3. Допуне придевима са значењем оптативне модалности

Придевима са значењем оптативне модалности субјекатском појму приписује се жеља за извршењем неке радње, што подразумева постојање семантичке компоненте дезидеративности. Степен интензитета жеље коју има субјекатски појам иде од оне најснажније па све до неке умерене. Придевске лексеме осим основне семантичке компоненте жеље, садрже управо податак о њеном интензитету. Изузетно јака жеља исказана је придевима: *жељан*, *загрижен*, *одлучан*, *сит*, *упоран*, и сл., док жељу сасвим слабог интензитета исказују придеви: *вољан*, *заинтересован*, *расположен*, и сл. Појам жеље схваћен је доста широко, па тако она може значити постојање добре воље (*вољан*, *отворен*, *спреман*, *оран*), постојање намере (*намеран*, *решен*), постојање спремности да се изврши нека радња (*готов*, *приправан*, *решен*) и сл.¹⁷³ Као и код претходне поткласе, основна *обавезна допуна* јесте допунска клауза¹⁷⁴ односно одговарајућа форма девербативне именице у функцији кондензатора или пак инфинитив. Уочава се да неки од ових придева, када означавају духовну особину субјекатског појма, допуну не регирају (нпр. *незасит*, *нерасположен*, *одлучан* итд.).

¹⁷² О типовим и употреби инфинитива у савременом српском језику писала је Милка Ивић (1972).

¹⁷³ Озбиљна лексиколошка истраживања пружила би прецизније податке о овом сегменту употребе придева, али то излази изван оквира ове теме и остаје за неке друге прилике.

¹⁷⁴ Видети фусноту 177.

Основни модел:

$$N_{\text{Nom(Zivo(+)})} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex[Adj]} + \text{Compl [Cl]}$$

вољан	+ допунска клауза	2. склон, спреман, приправан
љубазан	+ допунска клауза	који је у опхођењу пријатан, срдчан, предусретљив; драг, мио
намеран	+ допунска клауза	1. а. који има намеру да нешто изведе, уради, решен
нестрпљив	+ допунска клауза	који не може да се стрпи, који нема стрпљења, који одаје нестрпљење
решен	+ допунска клауза	1. трпни придев, 2. који је донео неопозиву одлуку, одлучан непоколебљив
упоран	+ допунска клауза	1. а. који се упира, опира, непопустљив, који остаје при своме
заинтересован	+ допунска клауза / ЗА Ак	РМС не бележи овај трпни придев као засебну придевску лексему.
невољан	+ допунска клауза / ЗА Ак	2. сетан, безвољан
незаинтересован	+ допунска клауза / ЗА Ак	који нема интересовања за некога, (нешто)
нерасположен	+ допунска клауза / ЗА Ак	2. рђаво, непријатељски расположен, нетрпељив (према коме, чему)
одлучан	+ допунска клауза / ЗА Ак	1. а. чврст у одлукама, непоколебљив
одређен	+ допунска клауза / ЗА Ак	а. трпни придев, б. јасан, одређен
оран	+ допунска клауза / ЗА Ак	вољан, расположен, хоран
отворен	+ допунска клауза / ЗА Ак	РМС не бележи ново значење типа <i>спремности, жеље</i> .
расположен	+ допунска клауза / ЗА Ак	3. који заузима извесан став, настројен у извесном смислу
неспреман	+ допунска клауза / ЗА Ак / НА Ак	који није спреман за што, неприправан, неприпремљен

приправан	+ допунска клауза / ЗА Ак / НА Ак	1. који је спреман, готов да нешто учини
готов	+ допунска клауза / НА Ак	3. а. оран, увек спреман (на нешто)
жељан	+ допунска клауза / Ген	1. који осећа жељу, који жели
жудан	+ допунска клауза / Ген	који јако жели, жељан; који се жуди
несклон	+ допунска клауза / Дат	који нема склоност према коме, чему, наклањен; противан
припреман	+ допунска клауза / инфинитив / ЗА Ак	1. готов, спреман, приправан
рад	+ допунска клауза / инфинитив	1. који нешто жели, хоће, вољан, спреман
склон	+ допунска клауза / инфинитив / Дат/ КА Дат ¹⁶⁸	1. б. вољан, спреман да нешто учини, готов на што
спреман	+ допунска клауза / инфинитив / НА Ак	1. б. склон, расположен да учини нешто, готов, вољан
гладан	+ Ген	3. б. жудан, жељан
жедан	+ Ген	2. фиг. који силно, страшно нешто жели
незасит	+ Ген	који се не може ничим потпуно заситити, задовољити, ненасит
сит	+ Ген	у изразу <i>бити сит (пресит) чега (рата, живота, игре и сл.)</i> – бити незадовољан чим, не желети што
уздржан	+ ОД Ген ¹⁶⁹	1. трпни придев, 2. уздржљив

¹⁷⁵ Придеви *склон* и *несклон* у свом семантичком садржају имају обележје директивности, те отуда везују допуне у форми датива, при чему су значења тих допуна различита, што је условљено значењем придева у конкретном контексту.

¹⁷⁶ Допуна глаголу *уздржати се* са аблативним значење пренесена је и на придев *уздржан* који са датим глаголом стоји у деривационој и семантичкој вези.

доступан	+ 3А Ак	1. до којег се може допрети (кретањем, посматрањем, и др.), 2. који се може додати, постићи, достићи, који је на располагању
загрижен	+ 3А Ак	који се са заносом, са страшћу предао чему

Табела 34

Дејвиду је пао мрак на очи и био је готов да прави проблеме.

Што се тиче Паспартуа, он је био готов на све, и њиме се могло располагати.

Ох, дефинитивно сам се плашио доктора Бонка, сувише је био жељан да скочи на мене и изреже део мог менталног немира.

... селектор Милован Ђорић обишао је све потенцијалне кандидате за државни тим који играју у иностраним клубовима, и сада је намеран да се посвети свом послу.

Уз то, Буш ће радити са подељеним, у себе загледаним Конгресом, који је крајње невољан да шаље америчке трупе ван земље.

Не зато што је психолошки део развоја личности био неспособан да их прати, већ зато што је *за то* био невољан.

Ко није рад да трпи батине, мора да се упише у глобалисте, тако да се и ја овим путем уписујем.

Ту је и В. Петљевић, а вјерујем и да је Ана рада помоћи.

Писац који није спреман на такву сарадњу нема шта да тражи у ТВ медију.

У том смислу заиста јесам спреман да се извиним и господину Владимиру Цветковићу и јавности, којој се он обратио”, каже се у саопштењу главног и одговор уредника...

Као чувари границе на оближњој Дрини научили су животне лекције и најчешће су спремни успешно живети и на местима „где је тешко стати и опстати и на оштром месту постајати!”

Као допуна неких придева може се појавити права именица у генитиву¹⁷⁷ у значењу *објекат жеље* са обележјем партитивности, али и тада је имплицирана глаголска радња типа *добити, имати*.

¹⁷⁷ Допуна у облику слободног генитива условљена је основним значењем придева који имплицирају семантичко обележје партитивности.

Народ је гладан *правде*, и то проузрокује тензије. [← народ је жељан да добије / оствари правду]

Амбициозан, бескрупулозан, жељан *власти* и *моћи*, Октавијан кује планове. [← Октавијан је жељан да има власт и моћ]

Такав владалац, ментално још очуван, али незасит *власти*, упорно је покушавао да се одржи на све врелијој политичкој сцени, ... [← владалац је жељан да има власт]

3.4. Допуне придевима са значењем партитивности и квантификације

Видели смо већ да се у оквиру неких од досада издвојених семантичких класа придевима у функцији предиката истовремено може квалификовати и субјекатски појам и допуном исказана предикација: *Уређај на коме је то радио био је прилично неугодан за руковање (неугодно је руковати тим уређајем)*. Придеви са партитивно-квантификативним значењем усмерени су на објекат имплициране предикације, односно на имплицирану предикацију коју они вреднују, одређују је у квантификативном смислу.

Издвојили смо придеве са компонентом квантификације и партитивности у инхерентној лексичкој семантици. Ово су придеви којима се одређује однос између дела и целине у којем је важан моменат количине.¹⁷⁸

Основни модел:

$$N_{\text{Nom}(\text{živo}(-))} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex}[\text{Adj}] + \text{Compl } [N_{\text{Instr}}]$$

богат	+ Инстр	6. а. који има нечега у изобиљу, пун, 7. а. великих духовних вредности; китњаст, обилат изразом, 6. пун разноврсних дела
засићен	+ Инстр	1. трпни придев
изобилан	+ Инстр	који обилује нечим, богат

¹⁷⁸ У *Синтакси савременог српског језика* Предраг Пипер (Пипер и др., 2005: 947–962) говори о категоријалном значењу *мероничности* као односу између дела и целине и *партитивности* која још укључује и значење квантификације.

крцат	+ Инстр	а. трпни придев од <i>крцати</i> б. испуњен до највеће мере, пун пунцат, дупке пун; претрпан
сиромашан	+ Инстр / У Лок	1. б. који има нечега у малој мери, оскудан; супр. обилан
вредан	+ Quant + Ак	2. који вреди, који има вредност, драгоцен
пун	+ Ген	2. а. који садржи у себи или на себи, у коме или на коме се налази много чега, који обилује чим
оскудан	+ У Лок	б. који оскудева, потребит; сиромашан, убог

Табела 35

Придевима се сада исказује велика или мала количина, маса појма у функцији допуне. Појам у позицији граматичког субјекта носилац је особине која се заснива на успостављеној вези између целине и квантификативно одређеног њеног дела. С обзиром на то да се сви наведени придеви могу употребљавати и без допуне, уз промену значења, све номиналне синтагме које их допуњавају у назначеном смислу јесу *факултативне допуне*. Изостављањем допуне носиоцу особине приписује се квалитативно другачија особина, особина схваћена као опште инхерентно својство, док се допуном она конкретизује, односно врши се рестрикција значења: овај крај је богат / сиромашан – овај крај је богат / сиромашан *угљем*.

Занимљиво је да овај празник није *богат обичајима*, бар не у оној мери у којој би то одговарало његовом значењу.

Његов лични воз је *крцат скупим наоружањем*.

Пример за то је и савремени западни свет који робује високом стандарду и конформизму, али је зато *сиромашан духом и идејама*.

На тај начин добија се бели, тзв. глачани пиринач који је *сиромашан у витаминима* групе Б.

И сав је био *оскудан у бојама*.

Милка Ивић (1954: 249) указује на то да је инструментал уз придев *пун*¹⁷⁹ близак инструменталу уз придеве *богат* и *сиромашан*.¹⁸⁰ Инструменталом је исказано оно у чему је изражена обилност, богатство, оно са чим је у вези појава обилности, богатства. Овај инструментал јавља се и уз придеве *сиромашан*, *оскудан* и сл. уз које се инструментал појављује, с једне стране на основу аналогije по супротности са конструкцијом уз *богат*, *обилан*, а с друге стране наслањањем на конструкцију *празан чим*.

Татјана Батистић (1972: 196–197) подсећа да се локатив јавља у функцији објекатске допуне глаголима различитих значења или пак као падежно-предложка допуна уз именице и придеве истог основног значења. Па се тако уз именице и придеве у семантичкој вези са глаголима типа *оскудевати* и *обиловати* појављује локатив у својству предлошког објекта, у виду се при том има придев *сиромашан*.

Што се тиче допуне придеву *вредан*, Ивана Антонић (Антонић у: Пипер и др., 2005: 227–228) наводи да се акузатив појављује у функцији квантификативног детерминатора уз именице, придеве или предикације одређујући их с обзиром на неки од аспеката „количине” као што су висина, величина, интензитет испољавања особине, трајање, дубина, брзина. Иако не наводи посебно придев *вредан*, говори о глаголима *вредети* и *ваљати* блиског значења: „имати одређену вредност” који су детерминисани конструкцијом нумеричког или пронумеричког квантификатора и одговарајуће именице: *Њена кућа вреди читаво богатство*. Будући да чак и у случају када ова конструкција није експлицирана, она је на дубинском нивоу присутна,¹⁸¹ а допуна ће бити одређена као *обавезна*. На исти је начин посматра и Владислава Ружић (Ружић у: Пипер и др., 2005: 497–499) сврставајући глагол *вредети* и еквивалентну предикацију *бити вредан* међу глаголе *затворене семантике* који захтевају адвербијалну (прилошку) допуну.¹⁸² Сам придев

¹⁷⁹ Милка Ивић (1954: 249) уочава везу са инструменталом уз глагол *пунити* односно уз резултативни партицип *напуњен*. Према *пун чиме* јавило се и *празан чиме*.

¹⁸⁰ Говорећи о експликативном инструменталу уз ове придеве, Ивана Антонић указује на то да се у савременом језику инструментална допуна ређе појављује уз придеве *сиромашан* и *оскудан* (Антонић у: Пипер и др., 2005: 246). У нашем корпусу није уочена допуна придеву *оскудан* у инструменталу.

¹⁸¹ Показује то пример: *њена кућа вреди*, што значи да вреди *много*.

¹⁸² Употреба прилошких допuna условљена је семантиком глагола чији садржај треба употпунити с обзиром на околности типа: место, временска мера, квалификација и квантификација (Ружић у: Пипер и др., 2005: 499). Видети о томе у:

вредан разликује се од осталих придева из ове класе, будући да је неутралан у погледу одмеравања квантитета, те се обавезном допуном уз овај придев исказује првенствено финансијска, новчана вредност појма у субјекатској позицији.

Имамо рутер Cisco 2500, који јесте побољшан, али само зато што садржи софтвер вредан хиљаду долара.

У корпусу су уочена и три придева којима се квантификује радња исказана допуном без елемената партитивности:

дарежљив	+ У Лок	који радо даје, подашан, подашљив
шкрт	+ НА Лок	г. умерен, уздржљив у чему
штур	+ НА Лок	3. оскудан, сиромашан (у идејама, доживљајима и сл.)

Табела 36

Семантички еквиваленти номиналних конструкција овога типа јесу квантификатори *много* и *мало*.

... нису баш дарежљиви у *похвалама* радова наиваца. [← не хвале много радове наиваца]

... ако је било и на конференцији за новинаре на којој је тренер Богдан Тањевић по обичају био љубазан, али и неуобичајено шкрт у *причи*. [← али је мало причао]

... да је то било више од комплимента, похвала „на националном нивоу” с обзиром на то да је познато колико су Хрвати штури на *комплицментима*, а Северина је национална певачица. [← Хрвати дају мало комплимената]

Петровић, 1992. У студијама и радовима који се баве синтаксом и семантиком падежа аутори, говорећи о наведеним значењима, често праве разлике између одредби и допуна овог типа, али, будући да та проблематика није предмет бављења у овом раду, нећемо упућивати на за то релевантну литературу.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Допуњавање или *комплементација* придева у савременом српском језику однос је који се због своје комплексности мора сагледавати из више различитих углова и аспеката анализе. Синтаксичко-семантички однос *допуњавања* или *комплементације* успоставља се између два члана синтагме или реченице, при чему први, управни члан може бити глагол, именица, придев и прилог, док други, зависни члан (номинална конструкција или клауза) проширује, употпуњује или конкретизује семантички садржај управне речи. Појам комплементације придева може се само делимично изједначити са појмом рекције придева, будући да смо због особености придева као врсте речи однос њихове комплементације одредили шире. Рекција представља један вид граматикализоване допунске везе у којој управна реч управља датом везом јер условљава појаву одговарајућег облика зависног члана, а према степену обавезности и предвидивости облика зависног члана може бити јака и слаба. Јака рекција подразумева обавезност зависног члана у тачно одређеној форми, док код слабе рекције употреба зависног члана није обавезна, а избор облика зависи од лексичког значења управног и зависног члана. Како су придеви несамоосталне речи, показало се да се у односу допуњавања њиховог семантичког садржаја као релевантни параметри морају укључити како њихово лексичко значење и значење зависног члана, односно допуне, тако и укупни синтаксичко-семантички контекст у којем се овај однос анализира, као и различити нејезички, односно прагматички параметри. Стога су као критеријуми за разликовање врста допуна придева издвојени: **(не)предвидивост** облика допуне условљена семантичким садржајем и синтаксичко-семантичким карактеристикама придева; **(не)обавезност** појављивања допуне, тачније могућност употребе придева са допуном или без ње; **промена информативности исказа** условљена референцијалном или неререференцијалном употребом придева – када појава допуне условљава промену семантичке класе којој придев припада као и значења читавог исказа у саставу чијег предиката је придев. На основу ових па-

раметара издвојили смо две врсте допуна придева: *обавезне допуне* и *факултативне допуне*.

Однос допуњавања придева посматрали смо на нивоу прости реченице, а не само на нивоу придевске синтагме. Разлог томе налази се најпре у чињеници да само ограничени број придева који припадају различитим семантичким класама регирају обавезну рекцијску допуну, дакле, у таквим придевским синтагмама успоставља се однос јаке рекције (нпр. *вољан, корелативан, дорастао, овисан, оран, припијен, склон*, и сл.). Насупрот томе, у највећем броју случајева појава допуне придева условљена је различитим језичким и нејезичким чиниоцима. Надаље, придеви добијају допуну само уколико се налазе у позицији лексичког језгра експлициране или имплициране предикације. Уочено је да синтаксичко-семантичка структура прости реченице утиче на однос комплементације придева, али истовремено посматрани придеви својим синтаксичким и семантичким карактеристикама утичу на структурирање читаве реченице, а не само придевске синтагме. Појава допуне уз придеве одликује се скалираношћу, односно градуелношћу степена обавезности, на шта имају утицаја истовремено семантика придева, али и прагматички фактори. И напослетку, тек се на основу остварене везе између придева и комплемента као и појма носиоца именоване особине, процеса или релације може утврдити семантичка класа којој придев припада.

Ради бољег увида у резултате овог истраживања навешћемо најпре издвојене семантичке класе и поткласе придева који у савременом српском језику везују уз себе одговарајуће допуне. Ова класификација заснована је на семантичком садржају придева, односно на њиховој инхерентној лексичкој семантици, као и на текстуалним значењима у којима се придеви реализују. То је укључивало одређивање појмова у позицијама граматичког субјекта и допуне према категорији аниматности, а као релевантан параметар узета је у обзир категорија референцијалност / нереференцијалност, која се тиче везивања онога што је означено придевом за конкретан контекст, конкретну ситуацију, намену и сл.

На основу тога придеви који у српском језику добијају допуне, подељени су у четири основне класе: придеви са значењем *особине*, придеви са значењем *односа* којима се исказује релација између два или више учесника, придеви којима се означава *психофизиолошки про-*

цес, и придеви са значењем *партитивности* и *квантификације*. Важно је напоменути да смо узимали у обзир све семантичке реализације једног придева, односно његово примарно значење и остала секундарна значења, али су посматрана само она у којима придев захтева проширење, прецизирање или конкретизацију садржаја. Стога се многи придеви истовремено сврставају у више семантичких класа или поткласа, што је условљено реализацијом одређених семантичких компоненти из укупног семантичког потенцијала датог придева у конкретном контексту. У оквиру ове четири семантичке класе издвојено је више поткласа:

1. Придеви са значењем особине

1.1. Особина испољена у одређеној ситуацији или при вршењу какве радње (Да би жена била заиста шик, осим тога што мора да буде искусна у *ходу* на високим потпетицама, важан је и правилан избор обуће.)

1.1.1. Особина неживог појма испољена у одређеној ситуацији или при вршењу неке радње (... мекиње су делотворне у *терапији* обољења желуца.)

1.1.2. Особина типа способности (Робот је до сада био способан *да се креће на две ноге, пење уз степенице и препознаје гласове*.)

1.1.3. Особина типа значаја или важности (Овај антибиотик веома је важан *за лечење* тешких инфекција.)

1.2. Особина која некога чини погодним или непогодним за остваривање одређеног циља (Та тела су одлучивала о томе да ли је неко подобан *за неку јавну функцију*.)

1.2.1. Особина приписана неживом појму која га чини погодним или непогодним за одређену намену (Изложен је и силажни комбајн „Змај 321” који вуку трактори, а посебно је погодан *за рад* на фармама.)

1.3. Особина условљена одређеним начином понашања усмереног ка објекту (Никоме неће пасти круна с главе ако се мало насмеши и ако буде љубазан *према странцима*.)

1.4. Особина еквивалентна глаголској радњи (Потпун одговор на питање да ли има смисла сматрати да у човеку постоји само нов тип активности, није сводљив *на четири силе*.)

- 1.5. Особине типа користи и штете (Наведени пример је веома користан за *странце* којима енглески језик није матерњи; Алкохол је веома штетан по *здравље*.)
2. Придеви са значењем односа
 - 2.1. Придеви за исказивање односа једнакости (Тај процес морао би бити једнак *снази* из које је настало разбуктавање националне и конфесионалне преосетљивости према себи.)
 - 2.2. Придеви за исказивање односа неједнакости или супротности (Мислим да не треба све да слушамо, јер је већи део тих ствари супротан *вери* коју исповедамо.)
 - 2.3. Придеви за исказивање других врста односа (У таквој ситуацији не зна се ко је *коме* надређен, а ко *коме* подређен.)
3. Придеви са значењем психофизиолошког процеса
 - 3.1. Психофизиолошки процес изазван референтом у функцији допуне (Статистика региструје све више пацијената који носе вирус отпоран на *лекове* који се тренутно користе.)
 - 3.1.1. Физичко стање неживог, предметног појма изазвано референтом у функцији допуне (Руже се не смеју садити за време мраза јер би коренов систем измрзао, с обзиром на то да је веома осетљив на *мраз*.)
 - 3.2. Осећање или расположење усмерено ка неком референту (Василиј Бјелов, такође, није равнодушан *према Јеврејима*.)
 - 3.2.1. Осећање или расположење усмерено ка неком референту, а изазвано каквом радњом објекта (Наравно, захваљан сам *досадашњем надбискупу др Францу Перку на мудрој и одважном вођењу* Београдске надбискупије у претходном периоду.)
 - 3.3. Психофизиолошки процес проузрокован референтом у функцији допуне и усмерен ка том референту (Тренер Црвене звезде Славољуб Муслин није био љут на *фудбалере* због пораза на Карабурми.)
 - 3.4. Придеви става или мишљења (Прво, док је Смит критичан *према феудализму и меркантилизму*, дотле Хајек, као конзервативни економиста, одбацује конструктивистички рационализам.)
 - 3.5. Модална значења придева

- 3.5.1. Неодређена реалност – могућност извршења неке радње (Аутору је најпре било стало до историјске истине, а онда и да буде уз жртве немоћне да кажу своју истину.)
- 3.5.2. Деонтичка модалност – обавезност извршења неке радње (Лекар је дужан да пацијента обавести и о начињеним грешкама у медицинском третману.)
- 3.5.3. Оптативна модалност (Жељна сам да попричам са нашим народом.)

4. Придеви са значењем партитивности и квантификације (Спанаћ који је богат витамином Ц, већ на обичној собној температури за 1–2 дана стајања губи половину од првобитне своје количине.)

У овом истраживању пошли смо од претпоставке да придеви као полисемантичке речи имају могућност да допуну добију само у неком од својих значења, а показало се и да реализовани са различитим типовима допуна могу припадати истовремено различитим семантичким класама. Тако придев *сумњичав* без допуне означава трајну особину појма у позицији граматичког субјекта (*Канцелијер, заокупљен каријером, хладан, отуђен, празњикав, сумњичав и подозреив, далек и себи и другима.*), реализован са допуном *према* + *датив* означава особину типа начин понашања који се усмерава према неком објекту (... *тек ћемо у образложењу пресуде судског већа, кад све буде готово, знати да ли су судије заиста биле онако сумњичаве према Танићу како је на први поглед изгледало и јесу ли прихватиле његов исказ здраво за готово.*), док допуњен конструкцијом *по питању* + *генитив* или *клаузом* овај придев показује став или мишљење појма у позицији субјекта (*Као што се некада дешавало у СРЈ, сада и македонска јавност постаје све више сумњичава по питању непристрасности међународне заједнице и посебно медијске презентације стања ствари; Ја сам, наравно, добро је познато, и ништа се у том ставу неће променити, веома сумњичав када је реч о начину на који функционише хашки суд, али, с друге стране, постоји та обавеза сарадње са судом.*).

Општи је закључак да допуне придева показују различите степене обавезности појављивања. На супротним странама ове скале налазе се придеви са значењем одређеног односа чије су допуне по правилу обавезне, уз напомену да се у случају успостављања реципрочног одно-

са оба учесника у релацији могу наћи у позицији граматичког субјекта, односно појам који је у површинској реченичној структури био експлициран у виду допуне придева може да мења своју синтаксичку функцију у реченици. С друге стране, придеви које смо издвојили као посебну семантичку класу са *партитивним* и *квантификативним* значењем, везују уз себе факултативне допуне. У преостале две семантичке класе, тачније у оквиру њихових бројних поткласа, допуне придева показују мањи или већи степен обавезности односно факултативности.

Тако један део придева са значењем *особине* добија *факултативне допуне*. За ове је придеве релевантно да ли се ради о трајној особини (тада допуна изостаје) или се ради о особини која се испољава само у одређеним ситуацијама, доменима, приликом вршења неке радње или када се упућује према неком другом појму. Конкретизација садржаја придева у том смислу постиже се управо семантичком допуном. Такве карактеристике уочили смо код придева са значењем: *особине испољене у одређеној ситуацији или приликом вршења неке радње*; *особине неживог појма испољене у одређеној ситуацији или приликом вршења неке радње*; *особине условљене начином понашања усмереног ка објекту*; и са значењем „*корисности*” или „*штетности*” неког појма. Насупрот њима, обавезне допуне добијају придеви са значењем: *способности појма за вршење неке радње*; *значаја или важности појма за вршење неке радње за неку намену*; као и са значењем *особине која некога чини погодним или непогодним за остваривање одређеног циља*. Придеви са значењем *особине неживог појма која га чини погодним или непогодним за одређену намену* могу се поделити на оне којима се искључиво врши субјективна процена погодности појма са ознаком живо(-) да буде употребљен као објекат за постизање неког циља, или као неки други учесник у остваривању намере, тако да они обавезно морају уз себе добити рекцијску допуну којом се експлицира намена субјекатског појма. У ту групу сврставају се придеви: *готов, добар, довољан, захвалан, згодан, лош, недовољан, незгодан, непогодан, неподобан, погодан, подесан, подобан, потребан, спреман, стимулативан*. Ипак, неким придевима из ове поткласе могуће је исказати трајну људску особину у општем смислу, те тада, као што је већ речено, не захтевају допуну.

Специфични у овом погледу јесу придеви сврстани у поткласу оних којима се исказује *особина еквивалентна глаголској радњи*. Због

снажно изражене семантичке везе са глаголима који добијају обавезне допуне, ови девербативни придеви преузимају рекцијску способност од глагола, те смо и њихове допуне одредили као обавезне.

У оквиру широко схваћене семантичке класе придева са значењем *психофизиолошког процеса* могуће је уочити две веће групе придева, ако пратимо синтаксичко-семантичка својства допуна које они добијају. Једну групу сачињавају придеви чије допуне одређујемо као факултативне, а који имају значење психофизиолошког процеса у ужем смислу. То су придеви којима се исказују различити процеси, осећања или расположења проузроковани неким референтом или који се усмеравају ка неком референту, а који, употребљени без допуне, добијају значење психофизиолошке особине, односно више не означавају процес, осећање или расположење, него трајну особину неког појма. У ову групу спадају придеви са значењем: *психофизиолошког процеса изазваног референтом у функцији допуне*; *физичког стања неживог предметног појма изазваног референтом у функцији допуне*; *осећања или расположења усмереног ка неком референту*; са значењем *осећања или расположења усмереног ка неком референту, а изазваног каквом радњом објекта*; и напokon са значењем *психофизиолошког процеса проузрокованог референтом у функцији допуне и усмереног ка том референту*. И међу придевима из ових поткласа има оних код којих постоји семантичка веза са глаголима који добијају рекцијске допуне, па онда то својство преносе и на придеве, тако допуне уз придеве *овисан, зависан, (не)навикнут, нехајан, сажалив*, сматрамо обавезним допунама. Насупрот њима, појаву одговарајуће обавезне допуне регирају сви придеви са модалним значењем и са значењем *става или мишљења* носиоца у вези са појмом, појавом или радњом (и код ових је девербативних придева рекција пренесена од одговарајућих глагола са значењем когнитивних процеса који добијају рекцијске допуне објектског типа).

Занимљиво је да и у оквиру појединачних семантичких поткласа допуне показују различит степен обавезности. Видели смо то код придева са значењем *психофизиолошког процеса проузрокованог референтом у функцији допуне и усмереног ка том референту*, али и код придева са значењем *особине типа способности и особине неживог појма која га чини погодним или непогодним за одређену намену*. Анализа корпуса показала је да је различит синтаксички статус допуне

највећим делом условљен инхерентном лексичком семантиком самих придева (што је мање диференцијалних семантичких компонената или недијагностичких обележја на основу којих се дати придев сврстава у одређену поткласу, и што је утицај контекстуалног или текстуалног значења израженији, то опада степен обавезности допуне), али и значењем и природом појмова којима се особина приписује. Тенденција је да допуне чија је појава условљена деловањем језичког и нејезичког контекста показују мањи степен обавезности експлицирања у односу на придеве чија инхерентна лексичка семантика, великим делом, али не искључиво, под утицајем снажних семантичких и деривационих веза са одговарајућим рекцијским глаголима, утиче на регирање одговарајућих допуна.

Када је реч о формалним карактеристикама допуна, уочено је да су најфреквентнији падежни облици или предлошко-падежне конструкције, гледано према појави у оквиру издвојених семантичких класа и поткласа придева: *за* + акузатив, слободни датив, *са* + инструментал, *на* + акузатив, *у* + локатив и *у односу на* + акузатив. Следи табеларни приказ ових и осталих, мање фреквентних облика допуна.

Форма допуне	Фреквентност
<i>за</i> Ак	18
Дат	17
<i>са</i> Инстр	12
<i>на</i> Ак	9
<i>у</i> Лок	8
<i>у односу на</i> Ак	7
Ген	5
<i>према</i> Дат	4
<i>од</i> Ген	4
<i>у погледу</i> Ген	4
<i>против</i> Ген	3
Инстр	3
<i>о</i> Лок	3
<i>код</i> Ген	2

<i>на</i> Лок	2
<i>над</i> Инстр	2
<i>спрам</i> Ген	2
<i>по питању</i> Ген	1
<i>из</i> Ген	1
<i>на пољу</i> Ген	1
<i>уз</i> Ген	1
<i>по</i> Лок	1
<i>по</i> Ак	1
Ном	1
<i>као</i> Ном	1
<i>него</i> Ном	1
<i>због</i> Ген	1
<i>уз</i> Ак	1
<i>пред</i> Инстр	1
<i>за</i> Инстр	1
<i>у вези са</i> Инстр	1
<i>у</i> Ак	1
<i>ка</i> Дат	1

Табела 37

Истраживање је показало да су свакако најзаступљеније допуне исказане конструкцијама падежа блокираних предлогом, а генитив, датив и инструментал појављују се и као слободни падежи, при томе се допуна у облику слободног акузатива не може експлицирати уз придеве. Занимљиво је да су у корпусу уочена четири придева који морају бити допуњени другим придевом у функцији обавезног детерминатора. Ради се о придевима *недоследан*, *оптерећен*, *настројен*, *расположен*, док је придев *вредан* употребљен у прилошком значењу допуњен конструкцијом квантификатора и именицом у акузативу. Од осталих придева издваја се придев *неодлучан* када има значење особине која се испољава у одређеној ситуацији или при вршењу неке радње, будући да се његова допуна појављује у облику локативне конструкције са предлогом и обавезним детерминатором (*Међутим трећина, тачније*

30,1 одсто грађана се противи одржавању референдума а 14,4 одсто су неодлучни *по том питању*).

Иако се допунама веома често експлицира одређена радња или акција, показало се да само 12 придева добија искључиво сентенцијалну допуну (то су придеви: *сумњичав, позван, недостатан, предубеђен, слободан, добродошао, вољан, љубазан, намеран, нестрпљив, решен, упоран*). Оно што је, међутим, вредно даљих истраживања јесте чињеница да се у таквим ситуацијама уочава тенденција да поједине семантичке поткласе преферирају допуне у виду предлошко-падежних конструкција са девербативним или деадјективним именицама, где се само по изузетку појављује допуна у виду клаузе (то се односи на придеве са значењем особине испољене у одређеној ситуацији или при вршењу какве радње, особине типа способности, особине типа значаја или важности, особине која неког чини погодним или непогодним за остваривање одређеног циља, особине приписане неживом појму која га чини погодним или непогодним за одређену намену). У неколико семантичких поткласа уочено је да су ове две синтаксичке јединице у функцији допуне равноправно заступљене (у случају придева са значењем осећања или расположења усмереног ка неком референту, а изазваног каквом радњом објекта и значењем става или мишљења). На супрот томе, придеви са модалним значењем примарно везују уз себе сентенцијалну допуну или инфинитив.

Напоследку, већ смо истакли да се исти придеви у зависности од реализованог текстуалног значења могу истовремено наћи у више семантичких класа и поткласа. Од посматраних 358 придева њих 64 сврстана су у две поткласе, мање или више блиских семантичких карактеристика (*вредан, завидан, интолерантан, критичан, незасит, обавезан, нехајан, отпоран, пријатан, расположен, скептичан*, итд.), 14 придева нашло се истовремено у три поткласе (*драгоцен, здрав, захваљан, лош, независан, неосетљив, непријатан, одговоран, осетљив, позван, приљубљен, сагласан, толерантан, успешан*), придеви *делотворан, користан, подобан* и *равнодушан* сврстани су у четири поткласе, а највећи степен полисемантичности, која резултира везивањем различитих типова допуна, показују, због своје општости, сасвим очекивано придеви *добар* (сврстан је у пет семантичких поткласа) и *уздржан* (нашао се у чак шест семантичких поткласа). Придев *добар* као допуне добија конструкције: *за* + акузатив, *против* + генитив, *према* + датив,

са + инструментал, у + локатив и допунску клаузу, док придев *уздржан* везује уз себе конструкције: у *погледу* + генитив, *од* + генитив, *према* + датив, *са* + инструментал, у + локатив, о + локатив.

На самом крају може се рећи да нам је намера била представити синтаксичко-семантичке особености односа комплементације придева у савременом српском језику, те да на тај начин дамо допринос истраживањима у домаћој лингвистичкој науци, будући да придеви као морфосинтаксичка класа речи нису били предмет опсежнијих истраживања. Ова студија требало би да пружи основу за нека будућа лексиколошка истраживања која би се бавила лексичком семантиком придева као врстом речи и као лексичким јединицама, али и да постави теоријску базу за израду једног поузданог граматичког речника придева са допунама.

ИЗВОРИ

Клајн, И. и Шипка, М. (2006). *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.

Korpus savremenog srpskog jezika. Доступно на: www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php

Oxford Student's Dictionary (1990). Oxford University Press.

Речник српскохрватскога књижевног језика (1967–1976). Нови Сад / Загреб: Матица српска / Матица хрватска (Матица српска – Матица хрватска 1–3, Матица српска 4–6).

Речник српског језика (2007). Нови Сад: Матица српска.

ЛИТЕРАТУРА

- Алановић, М. (2011). *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Антонић, И. (2004). „Синтакса и семантика датива”. *Јужнословенски филолог*. 60: 95–97.
- Антонић, И. (2006). „Предлог од у стандардном српском језику”. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 35/1. Београд: Међународни славистички центар, 129–144.
- Антонић, И. (2011). „Синтакса и семантика предлога *према*”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LIV/2: 161–178.
- Апресјан, Ю. Д. (1967). *Экспериментальное исследование семантики русского глагола*. Москва: Наука.
- Апресјан, Ю. Д. (1995). *Лексическая семантика. Синонимические средства языка*. Москва: Школа „Языки русской культуры” / Издательская фирма „Восточная литература” РАН.
- Арсенијевић, Н. (2003а). „Акузатив с предлогом у савременом српском језику (I)”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLVI/1: 107–263.
- Арсенијевић, Н. (2003б). „Акузатив с предлогом у савременом српском језику (II)”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLVI/2: 53–216.
- Арсенијевић, Н. (2006). „О глаголима *волети* и *заљубити се*.” *Когнитивно-лингвистичка проучавања српског језика*. Београд: Српска академија наука и уметности, 71–83.
- Арсенијевић, Н. (2012). *Падежи правог објекта у стандардном српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет Нови Сад – Одсек за српски језик и лингвистику.
- Ахманова, О. С. (1966). *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Издательство „Советская энциклопедия”
- Белић, А. (1998). *Опишта лингвистика. О језичкој природи и језичком развоју*. Књига I и II. Изабрана дела Александра Белића. Први том. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Будућност.
- Белашапкина, В. А. (1977). *Современный русский язык. Синтаксис*. Москва: Висшая школа.

- Бугарски, Н. (2004). „Деадјективна именица као средство номинализације (у публицистичком стилу стандардног српског језика)”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLVII / 1–2: 297–404.
- Бугарски, Н. (2006). „Типови предиката у реченичним структурама кондензованим деадјективном именицом”. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 35/1 (*Реч – морфолошки, синтаксички, семантички и формални аспекти у српском језику*). Београд: Међународни славистички центар, 159–168.
- Бугарски, Н. (2007). „О једном типу релационих придева”. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 36/1. *Граматика и лексика – дескриптивни и нормативни приступ*. Београд: Међународни славистички центар, 413–424.
- Всеволодова, М. В. (2000). *Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка*. Москва: Издательство Московского университета.
- Гортан-Премк, Д. (1964). „Падежне и предлошко-падежне узрочне конструкције код Вука”. *Јужнословенски филолог*. XXVI/1–2: 437–457.
- Гортан-Премк, Д. (1977). „О неким питањима двојачке глаголске рекције”. *Јужнословенски филолог*. XXXIII/1–2: 237–246.
- Гортан-Премк, Д. (1997). *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Грицкат, И. (1957). „Разлика између због и услед”. *Наш језик*. VIII, св. 7–10: 236–241.
- Грицкат, И. (1973). „Из проблематике прелазности српскохрватских глагола”. *Јужнословенски филолог*. XXX/1–2: 297–303.
- Дорофеева, Т. М. (1986). *Синтаксическая сочетаемость русского глагола*. Москва: „Русский язык”.
- Драгићевић, Р. (2001). *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику. Творбена и семантичка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић, Р. (2010). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Золотова, Г. А. (1973). *Очерки функционального синтаксиса русского языка*. Москва: Академия наук СССР / Институт русского языка.
- Иванович, С. и Петранович, И. (1967). *Русско-сербскохрватский словарь*. Москва: Издательство „Советская энциклопедия”.
- Ивић, М. (1954). *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој. Синтаксичко-семантичка студија*. Београд: Научна књига.
- Ивић, М. (1954а). „Узрочне конструкције с предлозима ЗБОГ, ОД, ИЗ у савременом књижевном језику”. *Наш језик*. 5, н.с. 5–6: 186–94.

- Ивић, М. (1961–1962). Један проблем словенске синтагматике осветљен трансформационом методом (граматичка улога морфеме СЕ у српскохрватском језику)”. *Јужнословенски филолог*. 25: 137–51.
- Ивић, М. (1970). „О употреби глаголских времена у зависној реченици: презент у реченици с везником ДА”. *Зборник за филологију и лингвистику*. 13, 1: 43–54.
- Ивић, М. (1972). „Проблематика српскохрватског инфинитива”. *Зборник за филологију и лингвистику*. 15, 2: 115–38.
- Ивић, М. (1988). „Још о декомпоновању предиката”. *Јужнословенски филолог*. XLIV: 1–5.
- Ивић, М. (2005). „О тзв. ‘транзитивним именицама’ које означавају људска бића”. *Наш језик*. XXXVI, св. 1–4: 1–5.
- Киш, Н. (2007). „О проблему негације код деадјективних именица”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. L: 389–396.
- Киш, Н. (2011). „Лексичка семантика придева типа једнак и сличан”. *Лексикологија, ономастика, синтакса*. Зборник у част Гордани Вуковић. Нови Сад: Филозофски факултет, 93–102.
- Клајн, И. (2003). *Творба речи у савременом српском језику. Други део. Суфиксација и конверзија*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Кликовац, Д. (1997). „О узрочном значењу конструкције у + локатив”. *Наш језик*. XXXII/1–2: 26–37.
- Кликовац, Д. (2001). „О бирократизацији српског језика”. *Наш језик*. XXXIV/1–2: 85–110.
- Ковачевић, М. (1998). *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Србиње – Београд: Рашка школа – Српско просвјетно друштво Просвјета.
- Ковачевић, М. (1989). „Интенционалне конструкције у Доситејеву језику”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXII/2: 177–193.
- Котелова, Н. З. (1975). *Значение слова и его сочетаемость. (к формализации в языкознании)*. Ленинград: Издательство „Наука”.
- Котелова Н. З. (1969). Теоретические и прикладные аспекты изучения сочетаемости слов. *Актуальные вопросы преподавания русского языка и литературы*. Москва.
- Лалевић, М. С. (1957). „О појавама везаним за глаголску рекцију”. *Наш језик*. VIII/7–10: 251–258.
- Милошевић, К. (1972). „Неки аспекти семантичког односа конструкција пасивне (са трпним придјевом) и рефлексивне у савременом српскохрватском језику”. *Књижевни језик*. I/3–4: 63–86.

- Милошевић, К. (1973). „Темпорално значење и синтаксичка вриједност конструкција *Сор* (preaes. perf.) – part. pass. у српскохрватском језику”. *Јужнословенски филолог*. XXXI, 1–2: 423–437.
- Милошевић, К. (1984–1985). „Каузална функција зависне реченице која се уводи везником КАД у српскохрватском језику”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXVII–XXVIII: 461–469.
- Милошевић, К. (1985). „Аспектуално-темпоралне конфигурације у систему сложених реченица са каузалном клаузом у српскохрватском језику”. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 14/2. Београд: Међународни славистички центар, 21–34.
- Милошевић, К. (1986). „О једном синтаксичко-семантичком моделу сложених реченица са каузалном клаузом која се уводи везником ШТО”. *Наш језик*. XXVII /1–2: 67–72.
- Милошевић, К. (1986а). „Језички и ванјезички сигнали каузалне зависности између простих реченица у сложеној”. *Књижевни језик*. 15/ 3–4: 280–296.
- Московљевић, Ј. (1998). „Параметри од значаја за лексичко-синтаксичку супкатегоризацију глагола у српском језику”. *Научни састанак слависта у Вукове дане. Врсте речи у српском језику*. 27/2. Београд: Међународни славистички центар, 125–135.
- Московљевић, Ј. (2004). „О дистрибуцији комплементизатора у савременом српском језику”. *Јужнословенски филолог*. LX: 57–65.
- Павловић, М. (1962). „Рекције и функције”. *Наш језик*. XII: 90–93.
- Петровић, В. и Дудић, К. (1989). *Речник глагола са допунама*. Београд / Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства / Завод за издавање уџбеника.
- Петровић, В. (1990). „Глаголска фраза као лексикографски и граматички проблем”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXIII: 357–362.
- Петровић, В. (1992). „Прилог класификацији допунских конструкција у српскохрватском језику”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXV/2: 115–131.
- Петровић, В. (1994). „Синтаксичке улоге именице ‘чињеница’ у сложеној реченици”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXVII: 443–449.
- Петровић, В. (1999). „Два вида сложеног синтаксичког односа: експликација и дескрипција”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLII: 141–148.
- Петровић, В. (1999а). „Алтернативност предлошког и беспредлошког објекта у српском језику”. *Научни састанак слависта у Вукове дане. Конкурент*

- ција језичких средстава у српском језику. 29/1. Београд: Међународни славистички центар, 113–121.
- Петровић, В. (2000). „О предлошком објекту у српском језику”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLIII: 437–445.
- Пипер, П. (1986). „Реципрочност и рефлексивност у словенским језицима”. *Јужнословенски филолог*. XLII: 9–20.
- Пипер, П. (1999). „Аналитички глаголски изрази и декомпоновани предикати типа ‘изразити захвалност’”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLII: 37–44.
- Пипер, П. и др. (2005) (у редакцији академика Милке Ивић). *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Пипер, П. и Клајн, И. (2013). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Радовановић, М. (1977). „Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика)”. *Јужнословенски филолог*. XXXIII: 53–78.
- Радовановић, М. (2002). „Још о појави декомпоновања језичких јединица”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLV/1–2: 21–28.
- Радовановић, М. и Бугарски, Н. (2007). „Номинализације: два лика”. *Зборник Матице српске за славистику*. 71–72. Нови Сад: Матица српска. 199–209.
- Ружић, В. (2006а). „Допунске реченице у савременом српском језику (I)”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLIX/1: 123–217.
- Ружић, В. (2006б). „Допунске реченице у савременом српском језику (II)”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLIX/2: 103–266.
- Станојчић, Ж., Поповић, Љ. и Мицић, С. (1989). *Граматика српског језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника.
- Стевановић, М. (1961). „Падежне синтагме с предлогом за”. *Наш језик*. XI, св. 7–10: 162–179.
- Стевановић, М. (1961–1962). „Проблем глаголског рода и повратни глаголи у српскохрватском језику”. *Јужнословенски филолог*. XXV: 1–47.
- Стевановић, М. (1989а). *Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнојезичка норма. I Увод. Фонетика. Морфологија*. Београд: Научна књига.
- Стевановић, М. (1989б). *Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнојезичка норма. II Синтакса*. Београд: Научна књига.
- Стефановић, М. (2008). *Категорија аниматности у српском и руском језику*. Нови Сад: Академска књига.

- Танасић, С. (1982). „Пасивне конструкције са трпним придјевом у српскохрватском језику (синтаксичко-семантичка интерпретација)”. *Радови IX Института за језик и књижевност*. Сарајево. 65–124.
- Танасић, С. (1995). „Декомпоновање глагола и структура просте реченице”. *Јужнословенски филолог*. LI: 157–166.
- Танасић, С. (2001). „Опозиција референцијалност/нереференцијалност и пасивна дијатеза”. *Јужнословенски филолог*. LVII: 33–40
- Тир, М. (1997). „Глаголске именице и трпни придеви као посебне одреднице”. *Научни састанак слависта у Вукове дане. Међународнос граматике и речника у српском језику. Статус србистике у свету*. 26/2. Београд: Међународни славистички центар, 427–431.
- Фекете, Е. (2007). „Између пасива и адјектива”. *Зборник Матице српске за славистику*. 71–72: 293–304.
- Фелешко, К. (1995). *Значења и синтакса српскохрватског генитива*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Вукова задужбина – Орфелин.
- Штрбац, Г. (2006). „О валентности глагола емоционалног садржаја у српском језику”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLIX/2: 73–102.
- Штрбац, Г. (2011). *Допуне комуникативних глагола. Синтаксичко семантички и лексикографски опис*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.

* * *

- Babić, B. (2011). *Naučimo srpski 1 i 2. Rečnik glagola*. Novi Sad: Filozofski fakultet / Centar za srpski jezik kao strani.
- Batistić, T. (1972). *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Bugarski, N. (1999). „Uzročna klauza u jeziku Danila Kiša”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLII: 189–217.
- Burzan, M., Petrović, V. i Vajda, J. (1992). *Srpsko-mađarski rečnik glagolske rekcije*. Novi Sad.
- Dezső, L. (1997). „Граматика и лексика у проучавању валенце глагола”. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 26/2. Београд: Међународни славистички центар, 25–33.
- Dražić, J. (2014). *Leksičke i gramatičke kolokacije u srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Hrustić, M. (2010). *Pridjev i pridjevske dopune u njemačkom i bosanskom jeziku. Prikaz u svjetlu gramatike zavisnosti*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- Ivić, M. (1983). *Lingvistički ogledi*. Biblioteka XX vek. Beograd: Prosveta.

- Ivić, M. (1995a). *O zelenom konju. Novi lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ivić, M. (2005). *O rečima*. Biblioteka XX vek. Beograd: Čigoja štampa.
- Jackendoff, R. (1983). *Semantics and Cognition*. The MIT Press.
- Junker, K. (1969): Zur Valenz beim Adjektiv. In: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin*, 291–292.
- Klikovac, D. (2000). *Semantika predloga. Studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet.
- Klikovac, D. (2004). *Metafore u mišljenju i jeziku*. Biblioteka XX vek. Beograd: Čigoja štampa.
- Kovačević, M. (1992). *Kroz sintagme i rečenice*. Nastavna biblioteka 118. Sarajevo: Svjetlost.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. 1–2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1981). *Language, Meaning and Context*. London: Fontana.
- McCawley, J. D. (1973). „Syntactic and Logical Arguments for Semantic Structures”. In: *Three Dimensions of Linguistic Theory*. Tokyo, 259–396.
- Milošević, K. (1972). „Neki aspekti semantičkog odnosa konstrukcija pasivne (s trpnim pridjevom) i refleksivne u savremeno srpskohrvatskom jeziku”. *Književni jezik*. 3–4: 63–86.
- Moskovljević Popović, J. (2008). *Ogledi o glagolskoj potkategorizaciji*. Beograd: Čigoja štampa.
- Mrazović, P. (1979). „Razvoj teorije gramatike zavisnosti”. *Gramatička teorija. Kontrastivne studije i nastava stranih jezika*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Institut za strane jezike i književnosti, 7–65.
- Mrazović, P. (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Piper, P. (1997). *Jezik i prostor*. Biblioteka XX vek. Beograd: Čigoja štampa.
- Pranjkić, I. (1993). *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Prčić, T. (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Radovanović, M. (1977a). „Imenica u funkciji kondenzatora (I)”. *Зборник Матимце српске за филологију и лингвистику*. XX/1: 63–144.
- Radovanović, M. (1977b). „Imenica u funkciji kondenzatora (II)”. *Зборник Матимце српске за филологију и лингвистику*. XX/2: 81–160.
- Radovanović, M. (1986). *Sociolingvistika*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada / Dnevnik.
- Radovanović, M. (1990). *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci / Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića / Dobra vest.

- Radovanović, M. (1990a). „Nominalizacija i negacija”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXIII: 407–416.
- Radovanović, M. (2001). „On nominal and verbal style: cultures and languages in contact?”. In: M. Radovanović and R. A. Major: *International Journal of the Sociology of Language* 151 (= *Serbian Sociolinguistics*), (eds.). Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 41–48.
- Samardžija, M. (1986). „Dopune u savremenom hrvatskom književnom jeziku”. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*. 21. Zagreb: Filozofski fakultet, 1–32.
- Samardžija, M. (1986a). „Struktura i semantika pridjevskih sintagmi”. *Jezik. Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*. 34/2: 40–43.
- Silić, J. i Pranjković, I. (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnaziju i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Simeon, R. (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. I–II*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Sommerfeldt, K. E. i Schreiber, H. (1983). *Wörterbuch zur Valenz und Distribution der deutscher Adjektive*. Leipzig.
- Svozilová, N., Prouzová, H. i Jirsová, A. (2005). *Slovník slovesných substantivních a adjektivních vazeb a spojení*. Praha: Akademia.
- Tošović, B. (1988). *Funkcionalni stilovi*. Sarajevo: Svjetlost.
- Wierzbicka, A. (1972). *Semantic Primitives*. Translated by A. Wierzbicka and J. Besemeres, Athenäum Verlag. Frankfurt.
- Zvekić-Dušanović, D. (2011). *Modalnost: motivaciona modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

ПРИЛОГ: РЕГИСТАР АНАЛИЗИРАНИХ ПРИДЕВА

Бројке означавају број стране на којој је придев поменут.

адаптиван 85	дежуран 176	заручен 138
адекватан 84, 111	делотворан 60, 69, 86, 99	засићен 143, 182
бахат 92	дељив 101	заслужан 76
безобзиран 92	добар 62, 85, 93, 104, 137	заснован 123
безобразан 92	добродошао 174	заузет 143
безопасан 104	довољан 84	захвалан 82, 86, 160
безосећајан 153	дорастао 73	згодан 82, 84
бесан 162	доследан 60, 167	здрав 82, 86, 104
битан 77	достојан 77	злобан 153
благодаран 160	доступан 181	значајан 77
близак 116, 138	драгоцен 69, 85, 104	идентичан 109
богат 182	дрзак 92	изједначен 111
болећив 153	другачији 119	измирљив 100
важан 77	дужан 176	изможден 143
великодушан 92	еквивалентан 109	измучен 143
веран 155	експедитиван 60	изненађен 143
верзиран 82	еластичан 60	изнурен 144
вертикалан 123	енергичан 60	изобилан 182
вешт 62	ефикасан 60, 69	изричит 60
вичан 73, 155	жедан 180	имун 143, 155
вољан 179	жељан 180	индиферентан 153
вредан 77, 183	жудан 180	индолентан 60, 153
гадљив 162	завидан 142, 155	инкомпатибилан 138
гладан 180	зависан 144	интиман 137
гневан 142	загрижен 181	интолерантан 142, 153
гостољубив 92	задовољан 143	инфериоран 129
готов 85, 180	заинтересован 169, 179	ирелевантан 86
груб 93	занесен 143	искрен 60, 94
далек 125	запањен 143	искусан 60
дарежљив 92, 185		исти 92, 110
даровит 73		истоветан 109

истрајан 60	надмоћан 129	ненаклоњен 155, 167
једнак 109	надређен 129	необавештен 172
кадар 73	наклоњен 155, 167	неодвојив 125
карактеристичан 131	наличан 116	неодговоран 93
квалификован 72, 76	намеран 179	неодлучан 62
кобан 104	напоредан 135	неопходан 77
комотан 60	настрљив 99	неосетљив 142, 153,
компатибилан 139	настројен 156	162
компетентан 71, 76	неблагодаран 155	неотпоран 142, 153
комплемантаран 138	невезан 139	неповезан 139
конгруентан 109	неверан 155	непогодан 85
конкордантан 111	невешт 61	неподесан 86
конкурентан 69, 110	невољан 179	неподобан 81, 85
контрадикторан 118	негостољубив 92	неподударан 119
контраран 119	недовољан 85	непозван 71, 77
конформан 111	недорастао 71	непоколебљив 61
концентрисан 168	недоследан 62	непокоран 156
коректан 94	недостатан 86	непомирљив 166, 170
корелативан 138	недостојан 77	непопустљив 61, 166
коресподентан 110	независан 60, 144, 156	неправедан 93, 166
користан 60, 69, 85,	незадовољан 143	непријатан 86, 93, 105
104	незаинтересован 169,	непријемчив 143
крив 134	179	неприкладан 86
критичан 104, 166	незасит 61, 180	неприлагодљив 99
крцат 183	незахвалан 86, 153	неприличан 85
лак 86	незгодан 86, 104	неприменљив 69, 101
лаком 162	неискрен 61, 92	неравноправан 119
лојалан 155	неквалификован 71	нераздвојан 125, 137
лош 60, 86, 104	некомпетентан 71	нераздвојив 125
луд 163	некоректан 93	нераскидив 125
љубазан 94, 179	некритичан 166	нерасположен 153, 179
љубоморан 162	нелојалан 155	нерастављив 101, 126
љут 162	нељубазан 94	несагласан 118
меродаван 71, 76	немилосрдан 61, 94	несвестан 166
милосрдан 153	немилостив 153	несводљив 101
милостив 155	немоћан 175	несвојствен 131
навикнут 162	ненавикнут 162	несклон 156, 180
надарен 72	ненадлежан 77	несличан 118
надлежан 77	ненадмашан 61	несложен 137, 170

неспојив 139	погубан 104	162, 167
неспособан 72	подесан 69, 85	равноправан 110
неспреман 179	подложен 129	рад 156, 180
несродан 119	подобан 72, 81, 85, 116	различит 119
нестрпљив 179	подозрив 166	расположен 156, 179
нетолерантан 142	подређен 129	резервисан 154
нетрпелљив 154	подударан 110	резистентан 142, 154
неувиђаван 93	позван 73, 77, 177	реципрочан 110
неугодан 105	покоран 93, 156	решен 179
неумерен 61	помирљив 170	рођен 72
неупоредив 139	понизан 93	сагласан 110, 170, 172
неупућен 168	попустљив 93	сажаљив 154, 162
нехајан 155, 163	постојан 61	сазвучан 110
обавезан 154, 177	потребан 81, 85	самилостан 154
обавештен 172	похлепан 163	саобразан 110
обдарен 72	предан 156	саодговоран 133
обзиран 93	предиспониран 72	саодносан 139
обрнут 118	предубеђен 169	саосећајан 154
овисан 144	пресудан 77	свестан 166
одан 156	привржен 156	сводљив 101
одбојан 154	пријазан 94, 154	својствен 131
одговоран 77, 93, 133	пријатан 86, 93	сервилан 154
оделит 126	пријемчив 166, 169	сигуран 168
одлучан 179	прикладан 82, 85	симетричан 135
окрутан 154	прилагодљив 99	синониман 111
опредељен 168, 179	приљубљен 123, 135, 156	сиромашан 183
опречан 119	применљив 101	сит 180
оптерећен 143	примерен 86	скептичан 167, 172
оран 179	припијен 123, 135	склон 156, 180
осетљив 142, 154, 162	приправан 180	слаб 61, 162
оскудан 183	припреман 180	сличан 116
особен 131	пркосан 93	слободан 126, 175
отворен 179	пропорционалан 110	снисходљив 93
отпоран 142, 155	противан 118, 167	солидаран 170
отуђен 126	противречан 118	специфичан 131
пажљив 154	пун 183	споразуман 170, 172
паралелан 135	раван 110	способан 73
пасиониран 143, 163	равнодушан 143, 154,	спреман 85, 180
погодан 85, 104		сродан 110, 116

стимулативан 85, 100	убеђен 168	усредсређен 168
суздржан 93, 172	уверен 168	учтив 94
сумњичав 167, 172	удаљен 126	фамилијаран 94, 170
супериоран 129	удружен 139	фаталан 104
суплементан 139	уздржан 61, 94, 155,	фундиран 123
супротан 118	167, 172, 180	хомологан 109
суревњив 154, 162	уједначен 111	хоризонталан 123
сусретљив 93	умерен 61	шкодљив 105
суштински 77	упоран 61, 179	шкрт 93, 185
талентован 73	упоредив 111	штетан 105
толерантан 93, 143,	упућен 168, 177	штур 185
155	усклађен 111	
трпељив 93	успешан 62, 70, 86	

Доц. др Наташа Киш

**ДОПУНЕ ПРИДЕВА
У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Едиција Е-дисертација, књига 11

Филозофски факултет, Нови Сад

За издавача:

Проф. др Ивана Живанчевић Секеруш, декан

Уредници:

Проф. др Твртко Прћић

Проф. др Биљана Шимуновић Бешлин

Рецензенти:

Акад. Предраг Пипер

Филолошки факултет, Београд

Проф. др Срето Танасић

Филозофски факултет, Ниш

Доц. др Душанка Вујовић

Филозофски факултет, Нови Сад

Коректура:

Ауторка

Компјутерски слог, корице и конверзија:

Ференц Финчур

КриМел, Будисава

2016.

ISBN 978-86-6065-397-2

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

811.163.41'367.623

КИШ, Наташа

Допуне придева у савременом српском језику
[Електронски извор] / Наташа Киш. - Нови Сад :
Филозофски факултет, 2016. - 1 електронски оптички диск
(CD-ROM) : текст, слика ; 12 cm. - (Едиција Е-дисертација ;
књ. 11)

Насл. са насловног екрана. - Abstract. - Библиографија. -
Регистар.

ISBN 978-86-6065-397-2

а) Српски језик - Синтакса - Придеви
COBISS.SR-ID 310875143

Е-ДИСЕРТАЦИЈА

11